Doina Iliasa-Frigură

STILISTICA SINONIMELOR ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU

SIGLE ȘI ABREVIERI

ac.	=	cazul acuzativ.
adj.	=	adjectiv.
alb.	=	limba albaneză.
arh.	=	arhaism.
art. cit.	=	articol citat.
AUB	=	„Analele Universității București".
AU „C. I. Parhon"	=	„Analele Universității C. I. Parhon" București.
AUT.	=	„Analele Universității Timișoara".
bg.	=	limba bulgară.
CL	=	„Cercetări lingvistice".
DA	=	*Dicționarul limbii române*, tom. I, partea I, București, 1913 și tom. I, partea a II-a, București, 1940.
DEX	=	*Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975.
DLRM	=	*Dicționarul limbii române moderne*, București, Academia R.P.R., 1958.
EPL	=	Editura pentru literatură.
ESPLA	=	Editura de stat pentru literatură și artă.
fig.	=	figurat.
fr.	=	limba franceză.
g.	=	cazul genitiv.
GL	=	„Gazeta literară".
Germ.	=	limba germană.
IL	=	„Iașul literar".
it.	=	limba italiană.

înv.	= învechit.
lat.	= limba latină.
lat. lit.	= limba latină literară.
LL	= „Limbă și literatură“.
LR	= „Limba română“.
loc. cit.	= locul citat.
magh.	= limba maghiară.
n.	= cazul nominativ.
ngr.	= limba neogreacă.
nr.	= numărul.
O	= *Opere*.
op. cit.	= opera citată.
p.	= pagina.
pol.	= limba poloneză.
pop.	= popular.
prep.	= prepoziție.
reg.	= regionalism.
sb.	= limba sîrbă.
SCL	= „Studii și cercetări lingvistice“.
SG	= „Studii de gramatică“.
subst.	= substantiv.
tc.	= limba turcă.
TLL	= „Travaux de linguistique et de littérature“.
țig.	= limba țigănească.
vol.	= volumul.
VR	= „Viața românească“.
v. sl.	= limba veche slavă.

În loc de prefață

A cerceta opera lui Sadoveanu înseamnă a face o incursiune în peste jumătate de veac de evoluție literară, începînd cu 1904, „anul Sadoveanu", cum l-a numit Nicolae Iorga, și terminînd cu 1961, anul morții marelui nostru prozator.

Nu e de mirare, deci, ca numărul cercetătorilor care s-au ocupat de limba și stilul lui Sadoveanu să fie considerabil.

În fond, este vorba de a supune analizei, în astfel de împrejurări, instrumentul lingvistic al creației estetice, prelucrarea limbii ridicînd, pentru un artist al cuvîntului, cum observă prof. D. Macrea, numeroase probleme teoretice și practice [1]. *Afirmația este valabilă în general și cu atît mai mult în cazul unor scriitori care au înălțat limba artistică pe treapta desăvîrșirii, pe primul loc situîndu-se, în această privință, printre scriitorii contemporani, Mihail Sadoveanu* [2].

În general, studiile consacrate limbajului artistic în opera lui Sadoveanu urmăresc să reliefeze : a) aspecte lingvistice propriu-zise ale creației sale ; b) aspecte ale stilului individual al scriitorului.

Printre lucrările din prima categorie amintim studiul acad. Iorgu Iordan : Maestru al limbii noastre literare [3], *în care autorul precizează că : „Spre deosebire de alți scriitori din vremea lui și de mai înainte, care prezentau în operele lor un material faptic și uman mai mult ori mai puțin nelocalizat, în sensul că conținutul respectiv putea să aparțină orică-*

rei regiuni a țării noastre și, în consecință, nici uneia în mod oarecum organic, Sadoveanu a procedat ca om de știință, adică realist și obiectiv, a vorbit despre lucruri și ființe omenești pe care le-a cunoscut bine, pe care le-a putut deci, zugrăvi în toată autenticitatea lor“ [4].

În articolul Observații asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă“ [5], *autorul mai sus citat observă că cel mai caracteristic fapt de limbă din această capodoperă este rara folosire a perfectului simplu și înlocuirea lui cu perfectul compus sau prezentul istoric.*

Deoarece Sadoveanu a reușit să-și făurească o limbă literară oarecum proprie [6], *de-o bogăție, de-o diversitate fără precedent în proza noastră, cercetătorii l-au numit „maestru al limbii literare“* [7], *„maestru al cuvîntului“* [8].

Alte studii urmăresc numai anumite aspecte ale lexicului lui Sadoveanu, cum ar fi : locuțiunile și expresiile populare [9], *lexicul arhaic* [10], *neologismele* [11], *onomatopeele* [12] *etc.*

În atenția altor cercetători au stat diversele terminologii întîlnite în opera lui Sadoveanu : Șt. Pop Lelescu urmărește Terminologia diverselor ocupații în opera lui Mihail Sadoveanu [13], *iar Gheorghina Haneș* Terminologia botanică în opera lui Mihail Sadoveanu [14].

Cercetătorii nu au neglijat nici concepția lui Sadoveanu despre limba literară [15] *sau despre arta literară* [16].

Uneori cercetătorii au abordat, în același studiu, și probleme de limbă, și probleme de stil [17].

Cea de-a doua categorie de studii urmărește tehnica stilului [18] *lui Sadoveanu, deci arta* [19] *scriitorului.*

Gh. Bulgăr reușește să reliefeze originalitatea stilistică a operei lui Mihai Sadoveanu [20], *care ar consta în :*

a) valorificarea tezaurului popular, a graiului obștesc ;

b) integrarea în contextul modern a arhaismelor, cerute de nevoile localizării și datării conținutului de idei ;

c) folosirea neologismelor și a termenilor tehnici pentru a numi exact noțiunile de circulație curentă azi, impuse de progresul modern.

Despre oralitatea stilului lui Sadoveanu se fac considerații foarte interesante în articolul lui B. Cazacu Aspecte ale

oralității stilului lui Mihail Sadoveanu [21]. *Autorul consideră că stilul lui Sadoveanu este stilul unui scriitor care, în momentul cînd creează, se ascultă povestind* [22].

Același autor urmărește valorificarea artistică a elementelor specifice folclorului și vorbirii populare în opera lui Sadoveanu [23].

De asemenea sînt urmărite procedeele artei narative și descriptive ale scriitorului, precum și evoluția stilului lui Sadoveanu [24].

Tudor Vianu [25] *și D. Panaitescu-Perpessicius* [26] *remarcă lirismul prozei sadoveniene, un lirism obiectiv, concretizat în două ipostaze : natura și umorul. Constantin Ciopraga, pasionat cercetător al operei lui Sadoveanu, căruia îi dedică și o monografie* [27], *numindu-l „Ceahlău al cuvîntului", este preocupat mai cu seamă de* Arta evocării la Mihail Sadoveanu [28].

Șerban Cioculescu surprinde Valori muzicale în opera lui Sadoveanu [29], *iar G. G. Ursu* Sensuri și valori artistice în opera lui Mihail Sadoveanu [30].

Ștefan Munteanu a urmărit anumite Aspecte stilistice în sintaxa lui Mihail Sadoveanu [31], *precum și* Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu [32].

Probleme referitoare la stilul lui Sadoveanu discută și G. I. Tohăneanu, într-o suită de trei articole intitulate Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă" [33]. *Cele trei articole urmăresc : I Situarea în timp ; II Structura frazei și III Caracterul popular al romanului* Nicoară Potcoavă.

Contribuții mai modeste, legate de studiul stilului lui Sadoveanu, au fost intitulate : „note" [34], *„observații"* [35].

Prezentînd aceste lucrări am încercat să arătăm ce probleme legate de limba și stilul lui Sadoveanu i-au preocupat pe cercetători, lăsînd deoparte, în mod voit, preocupările privitoare la sinonimie ca particularitate a stilului lui Sadoveanu, prezente în mod direct sau indirect în studiile amintite. Despre această particularitate a stilului lui Sadoveanu ne propunem să discutăm în continuare, întrucît ea constituie subiectul lucrării noastre.

Credem însă că ar fi util ca, înainte de prezentarea studiilor despre sinonimie cu referire la opera lui Sadoveanu, să facem un scurt istoric al cercetărilor românești din acest domeniu.

Sinonimele i-au preocupat pe cercetători încă din secolul trecut. În 1867 apare la București primul dicționar de sinonime, intitulat Vocabularul de quateva vorbe synonyme [36] *de C. Canella.*

În prima jumătate a secolului nostru, semnalăm studiile lui V. Bogrea, unele cu caracter teoretic : Studii de semantică [37], Probe de sinonimică românească [38], *iar în altele sînt discutate anumite serii sinonimice, în special referitoare la* drac : Din sinonimia lui „drac" : Chiorchiojilă [39] ; Din sinonimia „dracului" [40].

Studiile și articolele mai recente urmăresc sinonimia fie pe plan sincronic, fie pe plan diacronic.

Cele mai multe o urmăresc pe plan sincronic, căci ea este în primul rînd un fenomen sincronic.

Locul sinonimelor în cadrul lexicului este precizat de Gh. Bulgăr în Sinonimele în viitorul dicționar al limbii române [41].

Raporturile dintre sinonimie și polisemie sînt urmărite de Radu Mircea în articolul Observații în legătură cu sinonimia, sistemul vocabularului și raportul limbii cu gîndirea [42].

Probleme legate de definiția sinonimelor și studierea seriilor sinonimice întîlnim în următoarele studii și articole : M. Bucă, Cu privire la sinonime [43] ; *M. Bucă-I. Evseev,* Probleme de semasiologie, *Timișoara, Editura Facla, 1976 ; B. Kelemen* La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots [44]. *Asemenea probleme sînt abordate și în cele două lucrări fundamentale pentru studierea vocabularului limbii române și anume :* Limba română contemporană *de acad. Iorgu Iordan și* Limba română contemporană *vol. II (Vocabularul) de I. Coteanu și A. Bidu Vrănceanu. Deși se referă la vocabularul limbii ruse, M. Bucă reușește să elucideze cîteva probleme teoretice legate de sinonimie, în articolele :* Observații asupra întrebuințării sinonimelor în limba rusă [45] ; Sinonimele și variațiile formei cuvintelor (Observații asupra lexicului limbii ruse) [46] ; Cu privire la aplicarea metodei substituției în cercetarea sinonimelor [47].

G. I. Tohăneanu precizează că sinonimia nu caracterizează numai lexicul, că există și în afara lui, în articolele Sinonimia în afara vocabularului [48] *și* Sinonimia dincolo de

cuvînt [49]. *Același autor analizează valorile stilistice ale sinonimiei, în studii ca :* Sinonimia în limba literaturii artistice [50] ; Expresia artistică eminesciană, *Timișoara, Editura Facla, 1975* ; Sinonimia și polisemia metaforică [51].

Același fenomen a fost cercetat din perspective diferite de : acad. Iorgu Iordan în Stilistica limbii române *(ediție definitivă în Editura științifică, București, 1975) ; Tudor Vianu în* Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi [52], *Șt. Munteanu,* Considerații asupra sinonimiei în limba lui Bălcescu [53] ; *Gh. Bulgăr,* Despre sinonimia lexicală în variantele poeziilor lui Eminescu [54] *și* Sinonimia lexicală în limba română [55]. *Lui Gh. Bulgăr îi datorăm și* Dicționarul de sinonime, *apărut în 1972 ; lucrarea are meritul de a umple un gol al cercetărilor de acest gen din lingvistica noastră.*

Probleme privitoare la interpretarea într-o manieră structuralistă a sinonimiei au fost abordate de autorii Tratatului de lingvistică generală, *apărut în 1971, precum și de I. Coteanu în* Stilistica funcțională a limbii române (Stil, statistică, limbaj), *apărută în 1973.*

În ultimii ani, sinonimiei i-au fost dedicate și cîteva teze de doctorat : în 1969 apare la Timișoara rezumatul tezei de doctorat a lui M. Bucă, Probleme ale sinonimiei lexicale (Cu privire specială la limba rusă contemporană), *în care autorul urmărește raportul dintre sinonimie și identitatea cuvintelor ; sinonimia și variațiile formei cuvîntului ; sinonimia și distribuția ; sinonimia și substituția.*

În 1974, Maria Kiraly susține o teză de doctorat cu tema Sinonimia substantivelor în limba rusă și română *(informație luată din rezumatul tezei) care urmărește trăsăturile diferențiale ale sinonimelor și structura seriilor sinonimice în diferite tipuri de dicționare.*

În sfîrșit, în 1976, o temă similară este tratată în lucrarea de doctorat susținută la București de Narcisa Forăscu, lucrare intitulată Schiță a sinonimiei limbii române (Descrierea structurală a sinonimiei adjectivale), *autoarea încercînd să stabilească analiza concretă a relațiilor semantice și cîteva principii metodologice privind descrierea sinonimiei.*

O problemă destul de controversată și nu pe deplin elucidată, din domeniul sinonimiei, este aceea a existenței sinonimelor perfecte, care a preocupat, printre alții, și pe R. Bogza în articolul Cîteva observații asupra sinonimiei [56].

În ceea ce privește sinonimia la Sadoveanu [57], *există studii cu referiri directe, iar altele cu referiri indirecte la această particularitate a stilului său. Ne vom referi mai întîi la studiile în care, în mod indirect, se are în vedere acest aspect al artei sadoveniene.*

Așa cum precizează și Ștefan Munteanu în articolul citat mai sus, acad. Iorgu Iordan, deși nu-și propune discutarea sinonimelor, are în vedere și acest aspect al limbii lui Sadoveanu, cînd vorbește despre documentarea scriitorului în materie de limbă populară și veche (în articolele menționate de noi la începutul acestei prezentări), documentare urmată de elaborarea și trierea artistică a acestui material.

Deși nu a fost preocupat de stilul și bogăția sinonimică a operei lui Sadoveanu, prof. D. Macrea vizează de bună seamă și acest aspect cînd îl numește pe Sadoveanu „artist al cuvîntului“ [58], *alături de Tudor Arghezi și George Călinescu.*

Pe baza unui fragment din Sadoveanu, G. Ivănescu, în Limba poetică românească [59], *se referă la folosirea sinonimelor literare în locul cuvintelor inexpresive, uzuale, procedeu care aparține stilului artistic nefigurat.*

Referirile pe care le face B. Cazacu în articolul Considerații asupra limbii și stilului din „Nicoară Potcoavă“ de Mihail Sadoveanu [60], *în legătură cu termenii apropiați ca înțeles care permit scriitorului să noteze nuanțele cele mai fine ale gîndirii, se încadrează tot în această categorie.*

G. I. Tohăneanu, în articolele : Sinonimia în afara vocabularului, Sinonimia dincolo de cuvînt, Sinonimia în limba literaturii artistice, *citate de noi mai sus, se bazează tot pe exemple din Sadoveanu. Dar autorul urmărește acest aspect și în mod direct, în articolul* Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă“. I. Situarea în timp [61], *oprindu-se asupra sinonimiei sintactice, adică asupra sinonimiei perifrastice.*

Același autor urmărește, în lucrarea Arta evocării la Sadoveanu *(apărută în editura Facla, 1979), diverse probleme legate de sinonimie, cum ar fi : sinonimele parțiale și sinonimia în afara vocabularului, adică sinonimie fonetică, morfologică etc. la Sadoveanu.*

Singurul studiu în titlul căruia apare formularea „sinonimia în limba lui M. Sadoveanu" este studiul lui Şt. Munteanu, Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu, *citat de noi mai sus, în care autorul se opreşte asupra sinonimelor figurate din opera lui Sadoveanu, pe care le numeşte* literare *sau* literar-stilistice, *precizînd că „valorile stilistice obţinute nu sînt numai rezultatul unui simplu transfer semantic, ci şi expresia unei atitudini a scriitorului, evidentă în multe din scrierile mai noi, unde prin vorba înflorită şi ceremonioasă, prin ironia fină şi amabilă, stilul lui Sadoveanu aminteşte de unele din procedeele artei literare ale unor scriitori ca Th. Mann şi A. France"* [62].

Gh. Bulgăr, urmărind originalitatea stilistică a operei lui Sadoveanu, în articolul ce poartă acest titlu, citat de noi la studiile despre stilul lui Sadoveanu, aminteşte despre bogăţia sinonimică a limbii scriitorului, expresie a valorificării stilistice a vorbirii populare în opera scriitorului. Asupra sinonimiei lexicale la Sadoveanu, autorul se opreşte în două studii : Mihail Sadoveanu [63] *şi* Sinonimia lexicală în limba română [64]. *Autorul are în vedere numai sinonimia propriu-zisă, adică unităţile lexicale simple (cuvintele). Meritoriu este şi studiul în care Gh. Bulgăr comentează părerile lui Sadoveanu despre sinonimele limbii noastre, intitulat* M. Sadoveanu despre sinonimele limbii române [65], *dovedind că Sadoveanu foloseşte în mod conştient, nu la întîmplare, varietatea formelor de expresie din limba noastră.*

Sinonimia în opera lui Sadoveanu este adusă în discuţie şi de Gavril Istrate, care, într-un studiu mai vechi, menţionat de noi, şi anume, Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare, *atrage atenţia asupra dubletelor şi tripletelor sinonimice, asupra însemnătăţii sinonimelor literare la Sadoveanu, în explicarea unor termeni rari sau puţin cunoscuţi.*

În alte studii, mai ample, şi anume : Vocabularul operei lui Sadoveanu : „Creanga de aur" [66] *şi* Vocabularul operei lui M. Sadoveanu [67], *Gavril Istrate, după ce vorbeşte despre componenţa vocabularului lui Sadoveanu (regionalisme, arhaisme, termeni populari, neologisme, termeni rari) cu exemplele corespunzătoare, se opreşte asupra sinonimiei lexicale, pe care o ilustrează cu numeroase exemple. În cadrul seriilor sinoni-*

mice, autorul include și locuțiuni, admițînd deci în cadrul sinonimiei lexicale și unitățile lexicale dezvoltate, dar nu are în vedere și alte formații perifrastice, care nu se încadrează în categoria locuțiunilor. De asemenea, autorul nu se oprește asupra sinonimiei figurate. Cu toate acestea, studiul Vocabularul operei lui M. Sadoveanu *rămîne cel mai amplu, mai cuprinzător studiu despre sinonimia lexicală în opera lui Sadoveanu.*

După cum s-a observat, cercetările asupra sinonimiei la Sadoveanu s-au oprit asupra unui aspect sau altul ale acestui fenomen, fără a avea în vedere toate laturile problemei.

Lucrarea de față își propune să urmărească sinonimia lexicală în opera marelui nostru scriitor, cu riscul evident de a nu reuși să epuizeze toate aspectele sinonimiei lexicale din opera lui Sadoveanu.

Din bogăția sinonimică a operei sadoveniene, au fost alese 587 de serii și perechi sinonimice, cele mai importante și mai frecvente, totalizînd 1 700 de sinonime, extrase din cele 22 de volume de Opere *ale lui M. Sadoveanu, publicate între 1954 și 1973.*

În descrierea sinonimelor, în lucrare se utilizează procedeele clasice, alături de care se apelează și la cele moderne, cum ar fi analiza semică, analiza distributivă și cea statistică, spre a se determina sensul comun al sinonimelor dintr-o serie, termenul fundamental, frecvența sinonimelor în opera lui Sadoveanu etc.

Oprindu-se asupra sinonimelor perfecte și parțiale, asupra unităților lexicale simple (cuvinte) și asupra unităților lexicale dezvoltate (perifraze), asupra sinonimelor figurate și nonfigurate, lucrarea încearcă să prezinte varietatea aspectelor acestui fenomen lingvistic și, implicit, bogăția și specificul stilului lui Sadoveanu.

Lucrarea de față reprezintă o formă îmbunătățită a tezei de doctorat cu titlul Sinonimia lexicală în opera lui Mihail Sadoveanu, *susținută în 1977 la Universitatea din București, fiind rezultatul cercetărilor pe care autoarea le-a întreprins în ultimii ani în domeniul sinonimiei în opera lui Sadoveanu. Ea se adresează deopotrivă studenților, cercetătorilor, profesorilor de limba română, cît și altor categorii de cititori, dornici să cunoască bogăția și varietatea limbii lui Sadoveanu.*

Rog să găsească aici expresia sincerei mele recunoştinţe şi mulţumiri profesorii Dimitrie Macrea, Gheorghe Bulgăr şi Boris Cazacu de la Universitatea din Bucureşti, precum şi profesorii mei de la Universitatea din Timişoara, Ştefan Munteanu, G. I. Tohăneanu şi Vasile Şerban, care mi-au îndrumat primii paşi în cercetare.

DOINA ILIASA — FRIGURĂ

Reşiţa, 27 mai 1980

NOTE

1. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1965, p. 24.
2. Idem, *loc. cit.*
3. *Omagiu lui Sadoveanu*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, p. 32—37.
4. Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 33.
5. *VR, XIII*, 1960, nr. 11, p. 153—160.
6. Şerban Cioculescu în articolul *Mihail Sadoveanu, creator de limbă*, *VR*, Bucureşti, XIV, 1961, nr. 12, p. 147—150, subliniază inovaţiile lexicale ale lui Sadoveanu, care conferă individualitate stilului său.
7. Iorgu Iordan în *art. cit.*, p. 32—37 ; Gavril Istrate în art. *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare, SCL*, 1955, nr. 3—4, p. 313—331.
8. Cezar Petrescu, *Mihail Sadoveanu, maestru al cuvîntului, VR*, Bucureşti, XIII, 1960, nr. 11, p. 75—84.
9. Al. Andriescu, *Locuţiuni şi expresii populare în opera lui Sadoveanu, Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Iaşi, tom. XVI, 1965, p. 83—97.
10. Ana Petrescu, *Despre lexicul arhaic în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu, LR*, Bucureşti, III (1954), nr. 6, p. 78—85.
11. Mircea Zdrenghea, *Neologismul în romanele istorice sadoveniene, Steaua*, XVIII, (1966), nr. 2, p. 105—109.
12. G. I. Tohăneanu, *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu, Scrisul bănăţean*, Timişoara, XIII, 1962, nr. 11, p. 18—24.

13. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai,* series philologia, fasciculus 2, 1967, p. 69—83.
14. *LR,* Bucureşti, XVI, 1967, nr. 1, p. 41—55 şi nr. 2, p. 145—159.
15. Al. Andriescu, *Mihail Sadoveanu despre arta literară, IL,* Iaşi, XI, 1960, nr. 11, p. 49—54.
16. Al. Husar, *Ideile lui Sadoveanu despre arta literară, IL,* Iaşi, XI, 1960, nr. 11, p. 81—87.
17. Tudor Vianu, *Cîteva observaţii despre limba şi arta literară a lui Mihail Sadoveanu, De la Varlaam la Sadoveanu,* Bucureşti, E.S.P.L.A., (1958), p. 451—462.
18. I. Coteanu, *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu, AU „C. I. Parhon"*, Bucureşti, seria ştiinţe sociale-filologie, 1956, p. 9—21.
19. Silvian Iosifescu, *Arta povestitorului, VR,* XIII, 1960, nr. 11, p. 184—190.
20. Gh. Bulgăr, *Originalitatea stilistică a aperei lui Mihail Sadoveanu, LR,* Bucureşti, IX. 1960, nr. 6, p. 3—12.
21. *Omagiu lui Sadoveanu,* Bucureşti, E.S.P.L.A., (1956) p. 141—156.
22. B. Cazacu, *art. cit.*, p. 145.
23. B. Cazacu, *Consideraţii asupra limbii şi stilului din „Nicoară Potcoavă" de Mihail Sadoveanu, Studii de limbă literară, Probleme actuale ale cercetării ei,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, p. 111—193.
24. Evoluţia stilului lui Sadoveanu este urmărită şi de Marius Sala în *Contribuţii la cercetarea evoluţiei stilului lui Mihail Sadoveanu, LR,* Bucureşti, XIV, 1965, nr. 5, p. 37—48. Autorul subliniază că preciziunea este trăsătură de bază a stilului lui Sadoveanu (p. 42).
25. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, E.P.L., 1966, vol. II, p. 35—65.
26. D. Panaitescu-Perpessicius, *Lirism şi naraţiune în opera lui Mihail Sadoveanu, Omagiu lui Sadoveanu,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, p. 46—50.
27. C. Ciopraga, *Mihail Sadoveanu,* Bucureşti, Editura Tineretului (1966).
28. *Portrete şi reflecţii literare,* Bucureşti, E.P.L., 1967, p. 77—90.
29. *VR,* Bucureşti, XIII, 1960, nr. 11, p. 166—174.
30. *LL,* Bucureşti, vol. II, 1966, p. 299—317.
31. *Orizont,* Timişoara, 1964, nr. 2, p. 73—76.
32. *Orizont,* Timişoara, 1965, nr. 12, p. 65—70.
33. *Scrisul bănăţean,* Timişoara, VIII, 1957, nr. 4, p. 60—65 ; nr. 5, p. 68—72 ; nr. 6, p. 75—79.
34. Vezi, Al. Philippide, *Note despre stilului lui Mihail Sadoveanu, Omagiu lui Sadoveanu,* Bucureşti, E.S.P.L.A., (1956), p. 54—56.

35. Ida Garzonio, *Observațiuni asupra stilului lui Mihail Sadoveanu în romanele istorice*, *VR*, București, XIII, 1960, nr. 11, p. 124—125.
36. Despre valoarea acestui dicționar vorbește M. Seche în *Schiță de istorie a lexicografiei române*, București, Editura științifică, 1966, p. 83—85.
37. *DR*, *III*, 1922—1923, p. 406—440.
38. *DR*, III, 1922—1923, p. 441—460.
39. *DR*, III, 1922—1923, p. 815—816.
40. *DR*, IV, 1924—1926, p. 874—876.
41. *LR*, București, VIII, 1959, nr. 2, p. 34—46.
42. *LL*, București, 13, 1967, p. 107—128.
43. *LR*, București, V (1956), nr. 1, p. 36—42.
44. *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, Bucarest, 28 août — 2 septembre, 1967, vol. II, p. 519—525.
45. *AUT*, Timișoara, IV (1966), seria științe filologice, p. 187—197.
46. *AUT*, Timișoara, VI (1968), seria științe filologice, p. 187—197.
47. *AUT*, Timișoara, X (1972), seria științe filologice, p. 29—41.
48. *VR*, București, XXIV (1971), nr. 12, p. 106—110.
49. *Studii de limbă și stil*, Timișoara, Editura Facla, 1973, p. 95—136.
50. *Dincolo de cuvînt*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1975, p. 41—67.
51. *LR*, București, XIII (1964), nr. 5, p. 495—501.
52. *LR*, București, XII (1963), nr. 4, p. 347—352.
53. *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969, p. 147—150.
54. *AUB*, București, XVI, (1967), seria științe sociale-filologie, p. 113—137.
55. *Studii de stilistică și limbă literară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 272—282.
56. *AUB*, București, IX (1960), seria științe sociale-fiolologie, p. 335—345.
57. Un scurt istoric al cercetărilor despre sinonimia la Sadoveanu întîlnim în articolul lui Șt. Munteanu *Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu*, *Orizont*, Timișoara, XVI, 1965, nr. 12, p. 65. Vom completa aceste referiri cu date mai noi.
58. D. Macrea, *op. cit.*, p. 24.
59. *LL*, București, 1956, vol. II, p. 197—225.
60. *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 111—193.
61. *Scrisul bănățean*, Timișoara, VIII (1957), nr. 4, p. 60—65.
62. Șt. Munteanu, *art. cit.*, p. 70.
63. *Momente din evoluția limbii române literare*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973, p. 346—362.

64. *Studii de stilistică şi limbă literară*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1971, p. 272—282.
65. *Op. cit.*, p. 282—289.
66. *IL*, XX, 1969, nr. 2, p. 43—53.
67. *Limba română literară (Studii şi articole)*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 291—375.

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA SINONIMIEI LEXICALE

1. SINONIMIA — CATEGORIE SEMASIOLOGICĂ

1.1. DEFINIȚIA SINONIMELOR ȘI A SINONIMIEI

Înainte de a intra în tratarea propriu-zisă a lucrării noastre, credem că este necesar să facem o incursiune sumară în problemele teoretice ale sinonimiei.

Varietatea elementelor de vocabular este o sursă valoroasă pentru orice comunicare, orală sau scrisă. În această varietate, un rol de seamă îl are *sinonimia.* Dar ce este sinonimia ? Care sînt limitele ei ? Care sînt granițele dintre sinonimele perfecte și cele parțiale ? Sînt întrebări la care este greu de dat răspuns definitiv, datorită faptului că lingviștii nu au ajuns în general la un punct de vedere comun. Așa se explică numeroasele definiții date sinonimiei, fiecare privind acest fenomen lingvistic de pe alte poziții. Toate definițiile au însă în vedere „sensul comun" al termenilor, pe baza căruia se stabilește relația de sinonimie.

Cea mai simplă definiție, pe care o prezentăm, este aceea dată de Kr. Nyrop : „Cuvintele care prezintă același sau aproape același sens se numesc sinonime" [1]. Autorul are deci în vedere numai sensul identic sau aproape identic al sinonimelor, definiția fiind, în această privință, foarte generală.

Alte definiții au în vedere, alături de sensul comun, și diversitatea formelor sinonimelor.

„Două expresii (cuvinte, grupe de cuvinte, enunțuri) sînt numite sinonime dacă ele au același sens, din punct de vedere material fiind diferite" [2].

Pentru Otto Ducháček, sinonimele sînt „unități lexicale cu sensuri identice, aproape identice sau apropiate, dar care

diferă parţial prin formă (dacă provin din acelaşi radical : *agraire, agrarien, agreste, agricole)* sau total : *justesse — précision*" [3].

În alte definiţii, se face precizarea că sinonimele pot fi substituite unele prin altele : „Sinonimele sînt cuvinte cu înţeles asemănător, respectiv cu sens înrudit, cuvinte ale căror sfere de înţelesuri se întretaie sau se suprapun într-un anumit număr de cazuri, cuvinte care în acelaşi context pot fi înlocuite unul prin altul" [4].

Pentru Th. Lewandowski, *sinonimia* este o relaţie semantică : o identitate de înţelesuri (în sens larg), dar de forme deosebite, este un fenomen general lingvistic pe plan lexical, semantic, stilistic şi gramatical, ceea ce înseamnă că sinonimia poate fi morfologică, morfologico-sintactică, lexical-semantică şi stilistică [5].

O definiţie înrudită cu cea de mai sus dă Gh. Bulgăr : „Se consideră sinonime cuvintele care au aproximativ acelaşi sens şi pot fi substituite unele cu altele într-un context, fără ca înţelesul acestuia să se schimbe" [6].

Definiţii mai cuprinzătoare au dat R. A. Budagov şi M. Bucă, care precizează că sinonimele exprimă nuanţe ale aceleiaşi noţiuni. Iată aceste definiţii : „Sinonimele sînt cuvinte apropiate ca sens, dar diferite ca formă, care exprimă nuanţe ale aceleiaşi noţiuni" [7]. „Sinonimele sînt cuvinte care desemnează aceeaşi clasă de obiecte şi exprimă aceeaşi noţiune, deosebindu-se, în majoritatea cazurilor, fie prin nuanţe stilistice, fie prin nuanţe semantice, fie prin toate aceste tipuri de nuanţe" [8].

Definiţia care ni se pare mai complexă, avînd în vedere şi distribuţia dialectală a sinonimelor (care trebuie neglijată), definiţie pe care o adoptăm şi noi, este dată de I. Coteanu şi A. Bidu-Vrănceanu : „Două sau mai multe unităţi de limbă se pot afla în sinonimie dacă desemnează în mod global acelaşi obiect în situaţii în care distribuţia dialectică şi stilistico-funcţională sînt neglijate (conştient sau nu)" [9]. Numai abstracţie făcînd de distribuţia dialectală pot fi încadraţi în aceeaşi serie sinonimică, deci consideraţi sinonime, termeni ca : *păpuşoi, cucuruz, porumb*. În alte condiţii, ei nu vor fi sinonime, deoarece un bănăţean nu va folosi termenul *păpuşoi*, iar moldoveanul pe *cucuruz*.

Ocupîndu-ne de vocabularul unui scriitor, care apelează la toate variantele limbii, va trebui să facem abstracţie de aceste două distribuţii (dialectală şi stilistico-funcţională), pentru a putea urmări bogăţia sinonimelor din opera sa.

Motivul este că, în limbajul artistic, selecţia termenilor are în vedere un criteriu estetic, în virtutea căruia scriitorul face apel la toate variantele stilistice ale unei limbi.

1.2. CLASIFICAREA SINONIMELOR

Părerile lingviştilor nu concordă nici în problema clasificării sinonimelor.

Problema care se pune este aceea a existenţei sinonimelor perfecte, considerate în general rare, datorită intervenţiei valorilor afective.

De aceea, pentru S. Ullmann, sînt „sinonime autentice cuvintele care pot să se substituie unele altora într-un context, fără nici cea mai mică modificare în semnificaţia obiectivă şi nuanţa afectivă a enunţului" [10].

Prin urmare, lingvistul englez consideră ca sinonime autentice numai sinonimele perfecte sau absolute, arătînd în continuare că „numai termenii tehnici, care nu figurează decît în contexte limitate, cunosc o sinonimie integrală, de exemplu *spirante* şi *fricative* în fonetică" [11].

Alţi lingvişti, printre care R. A. Budagov şi Otto Ducháček, consideră că sfera sinonimiei este mult mai largă şi că unităţile lexicale identice reprezintă numai un anumit tip de sinonime.

După R. A. Budagov, sinonimele pot fi clasificate în : 1) sinonime ale limbii comune şi 2) sinonime literar stilistice.

Sinonimele limbii comune cuprind : a) sinonime noţionale şi b) sinonime stilistice [12].

Sinonimele perfecte sau „absolute", care, arată autorul, „se întîlnesc în limbă relativ rar : аэроплан (aeroplan — *самолёт* (avion) [13], sînt introduse printre sinonimele limbii comune.

Otto Ducháček face, la rîndul său, o clasificare şi mai minuţioasă. După lingvistul ceh, sinonimele pot fi *„sinonime absolute (synonymes absolus)* şi *sinonime parţiale (synonymes*

partiels). Atît sinonimele absolute, cît și cele parțiale sînt împărțite în : perfecte *(synonymes parfaits)* și *aproximative (synonymes approximatifs)*.

Sinonimele perfecte (absolute sau parțiale) „sînt unități lexicale aparținînd aceleiași categorii de cuvinte (de exemplu substantivelor) și avînd sensuri absolut identice : *semi-voyelle — semi-consonne*" [14].

Sinonimele aproximative (absolute și parțiale) „sînt unități lexicale care, aparținînd aceleiași categorii de cuvinte, au o singură și aceeași trăsătură dominantă : *joli-beau*" [15].

Sinonimele aproximative, atît absolute cît și parțiale, Ducháček le clasifică în : 1) *sinonime stilistice (synonymes stylistiques)* și 2) *sinonime semantice (synonymes sémantiques)* [16].

Sînt semantice sinonimele al căror conținut diferă, de pildă *bonheur — felicité — béatitude* [17].

Sinonimele stilistice sînt „sinonimele care nu diferă decît prin expresivitatea lor, prin valoarea subiectivă, prin folosirea lor sintactică sau frazeologică și, în sfîrșit, prin întrebuințarea lor în diferite registre ale limbii (literar, familiar, popular, argotic)" [18].

La rîndul lor, sinonimele stilistice sînt clasificate în :
1) sinonime sintactico-frazeologice *(synonymes syntactico-phraséologiques)* ;
2) sinonime expresive *(synonymes expressifs)* ;
3) sinonime funcționale *(synonymes fonctionnels)* ;
4) sinonime speciale *(synonymes spéciaux)* [19].

Sinonimele sintactico-frazeologice ar fi cele care sînt sinonime numai în anumite contexte, adică sinonimele contextuale *(faire le pied de grue — compter les clous de la porte)* [20].

Sinonimele expresive se împart în : 1) *sinonime descriptive (synonymes descriptifs)* și 2) *sinonime afective (synonymes affectifs)*.

Sinonimele descriptive sînt în general *evocatoare* sau *metaforice : avare — grippe* sau *pince-maille — pisse-vinaigre* [21].

Sinonimele afective exprimă, după același lingvist, simpatia sau antipatia subiectului vorbitor pentru ființa sau lucrul despre care vorbește. Ele se împart în :

1) *sinonime de afecțiune (synonymes affectueux):*

cherubin — bambin — petit — gosse (pop) [22]. Seria corespunzătoare în română pentru „copil“ este mai bogată : *broscoi, brotăcel, cazac, dop, drac, dimon, ghiavol, gîgîlice, hoț, mînz, mormoloc, năpîrstoc, nod, noduleț, păgîn, pici, potaie, potcă, puștan, puști, ticălos, tică, zmeu* [23].

2) *sinonime peiorative (synonymes péjoratifs) ;*

bouche-guele-museau-mufle-bec [24]. Corespondentele în română pentru „gură“ sînt : *bot, cioc, cioclonț, ciup, cloanță, clobanț, clonț, plisc, rît, surlă, teflu, tic, țiu, cobză, flașnetă, flaut, flisc, mozgă, muștiuc, trîmbiță, cățea, papagal, pupuză, clanță, fleancă, flearcă, fleoartă, leoapă, leoarbă, leoarfă, liopă, pleancă, morișcă, pipură, privată, scuipătoare, zotcă* [25].

În ceea ce privește sinonimele limbii române, părerea acad. Iorgu Iordan [26] că sinonime propriu-zise nu există, adică mai multe cuvinte pentru aceeași noțiune, se apropie de concepția lui S. Ullmann referitoare la sinonimele autentice. Cei doi cercetători se referă la același gen de sinonime și anume sinonimele perfecte.

Majoritatea cercetătorilor români contestă existența sinonimelor perfecte sau, dacă o acceptă, consideră valabilă această clasificare pentru limbajul științific.

Astfel, Sextil Pușcariu consideră că „sinonime perfecte nu există, căci fiecare din noi avem tendința de a stabili nuanțe deosebitoare de înțeles sau cel puțin nuanțe stilistice și anumite îngrădiri în întrebuințarea lor.

Între *musafir* (tc.) și *oaspe* (lat.) se face pe alocuri deosebirea pe care moldoveanul o caracterizează astfel ; *musafirului* îi dai o dulceață și pleacă ; asupra *oaspetelui* trebuie să asmuți uneori cîinii“ [27].

Rodica Bogza admite sinonimia perfectă numai în terminologia științifică, unde, precizează ea, „există dublete și triplete sinonimice. Ele denumesc aceeași noțiune și de aceea sînt sinonime perfecte“ [28]. Autoarea dă următoarele exemple :

în medicină : *flegmon — furuncul ;*
în chimie : *azot — nitrogen ;*
în lingvistică : *lexic — vocabular.*

Dacă exemplele din chimie și lingvistică aparțin aceluiași limbaj, în ceea ce privește exemplele din medicină autoarea

credem că face abstracţie de distribuţia dialectală şi stilistico-funcţională, deoarece *furuncul* este un termen popular şi numai *flegmon* este strict medical.

În sfîrşit, Ion Coteanu arată că „nici în limbajul ştiinţific, sinonimia perfectă, totală sau absolută, nu constituie decît o întîmplare cu caracter excepţional, explicabilă fie prin provenienţa termenilor sinonimi din limbi diferite, din şcoli ştiinţifice diferite, fie prin modificarea unei nomenclaturi etc" [29].

Făcînd abstracţie de distribuţia dialectală şi stilistico-funcţională, Gh. Bulgăr acceptă sinonimele perfecte.

El distinge următoarele tipuri de sinonime :

1. sinonime *perfecte :* „Ele corespund semantic cu toată sfera lor de înţelesuri : unele cuvinte arhaice şi regionale, neologisme cu cele de uz curent, literare.

2. sinonime *aproximative,* a căror sferă semantică se suprapune în cea mai mare parte (din 4-5-6 sensuri coincid 3—4).

3. sinonime *parţiale,* cînd coincide doar o parte redusă a sferei semantice a cuvintelor înrudite" [30].

Aceste cuvinte mai sînt numite de autor şi *analogii.* Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, limitele între sinonime nu sînt stabilite precis. Considerăm totuşi că există sinonime perfecte, abstracţie făcînd de distribuţiile amintite. În general, sinonimele perfecte sînt cuvinte monosemantice, deoarece mai rar se întîmplă să coincidă perfect două cuvinte polisemantice.

În ce priveşte clasificarea sinonimelor din opera lui Sadoveanu, vom ţine seama de următoarele criterii :

1. criteriul structural (potrivit căruia se are în vedere dacă este vorba de o unitate lexicală simplă sau una dezvoltată) ;

2. criteriul funcţional (potrivit căruia se are în vedere suprapunerea totală sau parţială a semelor (în cazul suprapunerii parţiale se are în vedere sensul conotativ al sinonimelor).

Pe baza criteriului structural, sinonimele lexicale din opera lui Sadoveanu pot fi clasificate astfel :

1. *sinonime lexicale propriu-zise,* în rîndul cărora sînt incluse unităţile lexicale simple (cuvintele, în accepţie obişnuită).

Spre exemplu :
a afla (O I, p. 187) — *a oblici* (O. I, p. 187) ;
a inventa (O IX, p. 576) — *a născoci* (O IX, p. 576) ;
lemnar (O V, p. 249) — *stoler* (O V, p. 265) etc.

2. *sinonime lexicale perifrastice,* în rîndul cărora sînt incluse unitățile lexicale dezvoltate, adică perifrazele, înțelegînd prin perifrază un grup de cuvinte cu înțeles unitar determinat, un ansamblu mai mult sau mai puțin sudat. (Pentru un ansamblu bine sudat, cu un înțeles unitar determinat, acceptăm denumirea de *locuțiune ;* pentru un ansamblu mai puțin sudat, mai puțin cunoscut în limbă, dar tot cu înțeles unitar, preferăm denumirea de *perifrază).* De exemplu :

a face popas (O XIII, p. 419) pentru *a poposi* (O XIII, p. 524) ;

apa morților (O VIII, p. 326) pentru *iluzie* (O VIII, p. 326).

În baza criteriului funcțional, sinonimele lexicale propriu-zise se clasifică în :

1. *sinonime perfecte,* cuvinte monosemantice ale căror seme se suprapun total :
apar (O VII, p. 541) — *sacagiu* (O VII, p. 537) ;
lampagiu (O VI, p. 106) — *fanaragiu* (O VI, p. 101) ;
barză (O IX, p. 511) — *cocostîrc* (O IX, p. 511).

2. *sinonime parțiale,* ale căror seme nu se suprapun total. E în general cazul cuvintelor polisemantice. La rîndul lor, sinonimele parțiale pot fi :

1. *non-figurate :*
gazdă (O X, p. 596) — *amfitrion* (O X, p. 421) ;
calapod (O I, p. 502) — *calup* (O I, p. 483).

2. *figurate,* care provin din limbajul popular, argotic familiar sau sînt creații ale scriitorului. Cele care aparțin scriitorului se găsesc în același context cu termenul propriu folosit pentru noțiunea respectivă sau într-un context apropiat, încît se poate vorbi de o sinonimie contextuală. Întrucît asemenea fapte aparțin stilisticii, sinonimele figurate pot fi numite și *stilistice.*

Prin urmare, printre sinonimele figurate vom deosebi două categorii :

a) *sinonime figurate ale limbii comune,* luate din limbajul popular argotic, familiar, etc., deci cunoscute ca atare de vorbitori.

Ele se pot întîlni în contexte diferite :

brumar (O II, p. 85) pentru *noiemvrie* (O II, p. 258) ;

cuptor (O V, p. 253) pentru *iulie* (O V, p. 253) etc.

b) *sinonime figurate contextuale,* întîlnite în același context sau în contexte foarte apropiate, fiind creații ale scriitorului :

corăbii (O I, p. 49) pentru *rădvane* (O I, p. 49) ;

drăcoaică (O I, p. 830) pentru *nepoată* (O I, p. 829).

Sinonimele perifrastice [31] sînt numai parțiale, apropiind-o de sinonimia perfectă locuțiunile vechi, arhaice.

Ca și în cazul sinonimelor lexicale propriu-zise, sinonimele perifrastice parțiale pot fi :

1. *non-figurate,* unde intră locuțiunile (ne referim la momentul actual al vorbirii și nu la momentul formării lor, cînd la baza multora a stat o accepție figurată). Spre exemplu :

a avea obicei (O IV, p. 309) pentru *a obișnui* (O XVII, p. 140).

aducere aminte (O XIII, p. 186) pentru *amintire* (O IX, p. 9), etc.

2. *figurate,* care, la rîndul lor pot fi :

a) *ale limbii comune :*

lăcașul luminii (O VI, p. 287) pentru *școală* (O VI p. 287).

grădina morții (O VII, p. 547) pentru *cimitir* (O XVII, p. 7), etc.

b) *contextuale,* unde intră creații ale scriitorului :

apa cerului (O XVIII, p. 35) pentru *ploaie* (O XVIII, p. 35).

omul științei (O VIII, p. 91) pentru *doctor* (O VIII, p. 91) etc.

Am făcut această clasificare minuțioasă datorită bogăției sinonimelor din opera lui Sadoveanu și credem că am reușit să surprindem principalele aspecte ale acestui fenomen lingvistic, adică să prezentăm principalele tipuri de sinonime ce se întîlnesc la Sadoveanu.

Schema clasificării sinonimelor lexicale din opera lui Sadoveanu

- Sinonime lexicale
  - lexicale propriu-zise
    - perfecte
    - parțiale
      - non-figurate
      - figurate
        - ale limbii comune
        - contextuale
  - perifrastice parțiale
    - non-figurate (locuțiunile)
    - figurate
      - ale limbii comune
      - contextuale

1.3. SINONIMIA ȘI POLISEMIA

O altă problemă care se cuvine să fie prezentată în prealabil este raportul dintre sinonimie și polisemie.

Polisemia, precizează I. Evseev, „este oglindirea diverselor tipuri de analogii și contingențe dintre obiectele lumii obiective observate de comunitatea lingvistică respectivă" [32].

Lărgirea sferei semantice a unui cuvînt se realizează prin metaforă, metonimie și sinecdocă, indiferent de factorii care determină această lărgire (calc semantic, etimologia populară, trecerea cuvîntului dintr-o sferă în alta etc.) [33].

Prin lărgirea sferei semantice se favorizează sinonimia, cu alte cuvinte sinonimia se dezvoltă în interacțiune cu polisemia.

Dacă polisemia, arată R. A. Budagov, „dezvăluie corelația mai multor sensuri în cadrul unui singur cuvînt, sinonimele sînt o mărturisire a capacității omului de a reda o singură noțiune cu ajutorul unor cuvinte diferite" [34].

Un cuvînt polisemantic poate fi sinonim cu un alt cuvînt numai prin unul din sensurile sale. Spre exemplu, *armată* înseamnă „totalitatea forțelor militare ale unui stat", avînd ca sinonime pe *armie, oaste, oștire,* dar înseamnă și „serviciu militar" și atunci, are ca sinonime pe *militărie, miliție, ostășie* [35].

De remarcat că armie, oaste, oștire nu sînt sinonime cu *militărie, miliție, ostășie,* deci sinonimele unui cuvînt polisemantic nu sînt sinonime între ele.

Cuvintele polisemantice, mult mai numeroase decît cele monosemantice [36], nu pot fi, în general, sinonime perfecte totale, ci numai parțiale, datorită bogăției de sensuri care nu se suprapun total pentru toți membrii seriei sinonimice. Sinonime perfecte vor fi cuvintele monosemantice, ale căror sensuri se suprapun total.

Prin urmare, suprapunerea (totală sau parțială) sensurilor este un factor care determină numărul mare al sinonimelor parțiale, față de cele perfecte.

În concluzie, între sinonimie și polisemie se stabilesc raporturi de interacțiune, sinonimia fiind un revers al polisemiei : ea reprezintă un singur *semnificat* (conținut, sens) cu mai mulți *semnificanți* (formă, expresie), iar polisemia reprezintă un singur *semnificant* cu mai mulți *semnificați.*

1.4. SINONIMIA ȘI NEOLOGISMELE, REGIONALISMELE, TERMENII POPULARI, ARHAISMELE

Polisemia a favorizat sinonimele și a reclamat, pentru finețea distincției, neologismele [37].

Împrumutăm cuvinte străine nu numai pentru a desemna noțiuni noi, dar și din nevoia de a crea sinonimele necesare preciziei și expresivității.

Cele mai multe neologisme care au pătruns în lexicul limbii române sînt romanice și latine și formează, așa cum precizează prof. D. Macrea, „cel mai mare grup de cuvinte din structura vocabularului limbii române moderne" [38].

Avînd în vedere importanța neologismelor în evoluția limbii, Sextil Pușcariu, deși se referă numai la neologismele latine și neolatine, arată că ele au condus la „o plămădire din nou a limbii române tot atît de importantă ca împrospătarea prin împrumuturi din slavonește" [39].

Aceeași idee o găsim și la M. Sadoveanu : „În ultimii o sută de ani limba noastră literară s-a îmbogățit cu un număr mare de neologisme, cuvinte legate fie de noțiunile abstracte ale disciplinelor spirituale, fie de progresul civilizației materiale și al descoperirilor științifice ale veacului. Întrucît aceste cuvinte exprimă noutăți ale vieții curente, limba românească și le-a însușit cu ușurință, mai ales că ele ne-au venit prin canalul limbilor neolatine" [40].

Pentru a realiza culoarea locală, scriitorul apelează, alături de termeni populari, la regionalisme, care intră în relaţie de sinonimie cu termenii neologici sau uzuali, ca în următorul exemplu, unde, alături de termenul uzual *usturoi,* se întîlneşte regionalismul *ai* :

„... tot dă asupra ei meşterul ospătar c-o pleaftură tăvălită prin seu şi printr-o leacă de alifie de *ai* căruia i se zice şi *usturoi*". (O XIII, p. 876).

În lucrările istorice, pentru a reda atmosfera unor timpuri de mult apuse, Sadoveanu foloseşte arhaisme :

cupar-paharnic (ambii termeni sînt arhaisme) :

„Numai la casa domniei sale Dajbog, mare *cupar* al măriei sale şi cîrmuitor al Cotnarilor". (O XII, p. 524).

„Niculăieş Albu nu poposi mult la casa *paharnicului*". (O XIII, p. 524)

sau : *testament* — *diată,* unde *testament* este un neologism (< fr. *testament),* iar *diată* (< ngr. *diata)* este un arhaism, foarte rar întrebuinţat şi numai în anumite contexte :

„ — ... Află că eu am alcătuit un *testament*". (O XI, p. 203)

„ — ... Iar dacă va fi un barbat vrednic, cum mi-i nădejdea, a întocmi şi el o *diată* ca a mea altui urmaş din neamul nostru..." (O XI, p. 204)

Diversitatea termenilor care pot intra în relaţie de sinonimie (arhaici, neologici, regionali etc.) este o dovadă a bogăţiei, varietăţii limbii sadoveniene.

1.5. ORIENTĂRI MAI NOI ÎN PROBLEMA STUDIERII SINONIMIEI

Lingvistica mai nouă consideră că lexicul unei limbi nu este format din unităţi izolate, ci din elemente între care există raporturi de interdependenţă, ceea ce conferă lexicului un caracter de sistem. Între unităţile lexicale, după cum se ştie, există două tipuri de relaţii : paradigmatice (pe plan „vertical") şi sintagmatice (pe plan „orizontal").

Se consideră că sensul unei unităţi lexicale nu este un întreg nediferenţiat, ci e analizabil în „elemente conceptuale minimale legate între ele în anumite feluri". Aceşti constituenţi semantici minimali au fost denumiţi *seme* [41].

Unitatea constituită dintr-un ansamblu de *seme* (trăsături pertinente sau distinctive) formează un *semantem.*

La un nivel superior se vorbește de *cîmp lexical.* Această perspectivă structurală are la bază noțiunea de „rețea asociativă“, formulată astfel de F. de Saussure în *Cursul* său, dar pe care autorul nu a dezvoltat-o suficient. Teoria a fost reluată de J. Trier în lucrarea *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes,* Heidelberg, 1931.

Cuvîntul și termenii înrudiți cu el din punct de vedere noțional, precum și antonimele sale învecinate formează, după Trier, un tot unitar, adică un *cîmp* al semnului lingvistic înlăuntrul căruia cuvintele se condiționează reciproc, în așa fel încît un cuvînt izolat nu-și precizează conținutul semantic decît prin ansamblul din care face parte.

Trier spune că sensul cuvîntului izolat este dependent de sensul cuvintelor învecinate din punct de vedere semantic.

Numai în cadrul cîmpului se poate vorbi de sens, arată Trier [42].

El dă următoarea definiție a cîmpului : „Cîmpurile sînt acele realități lingvistice vii dintre cuvintele izolate și ansamblul vocabularului, care, în calitate de părți ale unui întreg, au ca trăsătură comună cu cuvintele faptul că fac parte dintr-un sistem de ansamblu, iar cu vocabularul, dimpotrivă, faptul că sînt segmentate“ [43].

În concepția sa, istoria vocabularului devine o istorie a noțiunilor prin referirea la ansamblu și prin împărțire în cîmpuri. Între noțiune și cuvînt există aici o legătură intimă : nici unul nu există fără celălalt [44].

După același autor, în domeniul concretului, denumirile privitoare la obiecte, părți ale corpului etc. pot fi studiate descriptiv și istoric, iar în domeniul abstractului trebuie să se ia în considerare întregul domeniu semantic.

Nu cuvîntul își schimbă sensul sau își îmbogățește conținutul în decursul timpului, ci întregul sistem și numai plecînd de la aceasta, fiecare element în parte [45].

Trier neglijează în cercetarea sa premisele istorice. El procedează, așa cum arată W. Bahner în *art. cit.* (p. 203), numai intra-lingvistic și consideră că abia după înțelegerea structurii generale a cîmpului semantic pot fi luați în considerare factori extra-lingvistici.

Noţiunea de *cîmp* a deschis căi noi lexicologiei, arătînd că între cuvinte, care nu sînt semne izolate, se nasc relaţii ale formei şi sensului care le orientează şi determină folosirea.

Lingvistica structurală refuză să izoleze un cuvînt de contextul său, de relaţiile formale, noţionale, stilistice sau istorice. Accentul este pus pe cauzalitatea internă, sensul fiind definit pornindu-se de la structurile sistemului lingvistic.

M. Matoré în *La lexicologie* vorbeşte de cîmp noţional, iar Pierre Guiraud, în *La sémantique,* de *cîmpuri morfo-semantice : „Le complexe de relations de formes et de sens formé par un ensemble de mots"* [46].

E. Coşeriu defineşte clar noţiunea de „cîmp lexical" : „un cîmp lexical este o structură paradigmatică formată din unităţi lexicale care îşi împart o zonă de semnificaţie comună şi care se găsesc în opoziţie imediată unele faţă de celelalte" [47].

La un nivel superior *cîmpului lexical* se vorbeşte de clasă sau categorie lexicală *(clasem* sau *categorem).*

Cîmpurile semantice pot fi puse în legătură cu problema expresivităţii. În acest sens sînt interesante cîmpuri ca : nume de animale, de păsări, denumiri legate de corpul uman, denumiri de acţiuni, atitudini ale omului, nume legate de obiecte din casă, din jurul casei, nume de meserii. Astfel de cîmpuri semantice arată cum sînt trataţi termeni din aceeaşi sferă atunci cînd sînt folosiţi într-o accepţie specială. De exemplu, din sfera plantelor pot fi citaţi termeni ca : *ghiocel, crin, trandafir* etc., care, la figurat, sugerează ideea de „gingăşie" şi în ultimă instanţă pe cea de „frumuseţe".

Pe baza trăsăturilor pertinente (a semelor), cuvintele pot fi uşor încadrate într-o serie sinonimică. Să luăm, spre exemplu, seria sinonimică : *zăpadă-nea-omăt,* o serie frecvent întîlnită în opera lui Sadoveanu : [48]

„Sara se lasă repede şi mă apucă în pustietatea de *zăpadă".* (O I, p. 88).

„Ajunge la banca de stejar, se lasă cu cojocul în pătura moale de *nea* şi grăi cu mulţămire". (O IV, p. 320).

„Vîram un picior în *omăt,* scoteam pe celălalt". (O I, p. 88).

zăpadă = „precipitaţie atmosferică în formă de fulgi albi, compuşi din cristale de apă îngheţată, strat provenit din aglomerarea acestor fulgi".

nea = „precipitaţie atmosferică în formă de fulgi albi, compuşi din cristale de apă îngheţată ; strat provenit din aglomerarea acestor fulgi, strat subţire, la începutul iernii".
omăt = „precipitaţie atmosferică în formă de fulgi albi, compuşi din cristale de apă îngheţată, strat provenit din aglomerarea acestor fulgi, cantitate mare de zăpadă".

Analiza exemplelor de mai sus ne duce la stabilirea următoarelor seme :
s^1 = „precipitaţie atmosferică în formă de fulgi albi, compuşi din cristale de apă îngheţată" ;
s^2 = „strat provenit din aglomerarea acestor fulgi" ;
s^3 = „strat subţire, la începutul iernii" ;
s^4 = „cantitate mare de zăpadă".

Semele s^1 şi s^2 sînt comune tuturor termenilor, deci sînt sinonimice. Semele s^3 şi s^4 nu se întîlnesc la toate cuvintele, deci pe baza lor nu se poate face încadrarea termenilor în aceeaşi serie sinonimică, adică sînt seme non-sinonimice sau complementare, cum le numeşte Otto Ducháček [49].

Semele s^1 şi s^2 comune celor trei cuvinte au alcătuit un *arhisemem* [50].

Acest arhisemem, fără semele complementare, este conţinut de termenul *zăpadă,* termenul cel mai frecvent. Ceilalţi doi termeni conţin seme complementare, care restrîng sensul cuvintelor la un anume tip de „zăpadă".

Zăpadă este termenul fundamental sau dominant [51]. În cazul seriei sinonimice prezentate, deoarece nu toate semele se suprapun, sinonimele în discuţie sînt parţiale [52].

Să luăm un alt exemplu : *sodiu-natriu.*
sodiu = „element chimic alcalin : este un metal moale alb-argintiu, avînd numeroşi compuşi" ;
natriu = „element chimic alcalin ; este un metal moale alb-argintiu, avînd numeroşi compuşi".
s^1 = „element chimic alcalin" ;
s^2 = „metal moale alb-argintiu, avînd numeroşi compuşi".

Se observă că atît s^1 cît şi s^2 se întîlnesc în ambele cuvinte, deci sensurile lor se suprapun şi ele pot fi considerate sinonime perfecte.

Această suprapunere totală a semelor se întîlneşte în general numai la termenii tehnici, ştiinţifici, care pot fi deci consideraţi sinonime perfecte.

Sinonimele perfecte sînt condiţionate să facă parte din acelaşi limbaj.

Există însă o excepţie, aşa cum precizează I. Coteanu [53], şi anume limbajul artistic, care apelează la toate variantele limbii şi ia din ele cuvintele de care are nevoie. Limbajul artistic permite sinonimii care nu sînt acceptate în restul limbii. De aceea, aici este posibil ca două cuvinte, din variante diferite ale limbii (spre exemplu unul uzual şi unul regional etc.), dacă cunosc o suprapunere totală a semelor, să fie sinonime perfecte.

Aşa, de exemplu, *uragan* (O I, p. 342) este sinonim perfect cu arhaismul *orcan* (O I, p. 261), însemnînd „vînt foarte puternic, cu acţiune distrugătoare, însoţit adesea de ploi torenţiale : (s^1 = „vînt foarte puternic" ; s^2 = „cu acţiune distrugătoare" ; s^3 = „însoţit adesea de ploi torenţiale)".

Sau *prune* (O XXI, p. 181) — *perje* (O XXI, p. 182) = s^1 fructul prunului", unde *perje* este un regionalism.

Prin urmare, analiza semică este o metodă utilă pentru determinarea sinonimelor perfecte. Dar prin analiza semică, sinonimele sînt prezentate numai sub aspect paradigmatic (de fapt sinonimele sînt unităţi legate prin relaţii paradigmatice, adică pe axa verticală, realizîndu-se deplin numai pe plan sincronic).

Pe plan sintagmatic interesează relaţiile de determinare între unităţi, relaţiile sintagmatice, cu alte cuvinte distribuţia acestor unităţi.

Distribuţia, precizează V. Guţu-Romalo, „are în vedere un anumit tip de relaţii şi anume relaţiile de vecinătate, succesiunea elementelor în comunicare" [54].

Conceptul lingvistic de distribuţe a apărut în fonologie şi apoi a fost extins şi în celelalte domenii ale lingvisticii. Ca metodologie, distribuţia apropie lingvistica de ştiinţele naturii şi de matematică.

Pentru *distribuţie,* lingviştii americani preferă denumirea de *vecinătate,* propusă de Z. Harris [55].

Prin analiza distribuitivă [56] se pot determina eventual raporturile dintre membrii unei serii sinonimice şi termenul

fundamental, îmbinările (modelele) unei serii sinonimice, adică relaţiile care ne interesează însă într-o măsură mai mică, sinonimia fiind, prin natura ei, un fenomen paradigmatic.

Îmbinarea (modelul), în care apar sinonimele *prune-perje*, în exemplele pe care le vom da în continuare, este : verb + sinonim în ac. Pentru a distinge modelul, acesta va fi cules cu literă rărită :

„M î n c a s e r ă *prunele*, dar nu dărîmaseră pomii". (O XXI, p. 181)

„— Am auzit. Cum s-a ridicat soarele de amiază, ne-au şi picat veşti din alte părţi. Deocamdată ne-au m î n c a t *p e r j e l e*, pe urmă au să ne roadă şi părul din cap". (O XXI, p. 181).

În concluzie, sinonimia trebuie studiată în primul rînd pe plan sincronic şi pe axa verticală (prezentîndu-se raporturile paradigmatice). Pe plan diacronic, fenomenul sinonimiei va fi studiat atunci cînd într-o serie sinonimică intră şi arhaisme, care contribuie la redarea culorii locale.

2. SINONIMIA — CATEGORIE STILISTICĂ

Sinonimia constituie o resursă stilistică preţioasă. Pentru a exprima ideea de „mîndru", spre exemplu, Sadoveanu utilizează o gamă variată de termeni cum ar fi : *mîndru* (O X, p. 112), *falnic* (O X, p. 142), *fălos* (O XIII, p. 57), *fudul* (O XIII, p. 370), *semeţ* (O X, p. 251), *trufaş* (O VIII, p. 225), *ţanţoş* (O X, p. 579).

Fiecare dintre aceşti termeni este cel mai adecvat în contextul în care este întrebuinţat, din punct de vedere obiectiv, afectiv şi estetic.

Astfel, pentru Ionuţ Jder alege termenul *fudul*, atunci cînd vorbesc feciorii starostelui Căliman despre dînsul, în viziunea lor el fiind un Făt-Frumos, un bărbat chipeş ;

„— Ce să spunem ? E bărbat frumos şi *fudul*, sfinţite părinte". (O XIII, p. 370).

Această facultate de alegere, precizează S. Ullmann, permite nuanţarea expresiei şi mlădierea gîndirii [57].

Prin intermediul sinonimiei se exprimă nuanţat şi diferit aceeaşi idee, evitîndu-se o repetiţie supărătoare a aceluiaşi termen, cum procedează şi Sadoveanu în următoarele exemple :

„...mi-au apărut în largul pustiei *gorganele* străvechi, în care cei dintăi rătăcitori ai acestei lumi izolate şi-au astrucat osemintele. Multe din aceste *movili* au fost spintecate şi prădate". (O XVI, p. 49).

„— Ptiu, drace ! răsări el în sus cît era de nalt. De acest lotru cu numele Răţoi am auzit şi eu la hram. *Vorbeau* nişte creştini din Ucraină.

— *Grăiau*, că i-am stîrnit eu, staroste Nechifor. I-am ascultat pe unii şi după aceea am trecut la alţii". (O XIII, p. 127).

Repetarea aceluiaşi termen (*gorgane* şi, respectiv, *vorbeau*) ar fi dat textului o anumită notă de monotonie, care a fost evitată prin folosirea sinonimelor corespunzătoare.

Această funcţie a sinonimelor de evitare a repetiţiei este considerată de Ullmann drept funcţia primordială a sinonimelor, pe care o numeşte *varietate* [58].

Procedeul cel mai simplu de a evita repetiţia este folosirea perifrazelor. În exemplele următoare, pentru a nu repeta în contexte foarte apropiate termenul *bicicletă*, Sadoveanu recurge la perifraza *vehicul cu două roţi* :

„În toată îmbulzeala pestriţă a oraşului, deosebesc un enorm număr de trecători pe *bicicletă*".

(O IX, p. 247)

„Asociaţia a publicat cărţi şi ghiduri, a creat drumuşoarele cele mai bune din lume pentru *vehiculul cu două roţi*..."

(O IX, p. 248)

Cu valoare stilistică, scriitorul foloseşte „repetiţia sinonimică", adică o suită de sinonime întîlnite în aceeaşi propoziţie sau frază, care în asemenea împrejurări au o valoare intensificatoare, *cumulul* [59] de sinonime, în terminologia lui Ullmann :

Cugetul lui neadormit *scurma* şi *scociora* în toate chipurile".

(O XIII, p. 782)

„...cînd poporul își înălță glasul, prin toate sufletele trecu același *fior de înălțare* și *avîntul* cutremură mulțimea cu suflarea lui înflăcărată".

(O I, p. 341)

Repetiția sinonimică degajă „un efect de insistență și claritate minuțioasă" [60].

O altă funcție a sinonimelor este cea eufemistică, cum este cazul perifrazelor sinonime cu verbul „a muri", ca de exemplu :

— „Așa *a trecut către strămoși*, bătrînul alaltăieri, duminică..."

„— ...și-n jurul nostru umbla Ancuța cealaltă, mama acesteia, care și ea *s-a dus într-o lume mai puțin veselă*".

(O VIII, p. 466)

Sinonimele îi servesc scriitorului drept mijloace de caracterizare a unui personaj :

„— Noi ne ducem la Neamțu. Avem la noi *cartea*.

Onofrei trase cu grijă din torbă *scrisoarea*. Nicodim o primi, o cercetă pe față și pe dos și o dădu înapoi.

— Foarte bine. Duceți *scrisoarea* ș-o dați pîrcălabului. Ce știți voi de vă temeți ?"

(O XIII, p. 422)

Cuviosul Nicodim, fiul comisului Manole, cunoscător al tainelor scrisului și cititului, folosește termenul *scrisoare*, pe cînd Onofrei și Samoilă, fiii starostelui Căliman, necunoscători ai acestor taine, îl folosesc pe *carte*, termen învechit și popular.

Sadoveanu folosește unele sinonime în prezentarea unor meserii dispărute. Astfel de sinonime au devenit arhaisme și, prin folosirea lor într-o operă literară, contribuie la crearea unui colorit local, specific. Seria sinonimică *călău — gealat — gîde*, desemna „persoana care se ocupa cu execuția condamnaților la moarte".

„Meșterul cu cărțile a încuviințat numaidecît, căci *gealatul* împărătesc era la ușă".

(O XV, p. 488)

„Hurda *gîdele* sta cu sabia întru îndeplinirea poruncii".

(O XV, p. 453)

Vorbind despre arhaisme, Ion Coteanu afirmă că acestea „creează aproape în mod spontan o anumită atmosferă poetică“ [61].

Termenul *călău* este folosit azi în accepţie figurată, cu sensul de „tiran“.

„Faţa lui cu ochii mari albaştri şi totdeauna gînditoare — parc-ar fi fost pentru el un *călău* fără milă“.

(O VIII, p. 17)

În opera lui Sadoveanu se întîlneşte o bogată terminologie a diverselor meserii. Sinonimele folosite în cadrul acestor terminologii devin mijloace lingvistice de prezentare a unui anumit mediu social.

Mediul păstorilor este evocat de seriile sinonimice : *cioban* (O VI, p. 359) — *mocan* (O XVI, p. 7) — *oier* (O IV, p. 279) — *păcurar* (O VI, p. 360) — *păstor* (O XVIII, p. 70) ; *oi* (O VII, p. 352) — *mioare* (O VII, p. 352) ; *stînă* (O XVIII, p. 67) — *cîşlă* (O XVI, p. 79) — *cîşlărie* (O III, p. 569) — *tîrlă* (XVIII, p. 214), — *tabără a oierilor* (O XVI, p. 78) ; *dulăi,* (O I, p. 677) — *zăvozi* (O III, p. 77) ; *baci* (O XVI, p. 52) — *meşter al oilor* (O XVI, p. 52) ; *cojoc* (O X, p. 546) — *tohoarcă* (O X, p. 523).

Din cele prezentate mai sus, distingem, în general, următoarele funcţii sau valori stilistice ale sinonimelor, întîlnite şi la Sadoveanu ;

1) funcţie intensificatoare ;
2) funcţie eufemistică ;
3) funcţie de evitare a repetiţiei [62].

Sinonimele mai pot îndeplini şi funcţiile :

4) de evocare a unui anumit mediu social ;
5) de caracterizare a unui personaj ;
6) de creare a unui colorit local specific.

Datorită acestor multiple valori ale sinonimelor, limbajul artistic al lui Sadoveanu poate fi considerat, aşa cum afirmă Gh. Bulgăr, drept „cea mai întinsă şi mai adîncă prelucrare a vorbirii obşteşti de la Eminescu încoace, care a înnobilat resursele expresive ale limbii naţionale, oglindind în paginile prozei sale o galerie infinită de eroi reprezentativi, asociind armonios epicul cu liricul, tonul familiar cu cel solemn, arhaismele cu neologismele, mişcarea dramatică a istoriei cu fresca gigantică a naturii, cu poezia inefabilă a peisajului românesc [63].

NOTE

1. Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la lanque française,* tome IV (Sémantique), Copenhague, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1913 : „Les mots qui présentent le même ou presque le même sens s'appellent synonymes".
2. Oswald Ducrot — Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage,* Editions du Seuil, Paris, 1972, p. 302.
3. Otto Ducháček, *Précis de sémantique française,* Université I. E. Purkyne, Brno, 1967, p. 55.
4. Th. Lewandowski, *Linguistiches Wörterbuch,* 3, U.T.B., Quelle — Meyer, Heidelberg, 1975, p. 708.
5. Idem, *op. cit.,* p. 709.
6. Gh. Bulgăr, *Sinonomia lexicală în limba română* (în) *Dicționar de sinonime,* București, Editura Albatros, 1972, p. 6.
7. R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii* (traducere și note de G. Mihăilă), București, Editura științifică, 1961, p. 65.
8. M. Bucă — I. Evseev, *Probleme de semasiologie,* Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 136.
9. I. Coteanu — A. Bidu — Vrănceanu, *Limba română contemporană,* vol. II, (Vocabularul), București, Editura didactică și pedagogică (1975), p. 78.
10. S. Ullmann, *Précis de sémantique française,* deuxiéme édition, Editions A. Franche S. A. Berne, (1959), p. 180.
11. S. Ullmann, *op. cit.,* p. 180.
12. E. A. Budagov, *op. cit.,* p. 73.
13. Idem, *op. cit.,* p. 67.
14. Otto Ducháček, *op. cit.,* p. 57.
15. Idem, *op. cit.,* p. 57.
16. Otto Ducháček, *op. cit.,* p. 60.
17. Idem, *op. cit.,* p. 63.
18. Idem, *op. cit.,* p. 60.
19. Idem, ibidem.
20. idem, *op. cit.,* p. 61.
21. Idem, ibidem.
22. Idem, Ibidem.
23. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române,* București, Editura științifică, 1975, p. 321.
24. Otto Ducháček, *op. cit.,* p. 61.
25. Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 316.

26. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 42—48.
27. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, (Privire generală), 1940, p. 21.
28. R. Bogza, *Cîteva observații asupra sinonimiei, AUB*, București, IX, 1960, vol. VIII, seria filologie, p. 341.
29. Ion Coteanu — A. Bidu-Vrănceanu, *op. cit.*, p. 79.
30. Gh. Bulgăr, *Sinonimele în viitorul dicționar general al limbii române, LR*, București, VIII, 1959, nr. 2, p. 36—37.
31. Perifrazele, respectiv locuțiunile țin de morfologie și sintaxă. Ne ocupăm de ele în cadrul lexicului, considerîndu-le echivalente semantice ale cuvintelor, deci tot unități lexicale, dar dezvoltate.
32. M. Bucă — I. Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 42.
33. Idem, *op. cit.*, p. 50.
34. R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 65—66.
35. Și Sadoveanu utilizează aceste sinonime. A se vedea *Indicele* de la sfîrșitul lucrării.
36. În urma statisticii efectuate pe baza DLRC, I. Evseev ajunge la concluzia că numărul cuvintelor polisemantice reprezintă 85%, iar cuvintele monosemantice — 15% (Vezi *op. cit.*, p. 35).
37. Vezi, Gh. Bulgăr, *Sinonimia lexicală în limba română, Dicționar de sinonime*, București, Editura Albatros, 1972, p. 21.
38. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 16.
39. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I (Privire generală), 1940, p. 376.
40. Mihail Sadoveanu, *Despre limba literară, Opere*, vol. XX, București, *EPL*, (1967), p. 620—621.
41. Vezi, *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 132—133.
42. Vezi, W. Bahner, *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului, LR*, București, X, 1961, nr. 3, p. 283—303.
43. Idem, *art. cit.*, p. 199.
44. Idem, ibidem, p. 196.
45. Cf. Bahner, *art. cit.*, p. 194. De aceeași părere este și E. Coșeriu în articolul *Pour une sémantique diachronique structurale, TLL*, II, 1, 1964, p. 179 : „un trait distinctif devrait apparaître ou disparaître dans tout un champ sémantique".
46. Pierre Guirand, *La sémantique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, p. 89 : „complexul de relații între forme și sens format la un ansamblu de cuvinte".

47. E. Coşeriu, *art. cit.*, p. 179.
48. Seria aceasta este discutată de Sadoveanu în *Ceva despre meşteşugul scrisului, Opere,* vol. XX, Bucureşti, E.P.L. (1967), p. 523. „Avem trei sinonime pentru *zăpadă : nea, zăpadă, omăt.* Să încercăm a le diferenţia : *nea* = zăpadă uşoară de la începutul iernii ; zăpada obişnuită a iernii = *zăpadă,* iar *omăt* = zăpada mare (nămete)". La aceste sinonime se adaugă *ometiţă* (O VIII, p. 63), care înseamnă „zăpadă fină", „spulberată de vînt".
49. Otto Ducháček, *op. cit.*, p. 64.
50. Vezi, Bernard Pottier, *Vers une sémantique moderne, TLL.* Strasbourg, II, 1, 1964, p. 122.
51. Vezi, Otto Ducháček, *op. cit.*, p. 65.
52. Diferenţierea amintită se face la nivelul limbii comune şi literare, nu la nivel dialectal, deoarece la nivel dialectal moldovenii preferă pe *omăt,* iar bănăţenii, spre exemplu, pe *nea,* fără a face distincţia amintită.
53. I. Coteanu — A. Bidu-Vrănceanu, *op. cit.*, p. 79.
54. V. Guţu-Romalo, *Distribuţia* (în) *Elemente de lnigvistică structurală,* Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967, p. 38.
55. Idem, *op. cit.*, p. 39.
56. *Tratat de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 126.
57. S. Ullmann, *op. cit.*, p. 193.
58. Idem, ibidem.
59. Ullmann, *op. cit.*, p. 194.
60. Idem, ibidem, p. 195.
61. Ion Coteanu, *Locul stilului artistic în limba literară, LR,* Bucureşti, X (1961), nr. 2, p. 149.
62. Despre aceste funcţii, pe lîngă S. Ullman, mai vorbeşte şi G. I. Tohăneanu în *Sinonimia în limba literaturii artistice, Dincolo de cuvînt,* Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1976, p. 41—67.
63. Gh. Bulgăr, *M. Sadoveanu* (în) *Momente din evoluţia limbii române literare,* Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1974, p. 361.

SINONIMIA LEXICALĂ PROPRIU-ZISĂ. (UNITĂȚI LEXICALE SIMPLE)[1]

1. SINONIME PERFECTE

În categoria sinonimelor perfecte intră termenii ale căror seme se suprapun total. Este cazul, în general, al cuvintelor monosemantice [2]. Se mai impune încă o precizare : sinonimele să funcționeze în același compartiment al limbii. Există însă și o excepție de la regulă : limbajul artistic, care apelează la toate variantele limbii și unde sinonimia funcționează intens [3].

Deoarece ne ocupăm de limbajul unui scriitor, acceptăm această părere și facem abstracție de distribuția dialectală și stilistico-funcțională, considerînd sinonime perfecte termeni din diverse variante ale limbii (termeni populari, regionali, neologici etc.), cu condiția ca sememele lor să se suprapună total.

Termenii (unitățile lexicale simple) i-am dispus în perechi și serii sinonimice [4].

În orice pereche sau serie sinonimică se află un termen fundamental sau dominant, care conține arhisememul seriei. Pentru a-l determina, este necesară deci analiza semică a perechilor și seriilor sinonimice. Determinarea termenului fundamental este mai dificilă în cazul sinonimelor perfecte, deoarece aici sememele identice sînt și arhisememul seriei sau perechii.

Dificultatea aceasta am înlăturat-o considerînd termen fundamental, termenul uzual din limba literară.

Pentru recunoaștere, în exemplele care vor urma, termenul fundamental va fi cules cu aldine.

Printre sinonimele perfecte am inclus :

a) denumiri ale unor meserii sau ocupaţii ;

sacagiu = *apar* = „cel care vindea apă aducînd-o cu sacaua"

s^1 = „persoană care vindea apă",

s^2 = „persoană care aducea apă cu sacaua" [5].

„De altmiteri *aparul* avea simţurile foarte agere şi necontenit ne punea în uimire".

(O VII, p. 541)

„*Sacagiii* aici îşi umpleau săcălile ş-apoi porneau la deal, pe drumul pieptiş, urlînd şi biciuind caii".

(O VII, p. 537)

pirat = *corsar* = „tîlhar dintr-o bandă care cutreiera în trecut mările pentru a jefui şi a răpi corăbiile" = s^1 „... numele acesta îmi năzărise, ceva de la sud, din colţloanele ostroavelor Mediteranei, unde îşi găseau odinioară adăpost *corsarii*".

(O XVII, p. 581)

„O raită de *piraţi* berberi au izbîndit astfel a aduce haremului împărătesc o marfă mai puţin obişnuită..."

(O XVII, p. 141)

lampagiu = *fanaragiu* = „persoană însărcinată cu aprinderea felinarelor de pe străzi" = s^1

„... la Roman a fost *fanaragiu*, la Tecuci a fost vardist."

(O VI, p. 101)

„Se putea face un slujbaş la primărie, vardist, *lampagiu*, ori altceva..." (O VI, p. 101)

b) denumiri de păsări, animale :

barză = *cocostîrc* = „pasăre călătoare din ordinul picioroangelor, cu ciocul, gîtul şi picioarele foarte lungi şi cu penele albe, afară de vîrfurile aripilor care sînt negre".

s^1 = „pasăre călătoare din ordinul picioroangelor" ;

s^2 = „pasăre cu ciocul, gîtul şi picioarele foarte lungi" ;

s^3 = „pasăre cu penele albe" ;

s^4 = „pasăre cu vîrfurile aripilor negre".

„*Berzele* s-ar fi întors iarăşi la cuibul vechi, pe creasta casei".

(O IX, p. 511)

„Un *cocostîrc* singuratic, sub cerul tulbure, pare o solie a depărtărilor în timp...".

(O IX, p. 510)

c) denumiri de obiecte de îmbrăcăminte :

şcurteică = *caţaveică* = „haină ţărănească îmblănită cu mîneci largi şi lungă pînă sub talie, purtată de femei".

s^1 = „haină ţărănească îmblănită" ;
s^2 = „cu mîneci largi" ;
s^3 = „lungă pînă sub talie" ;
s^4 = „purtată de femei".

„Aici umblă şi vara cu *caţaveică* şi nu se mai poate încălzi".
(O X, p. 529)

„Comisoaia Ilisafta se întinse în lungul divanului, pe lîngă perinile de părete, strîngînd pe sine *scurteica* de vulpe".
(O XIII, p. 87)

umbrelă = *cortel* = „obiect destinat să apere de ploaie sau soare alcătuit dintr-o pînză care se poate strînge sau întinde prin intermediul unor spiţe metalice fixate radial pe un baston".

s^1 = „obiect destinat să apere de ploaie sau soare" ;
s^2 = „alcătuit dintr-o pînză care se poate strînge sau întinde prin intermediul unor spiţe metalice fixate radial pe un baston".

„Unii duc cu ei ş-un *cortel* pentru soare". (O IX, p. 356)
„— Asta-i nostim ! de ce *umbrela* cea albastră ?" (O IX, p. 131)

d) denumiri de obiecte casnice :

fotoliu = *jilţ* = „scaun mare cu spătar şi cu braţe".
s^1 = „scaun mare" ;
s^2 = „alcătuit dintr-o pînză care se poate strînge sau întinde
s^3 = „cu braţe".

„Se aşeză în *fotoliu* şi rămase, privind pe geam, la livada oblic luminată de soare".
(O VIII, p. 296)

„Ciornei se aşeză fără multe fasoane în *jilţul* în care stătuse prefectul".
(O VIII, p. 276)

e) denumiri de alimente şi băuturi :

mied = *hidromel* = „băutură obţinută prin fermentaţie alcoolică a mierii cu apă" = s^1

„Călăuzise la tabără de la Peşte Mort şase căruţe cu şase buţi de *hidromel*..."
(O XVIII, p. 253)

„S-a vestit pe urmă în toată tabăra că Simion Bugski a băut *mied*..."
(O XVIII, p. 254)

cartofi = *brandaburce-bulughene-crumpene* = „plantă erbacee cu flori albe sau violete, ale cărei ramuri subterane se termină prin tuberculi comestibili, bogaţi în amidon".
s^1 = „plantă erbacee" ;
s^2 = „cu flori albe sau violete" ;
s^3 = „ale cărei ramuri subterane se termină prin tuberculi comestibili" ;
s^4 = „bogaţi în amidon".

„Somonul, sarea şi cîteva duzini de *brandaburce*".

(O XIV, p. 407)

„Glumeşti, femeie : somnul pe mantălile noastre — o lingură de sare şi cîteva duzini de *bulughene*". (O XIV, p. 407)

„— Să scoatem *cartofii* şi să ne aşezăm noi în loc".

(O XIV, p. 406)

„Chiar de-aţi căra toată noaptea, nu puteţi dovedi cîte *crumpene* am eu înăuntru". (O XIV, p. 460)

f) denumiri privind organizarea armatei :

caporal = *căprar* „grad militar între sergent şi fruntaş" = s^1
„... am parte să văd şi pe domnu Toader Cîrlan, *caporal* într-un batalion de moşnegi..."

(O VII, p. 283)

„M-a salutat cum scrie la reglement, deşi-şi pusese în grabă straie albe şi curate şi nu mai era *domnu caprar*".

(O VII,p. 283)

g) denumiri geografice :

Dunăre — *Danubiu* — *Istru* = „fluviu din Europa, care străbate şi teritoriul ţării noastre".
s^1 = „fluviu din Europa" ;
s^2 = „care străbate şi teritoriul ţării noastre".

„... văzusem şi eu una din aceste revărsări dramatice a tumultului imens de şuvoaie ale Europei Centrale, tributare bătrînului *Danubiu*".

(O XVIII, p. 557)

„Abia am auzit un mormăit ca din fundul pămîntului şi al *Dunării*".

(O XVIII, p. 583)

„—... Avîndu-l pe acela tovărăşie, treci muntele şi alege calea cea mai potrivită către *Istru* şi apoi dincolo pînă la Calatis".

(O XII, p. 28)

Constanța = *Küstenge* = „port la Marea Neagră" = s^1
„La *Constanța*, Gulfi a căutat pe domnu Panaite și l-a găsit".
(O XVI, p. 210)
„— Astăzi, duminică, e tîrg la *Küstenge*, și avea treabă la tîrg și Gulfi, pentru vînzarea cașului".
(O XVI, p. 189)
Polonia — *Lehia* = „țară din Europa" = s^2
„— Înaintea domniei tale se vor pune piepturile nobililor *Poloniei !*"
(O V, p. 611)
„Nobilii și oștenii din Ianev n-au sărit ca să apere pe Domnul lor și onoarea *Lehiei ?*"
(O V, p. 613).

h) denumiri de popoare :
polon = *leș* = „locuitor al Poloniei" = s^1
„— ...Iată, acum toți *polonii* din tîrgul acesta s-au strîns la un loc !..."
(O I, p. 70)
„— Bine, bine. Apoi se întoarce spre cei doi *leși*".
(O I, p. 70)

i) denumiri de fenomene meteorologice :
lapoviță — *zloată* = „ploaie amestecată cu zăpadă" = s^1
„Oameni și dobitoace au stătut sub *lapoviță* pînă în zori de ziuă".
(O XIII, p. 574)
„Atuncea se zăriră în vîlvătăile focului cei dintăi fluturi de *zloată*".
(O XIII, p. 574)

j) denumiri de forme de relief :
mlaștină = *bahnă* = „depresiune naturală de teren în care se adună apa fără a se putea scurge și pe al cărei fund se formează nămol, favorizînd creșterea plantelor acvatice".
s^1 = „depresiune naturală de teren în care se adună apa".
s^2 = „fără a se putea scurge" ;
s^3 = „pe al cărei fund se formează nămol" ;
s^4 = „favorizînd creșterea plantelor acvatice".
„... poate să trăiască în *mlaștina* asta".
(O III, p. 399)
„... Mă gîndesc eu că-s în *bahnă*".
(O III, p. 276)

În componența perechilor și a seriilor sinonimice prezentate, intră următoarele categorii de termeni :

a) numai arhaisme
apar — sacagiu
lampagiu — fanaragiu

b) termen uzual + regionalism (regionalism + regionalism)
barză — cocostîrc
caporal — căprar
cartofi — brandaburce — bulughene — crumpene
mlaștină — bahnă
scurteică — cațaveică
umbrelă — cortel

c) termen uzual + arhaism
Constanța — Küstenge
fotoliu — jilț
Polonia — Lehia
polon — leș

d) termen uzual + neologism
mied — hidromel

e) termen uzual + termen uzual
lapoviță — zloată

f) neologism + neologism
pirat — corsar

În utilizarea sinonimelor perfecte se observă că Sadoveanu apelează mai mult la regionalisme, ceea ce nu înseamnă însă că neglijează și celelalte categorii de termeni.

2. SINONIME PARȚIALE

Aceste sinonime sînt : a) figurate ; b) non-figurate.

2.1. SINONIME PARȚIALE FIGURATE

Sinonimele din această categorie se bazează pe sensul „figurat" al cuvintelor. Sensul „figurat" nu este altceva decît o valoare adăugată semnificației sau sensului fundamental al

cuvîntului, fapt care îi schimbă calitatea semantică în una stilistică afectivă sau expresivă, „evocatoare“, fără ca prin aceasta înțelesul noțiunii să fie anulat.

Lingviștii structuraliști vorbesc în astfel de cazuri de sensuri *denotative* sau *denotații* (sensul propriu, fundamental, primar, așa cum îl găsim în dicționare, alcătuit din fasciculul de trăsături distinctive — seme) și sensuri *conotative* sau *conotații* (valoarea suplimentară sugestivă, afectivă care însoțește un cuvînt, într-un anumit context) [6].

Conotația și denotația sînt valori ale sememului, bazate fiecare pe alt raport : denotația pe raportul dintre semă și obiect în genere ; conotația pe raportul dintre semă și unele însușiri ale obiectului, înțelese ca atribute ale acestuia [7].

Limba vorbită face apel la sensurile conotative, prin care comunicarea dobîndește accente expresive, cu atît mai mult cînd ele sînt produsul unei atitudini afective și al fanteziei [8].

Desigur că un limbaj conotativ pur nu poate exista. Limbajul cel mai puternic marcat stilistic nu este decît dominat de conotație, și nu complet denotativ [9].

Între diferite cuvinte care în mod curent nu sînt sinonime se pot stabili relații sinonimice prin sensurile conotative, adică între aceste cuvinte se stabilesc ceea ce G. I. Tohăneanu numește „punți semantice“ [10].

Conotațiile se bazează în genere pe metaforă. După formula imaginată de M. Schwob și G. Guieysse și citată de S. Ullman, „la métaphore fait jaillir parfois autour d'elle une pluie de synonymes comme les champignons qui éclatent en projetant une nuée de spores destinée à perpétuer leur espèce“ [11].

Cele mai multe sinonime rezultate prin metaforă se întîlnesc în limbajul argotic, familiar, popular, precum și în cel artistic, adică acolo unde expresivitatea verbală se afirmă cu cea mai mare intensitate.

Acest fenomen a fost numit de S. Ullmann *analogie sinonimică (analogie synonymique)*[12]. Analogia sinonimică, precizează el, este un caz special al *analogiei semantice* (imitarea evoluției semantice a unui cuvînt de către un cuvînt asociat), care constituie o sursă importantă a polisemiei [13].

M. Schwob și G. Guieysse în studiile lor asupra argoului au numit analogia sinonimică : *derivație sinonimică (dériva-*

tion synonymique). Cel mai recent termen este acela de *propagare sinonimică (rayonnement synonymique)* propus de M. Migliorini [14].

Acad. Iorgu Iordan adoptă, în *Stilistica limbii române*, termenul *derivare sinonimică* : „două cuvinte care au același înțeles propriu devin sinonime și prin înțelesul figurat al unuia dintre ele“ [15].

Deoarece astfel de fapte aparțin stilisticii, sinonimele figurate pot fi numite și ***stilistice.***

Prin urmare, sinonimele figurate dețin un sens (semem conotativ), care aduce completări arhisememului seriei, deci este complementar. Considerăm că semele [16] ce alcătuiesc acest semem pot fi :

a) de caracterizare (prezintă anumite caracteristici) ;
b) calitative (prezintă anumite calități etc.) ;
c) cantitative (sugerează o anumită cantitate).

2.1.1. *SINONIME PARȚIALE FIGURATE ALE LIMBII COMUNE*

Le-am numit astfel deoarece sînt cunoscute de vorbitorii limbii noastre.

Pentru noțiunea de *cap* există o bogată sinonimie în limba română, alcătuită din termeni familiari, populari, argotici. Din această bogată sinonimie, în opera lui Sadoveanu se întîlnesc : *cap* — *căpățînă* — *tidvă* — *țeastă.* Termenii : *căpățînă, tidvă, țeastă* au valoare peiorativă [17].

Tidvă se referă la niște oameni limitați, grei de cap, cum s-ar spune în popor :

„Însă un varang cînd are intrată ca un cui o hotărîre în *tidva* lui, nu trebuie să se mai mire de nimic“ ; (XII, p. 147)

Căpățînă, termen și el peiorativ, arată, sub aspect fizic, că este vorba de un cap mare. Celălalt sens al său este identic cu cel al lui *tidvă :*

„—... Duceți-mă numaidecît la părintele arhimandrit ; altfel unde vă stă *căpățîna* are să vă steie picioarele !“

(O XIII, p. 547)

Și în exemplul următor referirea se face la o moarte năprasnică, sugerată de verbul a *răpune :*

„—... Căci să știe că Grigorie Gogolea nu-și răpune ca un prost *țeasta* pentru două parale". (O XIII, p. 227)

Țeastă, termen popular, este folosit în acest exemplu cu valoare ironică.

Trăsătura semantică comună ce unește acești termeni este aceea de „parte superioară a corpului omenesc", deci „cap" (care este arhisememul seriei) :

cap „parte superioară a corpului omenesc" { căpățînă / țeastă / tidvă

Semele conotative : „cap mare", „persoană limitată", etc. sînt seme de caracterizare.

Sensul figurat al sinonimelor prezentate mai sus este dat de apartenența la diverse compartimente ale limbii (popular, argotic, familiar).

O astfel de sinonimie avem și pentru lunile anului, cînd termenul cunoscut din limba uzuală intră în relație de sinonimie cu un termen popular, figurat : astfel, luna *octombrie* cînd apar primele semne de brumă, este numită *brumărel* [18].

„În iatacul mic, cu scorțuri pe păreți, cu icoane și cu candela la răsărit, pătrundea prin singurul geam, lumina de dimineață a soarelui de *octomvrie*".

(O II, p. 240)

„Stă chinuit de gînduri, în noaptea de *brumărel*".

(O I, p. 172)

Noiembrie, cînd bruma își întinde mantia peste întreaga natură, este *brumar :*

„Noiemvrie a avut și cerneri de fluturi albi din văzduhul căptușit cu nour de zăpadă".

(O II, p. 258)

„Era în luna lui *brumar* și zorile se arătau cețoase și mohorîte".

(O II, p. 85)

Ianuarie (O V, p. 625) sau *ianuar* (O I, p. 414), cînd gerul stăpînește întreaga fire, este *genar* sau *ghenar :*

„Așa și-au mai dus viața prin luminile și pîclele toamnei, prin zgomotele de vînt ale începutului de iarnă, prin bocetele întristătoare ale lui *ghenar*".

(O I, p. 495—496)

Februarie (fevruarie, O II, p. 372) este *faur :*

„Vremea a trecut așa și, pe la sfîrșitul lui *faur,* soarele cald a năvălit pe ușa deschisă, cu miros de pămînt umed și de primăvară".

(O I, p. 420)

Martie (O II, p. 466) sau *mart* (O II, p. 319) este luna lui *mărțișor :*

„În sfîrșit, iată și *mărțișor*" (O I, p. 421)

Luna *iunie* (O II, p. 323), cînd se coc cireșele, este *cireșar :*

„Se priviră apoi cu voie-bună, ca și cum s-ar fi întîmplat ceva mare și deosebit, ca și cum lumina lui *cireșar* se datora prieteniei lor legată într-o clipă" ;

(O V, p. 506)

Luna *iulie* (O II, p. 323), cînd întreaga natură este copleșită de arșiță dogoritoare, de căldură mare, este luna lui *cuptor :* „Alaltăieri, 15 *iulie,* umblam pe un drum de țară. Căldura lui *cuptor* era în toi și doream umbra cum dorește cerbul apa de izvor".

(O V, p. 253)

Iar *septembrie,* cînd toamna își arată primele semne, este *răpciune :*

„Încet-încet apoi trecură căldurile și veni minunata lună a lui *septemvrie...*"

(O II, p. 338)

„Trudiți, vegheam și noi, observîndu-i, în zilele acelea de *răpciune,* scurte și de coloarea brumei".

(O VI, p. 417)

În denumirile figurate ale lunilor s-au avut în vedere diverse fenomene meteorologice : căldura mare, brumă, etc., sau gătirea naturii, în aceste luni, cu flori sau roadele florilor. Spre exemplu :

luna „în care cade bruma" { noiembrie / brumar

luna „în care este căldură mare" { iulie / cuptor

luna „în care se coc cireșele" { iunie / cireșar

Semele acestea : „în care cade bruma", „în care este căldură mare", „în care se coc cireșele" etc. sînt seme conotative de caracterizare, indică anumite caracteristici ale lunilor respective, ele constituind și nota comună a perechii respective.

Pentru a desemna o mulţime de oameni, de animale, de obiecte etc., Sadoveanu foloseşte o bogată serie sinonimică. Astfel, pentru o mulţime de oameni care mişună, forfotesc, foloseşte termeni ca : *furnicar, viermăt,* însoţiti de determinantul *oameni,* precedat de prepoziţia *de,* întrucît, folosiţi în sens propriu aceşti termeni nu intră in relaţia de sinonimie cu *mulţime,* adică „îngrămădire şi agitaţie de fiinţe umane“ (furnicar însemnînd o „mulţ,me de furnici“, *viermăt* „o mulţime de viermi“ etc.) :

„Şi iată că, dintr-o dată, un sunet de arme şi de glasuri umplu văzduhul şi, dintr-o vălcea, izvorî un *furnicar* întins de oameni !...“

(O I, p. 14)

„S-a pornit o învălmăşeală în *viermătul* de oameni...“

(O XVIII, p. 392)

Interesant este şi următorul exemplu :

„... *puzderia* de cazaci, cu Şah în frunte, abătu *mulţimea...*“

(O I, p. 324)

Se observă aici că, pe lîngă termenul *mulţime,* neutru din punct de vedere stilistic, apare şi termenul *puzderie,* acesta din urmă sugerînd că numărul cazacilor întrecea numărul „mulţimii“.

În următorul exemplu, termenul ce desemnează „mulţimea“ are valoare ironică :

„... Şi pe mine să mă iertaţi că n-am putut dovedi atîta *liotă* de sfinţi părinţi ai ortodoxiei“.

(O XVIII, p. 22)

Liotă exprimă ironic supărarea popii Ciotică cel care n-a putut să memoreze numărul mare al sfinţilor.

Eroii sadovenieni fiind pasionaţi vînători şi pescari, ca de altfel şi autorul, îşi numără trofeele prin *sumedenie, sodom* (termen arhaic), termeni urmaţi de un determinant, precedat de prepoziţia *de :*

„*Sumedenie* de răţe împuşcate, bre“.

(O V, p. 29)

„—... Toate celelalte meşteşuguri, şi mai ales năvoadele care trag *sodom* de peşte din bălţi umplînd harabale cu patru boi, eu le socotesc meşteşuguri şi robie pentru cîştigare de arginţi“.

(O IX, p. 427)

Mulţimea armelor războinicilor este desemnată prin *potop, pădure* (la fel urmaţi de un determinant, precedat de prepoziţia *de)* :

„Un *potop* de suliţe şi de săneţe se apropie“...

(O I, p. 328)

„Peste capetele vitelor se vedeau călăreţii tatari şi pînă hăt departe, o *pădure* de suliţi“.

(O I, p. 348)

Aceşti termeni nu sînt folosiţi la întîmplare, ci sînt foarte sugestivi. Primul, *potop,* sugerează prăpădul, dezastrul pe care îl vor provoca suliţele şi săneţele oştenilor. *Pădure* arată că este vorba de nişte arme îndreptate cu vîrful în sus, în număr mare, ca şi copacii unei păduri.

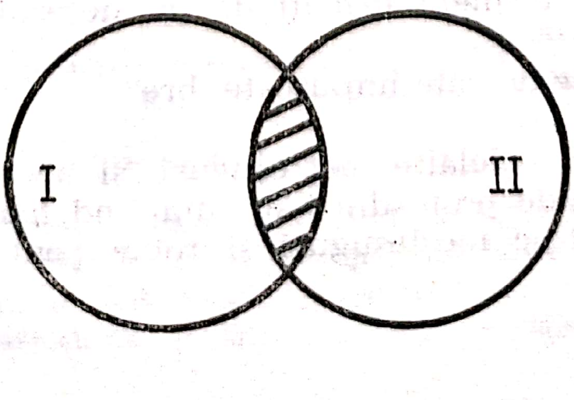
Războinicii tătari obişnuiau să pună în faţa lor cirezi de vite. Mulţimea acestora e comparată de scriitor cu *o apă întinsă* : „După cum spunea Suliţă, *o apă întinsă* de vite mergea înaintea grosului oştirii“.

(O I, p. 348)

O apă întinsă sugerează o „nemărginire“, în cazul de faţă o „îngrămădire de animale, al căror număr este foarte mare, răspîndite pe o suprafaţă mare“ („suprafaţa mare“ fiind sugerată de adjectivul *întinsă).* Perifraza se comportă întocmai ca unităţile lexicale simple : după ea urmează un determinant : *vite,* precedat de prepoziţia *de.*

Dintre termenii prezentaţi mai sus, unii ca : *sumedenie, puzderie, mulţime, liotă* sînt termeni ce desemnează în sens propriu noţiunea de „mulţime“, pe cînd ceilalţi termeni : *viermăt, sodom, potop, pădure, furnicar* şi perifraza *o apă întinsă* sînt sinonime numai în sens figurat (sinonime în sens propriu fiind doar *potop* şi *o apă întinsă).*

Schematic, situaţia aceasta se poate reprezenta astfel :

unde prima sferă reprezintă sinonimele în sens propriu (*sumedenie, puzderie, mulțime, liotă*), iar sfera a doua pe celelalte. Partea hașurată reprezintă denumirea figurată a „mulțimii". Partea nehașurată din prima sferă reprezintă un tot din punctul de vedere al conținutului, desemnat prin mai multe complexe sonore. Partea nehașurată din sfera a doua reprezintă elemente distincte și din punctul de vedere al conținutului și din punctul de vedere al complexului sonor. Este, așa cum observa E. Slave [19], cazul tipic al intersecției unei serii sinonimice cu un cîmp semantic, deosebit de ea, reprezentat la rîndul lui de unități destul de îndepărtate între ele, dar unite, prin perspectiva valorii figurate comune celor două serii.

În acest caz, sememul conotativ este tot complementar, dar, desemnînd o „cantitate de obiecte, oameni etc.", este cantitativ.

Foarte rar se întîmplă ca sinonimele unei serii să fie sinonime atît la propriu, cît și la figurat. De aceea, astfel de situații nici nu au fost luate în discuție în lucrarea de față.

Și *a bate* posedă o bogată terminologie, „lucru firesc, date fiind natura acestei noțiuni și starea sufletească a celui care o săvîrșește", cum subliniază acad. Iorgu Iordan [20]. Seria aceasta se prezintă astfel : *a bate — a ciocni — a îmblăti — a otînji — a stilci — a șmotri — a zdrobi.*

A bate este termenul fundamental, neutru din punct de vedere afectiv, însemnînd „a izbi repetat și violent (pe cineva sau ceva)" :

„... o dușmănie mare, după atîția ani îl chinuia, îl pornea sîngeros asupra omului care-l *bătuse* crunt..."

(O III, p. 114)

Celelalte verbe, fiecare în parte, sugerează o „bătaie cruntă" : *a îmblăti* înseamnă „a bate rău pe cineva", așa cum bați cerealele cu îmblăciul pentru a le scoate semințele :

„Îl punea jos, începea *să-l îmblătească* cu sălbăticie..."

(O V, p. 54)

Determinantul cu *sălbăticie* sporește ideea de „lovire puternică", sugerată de *a îmblăti.*

Aceeași idee este sugerată și de regionalismul *a otînji* : „*Să otînjesc* eu spată sfințită, pliii !... mare păcat" !

(O I, p. 255)

A şmotri înseamnă „a face şmotru, a face instrucţie" în armată. În accepţie familiară, *a şmotri* înseamnă *„a bate"*. Cum odinioară în armată se folosea bătaia, nu e de mirare că sensului „a face instrucţie" i s-a adăugat unul conotativ : „a bate" :

„—... *Am şmotrit-o* eu de multe ori"... (O III, p. 530)

Termenii *a stîlci* şi *a zdrobi* sugerează o bătaie cruntă pînă la schilodire :"

„— Tare *m-ai stîlcit !* Pe urmă dădu spirtul de duşcă".
(O I, p. 490)

„— Of ! Irimie, coastele şi spatele ; Irimie, tare *m-ai zdrobit !*"
(O I, p. 489)

O bătaie repetată sugerează termenul *a ciocni :*

„Ş-atuncea, pentru frumuseţea ei, pentru credinţa ei şi pentru uimirea oamenilor, Dumitrache Boiu începu *s-o ciocnească*".
(O III, p. 518)

Ideea de acţiune repetată este susţinută de semiauxiliarul de aspect *a începe,* ce precede în exemplele date termenii luaţi în discuţie.

2.1.2. *SINONIME PARŢIALE FIGURATE CONTEXTUALE*

Există termeni care în vorbirea curentă nu sînt în relaţie de sinonimie. Ei devin sinonime în anumite contexte, cînd sînt folosiţi de scriitor într-un anumit scop, care scop, de cele mai multe ori, îl constituie evitarea unei repetiţii supărătoare a termenului folosit în sens propriu.

Sinonimia contextuală este un fenomen frecvent în creaţiile literare. Sinonimele acestea se află în contexte apropiate. De aceea, distingerea lor nu este dificilă, mai ales că scriitorul foloseşte la început termenul propriu şi apoi pe cel figurat. Datorită contextului apropiat, pot fi numite sinonime contextuale.

Calităţile unui personaj pot genera astfel de sinonime : Nepoata unui morar era o fetişcană zglobie, o „zgîtie de fată", cum ar spune Ion Creangă, un drăcuşor care făcea tot felul

de năzbîtii. De aceea scriitorul o numește *drăcoaică*. Derivatul conține unul dintre sufixele preferate ale lui Sadoveanu, — *oaică : bălăuroaică, zimbroaică* etc.

Drăcoaică apare deci sinonim, în acest context, cu *nepoată* :

„... știam foarte bine că zîna nu era decît Zamfira, *nepoata* morarului..." (O I, p. 829)

„Auzisem de *drăcoaica* moșneagului, dar nu dădusem cu ochii de ea".

(O I, p. 830)

Drăcoaică se spune despre o „fată vioaie". *Nepoata* morarului fiind o „fată vioaie", cei doi termeni : *drăcoaică* și *nepoată*, prin analogie (derivare sinonimică) devin sinonime :

„fată vioaie" { nepoată
drăcoaică

De remarcat că termenul figurat *drăcoaică* nu are o valoare peiorativă, în acest context, ci un sens dezmierdător, legat de calitățile personajului care stîrnesc într-un fel admirația scriitorului.

Fiind legat de calitățile unui personaj, sememul conotativ „fată vioaie" este calitativ.

Foarte interesant este următorul exemplu :

„*Rădvanele* intrau în curte clătinîndu-se ca niște corăbii, în pocnete de harapnic și-n răcnetele surugiilor. Apoi boierii bărboși și jupînesele îmbujorate la chipuri coborîră din *corăbii*, într-o lumină veselă de soare".

(O I, p. 49)

Rădvane intră în relație de sinonimie cu corăbii. În mod curent, acești doi termeni nu sînt termeni sinonimi. Scriitorul le numește *corăbii* în urma comparației pe care o face între rădvanele care se clatină și corăbii.

Din exemplele prezentate se observă că sinonimia figurată contextuală se bazează pe termeni din același registru al limbii, care însă dobîndesc o valoare în plus față de semnificația fundamentală, datorită unei comparații, metafore etc., prin care calitatea semantică se schimbă în una stilistică.

Șt. Munteanu numește o astfel de sinonimie *incidentală*, arătînd că „prin caracterul ei figurat, metaforic, sinonimia este parțială, cum nici nu e posibil altfel, datorită includerii cuvîntului în rîndul sinonimelor prin transfer semantic ; altfel

spus, sfera semantică a sinonimului figurat se suprapune sferei celui propriu numai în accepţia dată celui dintîi de scriitor, aşadar în context“ [21].

Acelaşi autor precizează în continuare că, evitînd termenul uzual şi inexpresiv, Sadoveanu apelează la însuşirile polisemantice ale cuvîntului fie prin valorificarea unor înţelesuri populare sau vechi, fie prin atribuirea de sensuri noi, figurate, unor cuvinte, ceea ce duce la înmulţirea valorilor lor semantice. „Ne găsim — precizează autorul — în faţa uneia din trăsăturile cele mai specifice ale stilului individual al scriitorului, exprimată aici prin capacitatea unică a prozatorului de adîncire a cîmpului semantic al lexicului şi de înnoire metaforică a expresiei poetice, după cum folosirea elementelor lexicale teritoriale şi istorice duc la lărgirea limitelor materiale externe ale acestui lexic. Cele două straturi ale lexicului sadovenian, valorificate cantitativ şi calitativ, pun în lumină rolul scriitorului în dezvoltarea limbii artistice, sau, altfel spus, ele ilustrează ce trebuie să se înţeleagă prin formula *creator de limbă literară,* atribuită unui mare artist al cuvîntului cum este Sadoveanu“ [22].

Sinonimele figurate, în general, fie contextuale, fie ale limbii comune, „pun în lumină originalitatea stilistică a lexicului sadovenian ca expresie a intervenţiei creatoare a scriitorului în materialul limbii şi a utilizării lui artistice individuale, în sensul cel mai deplin al cuvîntului“ [23].

2.2. SINONIME PARŢIALE NON-FIGURATE

Mult mai numeroase decît sinonimele figurate şi decît cele perfecte, sinonimele parţiale non-figurate sînt acele unităţi lexicale simple ale căror seme nu se suprapun total [24].

Perechile sinonimice sînt mai numeroase decît seriile sinonimice, de aceea vor ocupa un loc important în prezentarea noastră.

În opera lui Sadoveanu se întîlneşte o bogată terminologie a meseriilor.

Astfel, în legătură cu albinăritul, întîlnim următoarele perechi şi serii sinonimice :

albine — *muşte*

„— Ce să facă ? cu *muştele.*

— Apoi aşa : zice că are şi el *albine* de-a ciocoiului : da' cîte ştie el, ştii şi tu..."

(O IV, p. 299)

Arhisememul (semele comune celor doi termeni) acestor sinonime este următorul :

s^1 = „insectă al cărei abdomen este prevăzut cu un ac veninos" ;

s^2 = „trăieşte în roiuri organizate" ;

s^3 = „produce miere şi ceară".

Fiecare termen, la rîndul său, are alte sememe (un ansamblu de seme, deci un sens) care nu coincid. Spre exemplu *albină* are următorul semem : „plantă erbacee ale cărei flori seamănă cu o albină" (s^1 = „plantă erbacee" ; s^2 = „florile plantei seamănă cu o albină").

prisacă — *stupină*

„Vineri mă aflam nu departe de *prisaca* Bistriţanului, lîngă o desime de pădure cu esenţe diverse întreţesute de liane puternice".

(O XVIII, p. 630)

„Ochilă mă întrebă :

— Tovarăşe profesor, nu poftiţi să facem popas la *stupină ?"*

(O XVIII, p. 623)

Arhisememul acestor sememe este următorul : s^1 = „loc unde se cresc albine", s^2 = „loc unde sînt aşezaţi stupii" ; s^3 = „locul împreună cu stupii".

În sfîrşit, albinele sînt aşezate în : **stupi** — *buduroaie* — *ştiubeie :*

„După ce nu i-a mai văzut, s-a întors către ale sale, cele părăsite de atîtea săptămîni, livada cu meri şi cu prisaca de douăzeci de *buduroaie..."*

(O XVIII, p. 269)

„*Stupii* erau scoşi în primele zile ale primăverii la floarea sălciilor".

(O XVIII, p. 324)

„Meri, *ştiubeie* şi staul au părut a se veseli în tăcere sub pulberea de argint a soarelui de iulie".

(O XVIII, p. 269)

De la aceste cuvinte polisemantice ne interesează următoarele sememe (sensuri) :

buduroi = „stup de albine făcut dintr-un butuc scobit dintr-o scorbură".

stup = „adăpost pentru albine făcut dintr-un trunchi de copac scobit, dintr-o împletitură de nuiele, din papură sau din scînduri, unde albinele formează fagurii și depun mierea".

ştiubei — „stup de albine făcut dintr-un trunchi găunos"

s^1 = „adăpost pentru albine",

s^2 = „locul unde albinele formează fagurii și depun mierea".

Termenul fundamental *stup* conţine arhisememul seriei. Ceilalţi termeni conţin şi seme cu caracter explicativ, deci un fel de determinante : „făcut dintr-un butuc scobit", „făcut dintr-un trunchi găunos".

De altfel, astfel de seme, să le zicem explicative, întîlnim la orice pereche sau serie sinonimică.

Pentru următoarea serie sinonimică **pescar** — *undiţar*, arhisememul este alcătuit dintr-o singură semă s^1 = „persoană care se îndeletniceşte cu pescuitul". Al doilea termen însă, *undiţar* conţine o semă explicativă „care pescuieşte cu undiţa", care credem că are, în cazul de faţă, şi caracter limitativ, reducînd sfera pescuitului doar la pescuitul cu undiţa :

„... a doua zi, vom avea norocul cel mare pe care *undiţarii* pasionaţi îl aşteaptă cu răbdare toată viaţa".

(O XII, p. 94)

„Observaţia aceasta extraordinară o făcusesem şi eu, în cariera mea destul de lungă de *pescar*".

(O XV, p. 94)

Pentru deplasările sale, pescarul are nevoie de o **luntre** — *ciobacă* — *lotcă* :

„De multe ori flăcăul îşi lua în *luntre* şi puşca, o vechitură cu două ţevi..."

(O I, p. 567)

„Umbla cu *ciobaca*, întindea măistriile" ;

(O I, p. 507)

„—... Am pătruns pe canaluri, cu *lotca*, atît cît se putea".

(O IX, p. 480)

Cei trei termeni denumesc „barca cu vîsle“ în general, dar fiind parțiale, fiecare denumește un anumit tip de barcă. O luntre „rudimentară scobită dintr-un trunchi de salcie sau de plop“ se va numi *ciobacă,* iar dacă luntrea este lungă, se va numi *lotcă.*

Fiind o străveche ocupație a locuitorilor țării noastre, oieritul cunoaște de asemenea o bogată terminologie. Astfel cel care îngrijește și păzește turmele de oi este numit : **cioban** — *mocan* — *oier* — *păcurar* — *păstor :*

„La un popas, Vuc, om mai vorbăreț, mi-a povestit cu oarecare dispreț despre viața *ciobanilor*“...

(O VI, p. 359)

„... iar pe fundul vechi al Mării, la Histria, își poartă *mocanul* oile“...

(O XVI, p. 7)

„Așa — îmi aduc aminte că într-un rînd, spre toamnă, au coborît de la munte niște *oieri...*“

(O IV, p. 279)

„... am văzut sălașele cărbunarilor și stînile *păcurarilor*“...

(O VI, p. 360)

„—... Nici *păstori,* nici zăvozi nu l-au putut birui“.

(O XVIII, p. 70)

Prin restricție, această serie denumește „persoana care îngrijește și păzește oile“ (care este arhisememul seriei). Dar, spre exemplu *mocan* este ciobanul coborît de la munte (de obicei din Ardeal) la cîmpie (denumirea de *mocan* îi este dată tocmai de locuitorii de la cîmpie). *Păstor* este un termen literar, devenit azi, în bună parte livresc. *Oier* înseamnă și negustor de oi (Nechifor Lipan din „Baltagul“ era oier), iar *păcurar* este un arhaism.

Pentru *oaie,* întîlnim și termenul *mioară,* care a dobîndit mai mult o accepție poetică, datorită baladei *Miorița,* deși ambii termeni sînt de origine latină (lat. *ovis* și respectiv lat. *agnelliola). Mioară* se folosește în special cînd este vorba de o oaie tînără :

„*Mioarele* au întors boturile și au behăit, iar cei doi zăvozi albi n-au lătrat“.

(O VII, p. 352)

„Cîteva *oi* sunau din tălăngi, sub brazi“.

(O VII, p. 352)

Locul unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară produsele din laptele oilor este numit : **stînă** — *cîșlă* — *cîșlărie* — *tîrlă :* [25]

„Însă a venit vremea iernii, cînd s-a întemeiat iar *cîșla* în baltă..."

(O XVI, p. 79)

„Treceam destul de des prin acele locuri cu afacerile mele : ba pentru lemne, ba pentru brînză, la *cîșlărie* în poiana cea mare dinspre Solomonești".

(O III, p. 569)

„—... Nu l-ai trimes oare dumneata, ieri, la *stînă,* cu Cercel ?"

(O XVIII, p. 67)

„De asemenea se dăduse înștiințare și ciobanilor care aveau *tîrle* ici-colo, în acele largi întinderi".

(O XVIII, p. 214)

Ca și în cazul seriei referitoare la *cioban,* și aici avem de-a face cu o restricție de sens : *cîșlă* [26] și *cîșlărie* înseamnă mai mult „locul unde se prepară și se depozitează produsele din laptele oilor". Arhisememul acestei serii ar fi următorul :

s^1 = „așezare păstorească"

s^2 = „unde se adăpsotesc oile și ciobanii"

s^3 = „unde se prepară și depozitează produsele din laptele oilor".

Oile sînt păzite de **dulăi** sau *zăvozi :*

„Erau de toate neamurile și de toate mărimile : creți și lînoși ; zbîrliți, cu păr aspru în jurul botului ; bocși grași cu nasurile turtite ; copoi sprinteni ; *dulăi* cu hămăituri răgușite".

(O I, p. 677)

„Și sar iar *zăvozii,* ca niște lupi flămînzi".

(O III, p. 74)

Cei doi termeni desemnează o anume specie de cîini și anume „un cîine mare, ciobănesc".

Verbele care reproduc lătratul acestor dulăi : *a hămăi* și *a zăpăi* sînt cuvinte motivate, deoarece *a hămăi* este un derivat de la *ham* (onomatopee care reproduce lătratul cîinilor), iar *a zăpăi,* un regionalism, este probabil tot o formație onomatopeică : „Cînii, întărîtați, îmi dădeau ocol, *hămăind* mînioși".

(O I, p. 89)

„Doi cîni mari se repeziră din întuneric la mine *zăpăind*“.

(O I, p. 89)

Termenul fundamental al seriei este însă *a lătra* „a scoate sunete, sacadate, specifice speciei“.

„Și Lizuca, cu ochii închiși, auzi lîngă ea pe Patrocle *lătrînd* cu mînie de trei ori“.

(O VII, p. 340)

Pentru „negustorie“, întîlnim următoarea serie sinonimică : **negustorie** — *comerț* — *negoț* — *alișveriș* care desemnează în general „procesul de vînzare-cumpărare a mărfurilor“.

Între acești termeni, *negoț* este învechit, *alișveriș*, termen familiar înseamnă „vînzare, negoț, afaceri reușite“ [27] (deci se accentuează mai mult asupra sensului de „cîștig“) :

„... au rămas amîndoi, străinul și cu părintele Teofan, singuri, sfătuind, pe cît spuneau curioșii monahi, despre o *negustorie*“...

(O X, p. 281)

„—... Ce are el cu *comerțul* meu, mă ?“

(O III, p. 45)

„A condus acum trei decenii campania de la Atjeh, — război lung și sîngeros pentru a cîștiga teritorii nouă de *negoț*“.

(O IX, p. 265)

„—... de-atîtea zile nu mi-au făcut *alișveriș* batîr de un franc de parale !“,

(O III, p. 35)

în care predomină ideea de „saftea“ (prima vînzare).

Dacă este vorba despre un mic negustor, atunci locul unde se desfășoară negustoria este numit **prăvălioară** sau *dughență* : „Gazda — căreia îi zice madam Profira pentru că ține o *dughență* de mărunțișuri — se arată o clipă și diretică prin colțurile odăii de alături“.

(O VIII, p. 278)

„Într-adevăr, domnu Cîrlan, după ce se tînguie puțin de concentrări care-i încurcă toate treburile și-l stingheresc de la afacerile *prăvălioarei* lui, își mărturisește dorința să afle ce părere am eu despre războiul acesta“...

(O VIII, p. 182)

Alături de **a vinde** se întîlnește sinonimul *a desface* : „Și-n tîrg s-au mai deschis cîteva dugheniți, ba la Muțu, ba la Leizar, — dugheniți cu oglingioare, cu mărgele și cu flori, pe care nu le mai *vindeau* cei doi călători tăcuți".

(O IV, p. 254)

„... și bătrînul Zadoina *desfăcea* bine peștele la tîrg, în Șomuz".

(O I, p. 507)

A desface, cuvînt polisemantic înseamnă „a vinde, a lichida prin vînzare". Acest semem al său este alcătuit din următoarele seme : s¹ = „a vinde" ; s² = „a lichida prin vînzare". Prin cea de-a doua semă, care-l deosebește de sinonimul *a vinde*, acest termen desemnează „o vînzare totală a mărfii".

Negustorii : (O XII, p. 413 ; var. învechită *neguțător* : O XII, p. 355—356) își țin o evidență strictă a vînzărilor și cumpărărilor în *catastife* sau **condice** :

„Domnu Iorgu Vasiliu părea om așezat, căci purta ochelari și scria într-un *catastif*".

(O X, p. 603)

Cei doi termeni sînt de aceeași origine (ngr. *kontikas* și respectiv ngr. *katastihon*), dar *condică* a dobîndit și sensul de „colecție de legi", pe lîngă cel de „registru", sens pe care celălalt termen, deși sinonim cu el, nu l-a primit.

Meseriașii sînt grupați în **bresle** sau *tagme* :

„... *breasla* aceasta a neguțătorilor brașoveni a izbutit, înfățișînd zapise, scrisori și mărturii la judecătorii împărătești, să-și însușească și bunurile din Făgăraș"...

(O XV, p. 231)

„... ținut neatîrnat al paserilor de apă, al peștilor și racilor, al vidrelor și vulpilor. Și al pescarilor, către *tagma* cărora m-am simțit cu entuziasm atras după cea dintîi izbîndă".

(O IX, p. 375)

Arhisememul celor doi termeni este următorul : s¹ = „organizație a meseriașilor din aceeași branșă". Față de acesta, *breaslă* are și alte sensuri (sememe), spre exemplu : „trupă de soldați din breslași și din diferite categorii ale burgheziei".

În opera lui Sadoveanu întîlnim și meserii dispărute sau pe cale de dispariție, ca de exemplu : **diac** — *grămatic* — *pisar* — *scriitor* :

„—... domnia sa domnul Iosif Kotnarski, *diacul* de lătinie, își lustruiește unghiile și-și drotează părul“...

(O XI, p. 264)

„*Grămăticii* înălțară nasurile cu mare luare-aminte“.

(O XIII, p. 558)

„—... căci se poate întîmpla să găsești la *pisărul* leșesc o sabie mai tare decît a ta“...

(O XI, p. 264—265)

„Pe cînd *scriitorii* își rostogoleau și-și așezau măsuțele rotunde și-și potriveau sculele și hîrtia, Vodă urma să-și cheltuiască neliniștea în acea plimbare necontenită de la iconostas la ușă“.

(O XIII, p. 558)

Cei patru termeni desemnează pe „scriitorul de cancelarie“ (care este arhisememul seriei); cel care alcătuia: **hrisoave** — *hîrțoage* — *pitace* — *sineturi* — *urice* — *zapise* :

„Se găsesc în partea locului *hîrțoage* de boierie de la Matei Vodă Basarab“.

(O XV, p. 232)

„— Ce-i cu *hrisoavele*, Șofronie ?“

(O XII, p. 464)

„De dincolo de viață puterea lor a rămas în numele locurilor, în *pitacele* de boierie“...

(O XV, p. 232)

„—... Căci măria sa are *sinet* vechi de la Alexandru-Vodă Bătrînul“.

(O XII, p. 356)

„—... iată primiți acest *uric* și danie a domniei mele“.

(O XIII, p. 171)

„După pieirea Brîncoveanului, breasla aceasta a negustorilor brașoveni a izbutit, înfățișînd *zapise*, scrisori și mărturii la judecătorii împărătești, să-și însușească și bunurile din Făgăraș...“

(O XV, p. 231)

Arhisememul seriei este s^1 = „act domnesc de proprietate“. Cel mai expresiv termen al seriei din punct de vedere fonetic este *hîrțoagă*, care este un termen depreciativ desemnînd un „act vechi“, sens prin care devine sinonim parțial cu ceilalți termeni. Termenul fundamental este însă *hrisov*.

Ne oprim aici cu prezentarea acestui aspect atît de divers al sinonimiei și trecem la alt grup de sinonime, referitoare la organizarea armatei.

Despre cei care își fac stagiul militar, se spune că fac **armată** — *militărie* — *miliție* — *ostășie* :

„... acum se gîndesc că și *armata*, cît de amară, dar tot a trecut..."

(O II, p. 461)

„— Nu cumva a învățat carte acolo, la *militărie ?* s-a crucit nenea Ghiță..."

(O XVIII, p. 237)

„În anul acela din urmă, pentru ei *miliția* era o jucărie".

(O II, p. 460)

„... și domnu maior Procopie, luîndu-și rămas bun de la ei, îi îndeamnă să nu uite așa de ușor cei trei ani de *ostășie*".

(O II, p. 461)

Arhisememul seriei este s^1 = „stagiu, serviciu militar", iar termenul fundamental este *armată,* care este un cuvînt polisemantic. Un alt sens (semem) al acestui termen este „totalitatea forțelor militare ale unui stat". Acest semem devine arhisememul seriei *armată* — *armie* — *oaste* — *oștire,* unde tot *armată* este termenul fundamental :

„*Armata defila*". (O XVII, p. 31)

„*Armiile* ocupau poziții de așteptare". (O XII, p. 325)

„Potcoavă intră în foc, cosind : pala îi vîjîia în mînă și în răcnetele *oștilor,* Murguț îl ducea ca un vîrtej". (O I, p. 348)

„O echipă a *oștirii* a lepădat în fața mausoleului steagurile hitleriste".

(O XVII, p. 31)

Armie, oaste, oștire sînt termeni învechiți. Primul a dobîndit o accepție poetică, fiind folosit, printre alții și de Eminescu în *Scrisoarea III :*

„Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic *armia* română".

În armata română, o categorie de oșteni o formau *căciularii* sau *dorobanții,* care au luptat cu eroism în Războiul de Independență :

„Iar locotenentul Avram umbla ca o fantomă îndesîndu-se printre *dorobanți*".

(O II, p. 36)

„*Căciularii* suiau sus puştile"...

(O II, p. 36)

Aceşti termeni sînt cuvinte polisemantice :
căciular = 1) „meseriaş care face căciuli" ; 2. „infanterist în armata română".
dorobanţ = 1) „infanterist în armata română" 2. „jandarm" ; 3) „aprod, portar, uşier".

Sememul (sensul) „infanterist în armata română", alcătuit dintr-o singură semă — s^1, devine arhisememul, deci sensul comun, al celor doi termeni.

Cel care „face de pază" este numit **sentinelă** — *caraulă* — *strajă* :

„La poarta de dindos, baioneta *caraulei* sclipi".

(O II, p. 409)

„În răstimpuri mari se auzeau răcnetele spăriate ale *santinelelor* de-afară..."

(O II, p. 409)

„*Străjile* se plimbau pe o punte dintr-o scîndură"...

(O II, p. 482)

Dintre aceşti termeni, *sentinelă* a reuşit în ultimul timp să devină termenul fundamental al seriei, ceilalţi doi fiind mai rar folosiţi, deşi *strajă* este mai bogat în sensuri. Totuşi cu sensul de „soldat înarmat care face de pază", ce constituie arhisememul seriei, *strajă* începe să fie folosit mai rar.

Alte serii sinonimice se referă la „părţile casei", ca de exemplu : **bucătărie** (O VIII, p. 617) — *cuhne* (O VIII, p. 318) — *culină* (O X, p. 382) :

„Văzu însă cu mirare şi plăcere o *bucătărie* largă şi luminoasă cu păreţi îmbrăcaţi în faianţă albă pînă la înălţimea omului".

(O VIII, p. 617)

„Dar Ileana intrase în *cuhne* şi vorbea subţire şi năvalnic cu bucătăreasa".

(O VIII, p. 318)

„Două chilii ne sînt îndestulătoare ; de *culină* n-avem lipsă".

(O X, p. 382)

Dintre aceşti termeni, *bucătărie* este cel mai frecvent, fiind termenul fundamental. Ceilalţi doi sînt regionalisme, cu

o circulație largă în Moldova. Arhisememul seriei este alcătuit dintr-o singură semă s^1 = „cameră unde se gătește mîncarea".

Locul unde se păstrează alimentele se numește **camară** (O XVIII, p. 100) sau *chiler* (O XVIII, p. 100) :

„— Intru. Dar mai întăi aș pofti să văd cît grîu ai în *camară*".

(O XVIII, p. 100)

„... cumătra a deschis ușa, luminînd tinda și ușa de la *chiler*..."

(O XVIII, p. 100)

camară = 1. „odăiță unde se păstrează alimentele" ; 2. „(înv.) cameră, odaie".

chiler (reg.) = 1. „încăpere mică unde se păstrează alimentele" ;

2. „încăpere mică și joasă, în spatele casei, folosită ca locuință".

Sensul (sememul) comun al celor doi termeni este „încăpere mică unde se păstrează alimentele", care a devenit arhisememul seriei, alcătuit din următoarele seme : s^1 = „încăpere mică" ; s^2 = „unde se păstrează alimentele".

Prin sensul al doilea, *cămară* intră în relație de sinonimie cu alți termeni : **cameră** (O VIII, p. 614), *chilie* (O VIII, p. 20), *încăpere* (O IV, p. 19), *odaie* (O XIII, p. 159), *sobă* (O X, p. 392).

„Deschise ușa de la *camera* pregătită, vorbi despre lavoar și apă" :

(O VIII, p. 614)

„Prin lumina ușii, se strecurară în *cămara* măriei sale cei doi boieri"...

(O X, p. 357)

„Vin aprozi și mă poftesc într-o *chilie*".

(O XIII, p. 20)

„... era o *încăpere* plină, prietenească, era împodobită cu chilimuri"...

(O IV, p. 19)

„Era încă nelămurită, în umbra *odăii*" ;

„—... Și rugăm pe dumneavoastră să primească *sobele* după listă și rînduială".

(O X, p. 392)

În această serie sinonimică se întîlnește și un bănățenism : *sobă,* deși ne-am aștepta ca la un scriitor moldovean să se întîlnească numai termeni din regiunea respectivă. Existența unor regionalisme din alte regiuni decît Moldova, în opera sadoveniană, este o dovadă în plus că Sadoveanu a fost un bun cunoscător al limbii poporului.

În aceeași serie, *cămară* este un termen învechit, iar *chilie,* care desemna o „odaie de locuit într-o mînăstire", și-a lărgit sensul, însemnînd o „odaie de locuit" în general.

Arhisememul seriei este : s^1 = „încăpere dintr-o clădire", s^2 = „folosită ca locuință". Ca termen fundamental al seriei s-a impus neologismul *cameră* (lat. lit. *camera).*

În fața casei se află un **cerdac** (O XIII, p. 159) — *balcon* (O VIII, p. 19) — *foișor* (O XIII, p. 885) — *pridvor* (O XIII, p. 108) — *tindă* (O III, p. 88) — *tîrnaț* (O XIII, p. 870) :

„În *cerdacul* cu stîlpi stătură o clipă privind cu uimire două țigăncușe".

(O XIII, p. 158)

„Închise portița, iuți pasul și mă duse pînă la treptele unui *balcon,* mare, cu stîlpi de piatră".

(O VIII, p. 19)

„— Am dat peste o casă de drept-credincios osmanlîu, zic eu ; *foișorul* e vopsit cu galben ;

(O XIII, p. 885)

„—... Rău îmi pare că măria sa ne ocolește, urmă comisoaia, poftind pe jupîneasa Candachia în *pridvor*".

(O XIII, p. 108)

„Se auzi bufnind ușa de la casa cea mare, pe urmă ușa de afară a *tinzii* se deschise"...

(O III, p. 88)

„Cel cu caii a împins de la spate pe nebun înspre *tîrnaț*".

(O XIII, p. 870)

Arhisememul seriei este următorul : s^1 = „galerie exterioară, deschisă", s^2 = „cu acoperișul sprijinit pe stîlpi", s^3 = „așezată în partea dinainte sau de jur împrejur la o clădire". Termenul fundamental al seriei este *cerdac.* Locul lui tinde să fie luat de neologismul *balcon* (fr. *balcon).*

În subsolul casei se află o **pivniță** — *bașcă* — *beci* — *zemnic.*

„Grăind, badea Ghiță și diacul au intrat în adunarea din laturea casei mici, lîngă un gîrlici de *pivniță*".

(O XVIII, p. 96)

„... după ce a rămas cu vătăjeii să-l ducă numai, să-l vîre în *bașcă* — zise deodată Bardac :

— Apoi eu mă duc !"

(O III, p. 112)

„... stă ascuns în *beci* între poloboacele cu vin"...

(O XVIII, p. 329)

„—... A grămădit-o într-un rînd în *zemnic* ș-a bătut-o".

(O III, p. 573)

Arhisememul seriei (al cărei termen fundamental este *pivniță)* este alcătuit din următoarele seme :

s^1 = „încăpere aflată dedesubtul unei clădiri" ;

s^2 = „destinată păstrării unor materiale sau alimente".

Dintre termenii seriei, *zemnic* este un regionalism, iar *bașcă* un termen învechit.

În jurul casei se află o **curte** (O XVIII, p. 51) — *avlie* (O X, p. 383) — *ogradă* (O X, p. 85) :

„—... cînd intră om aici în *curte,* toate se duc în ascunzișuri, nesuferind pe străini" :

(O XVIII, p. 51)

„La întoarcere facem popas în *avlia* unei biserici vechi"...

(O X, p. 383)

„... în grădinile și *ogrăzile* lor, trecătorul se rătăcea".

(O X, p. 85)

Din exemplele prezentate, se observă că seria desemnează, în general, un „spațiu împrejmuit în jurul unei clădiri". Printre membrii seriei se întîlnește și regionalismul *avlie.*

Alte sinonime se referă la părțile unei încăperi sau la diverse obiecte casnice, spre exempdu : **pardoseală** (O XVIII, p. 627) — *dușumea* (O III, p. 379) — *podea* (O III, p. 378) [28] ;

„*Pardoseala* dinlăuntru era curată"...

(O XVIII, p. 627)

„—... cîte zile și cîți ani a făcut femeia aceea bătături la genunchi spălînd *dușumelele*".

(O III, p. 379)

„—... Ființa aceea slăbuță și subțire mătură, spală *podelele*"...

(O III, p. 378)

Termenul fundamental al seriei este *pardoseală ;* arhisememul seriei este : s^1 = „strat de scînduri, mozaic, ciment, etc." ; s^2 = „pe care se circulă" ; s^3 = „așezat pe planșeul unei încăperi sau al unui spațiu".

Pereții unei încăperi pot fi împodobiți cu **scorțuri** (O IV, p. 17) — *chilimuri* (O IV, p. 19) — *lăicere* (O IV, p. 226) :

„Am intrat în odaia ei frumos gătită, are gravuri nostime pe păreți și *scorțuri*". (O IV, p. 16)

„Cînd am intrat în odaia ce mi se pregătise, am rămas surprinsă : era o încăpere plină, prietenească, era împodobită cu *chilimuri*".

(O IV, p. 19)

„Odaia e ca multe altele îmbrăcată. Cu lăiți înguste, cu *lăicere* pe lăiți și pe păreți"...

(O IV, p. 226)

Arhisememul seriei este următorul : s^1 = „cuvertură sau covor țărănesc" : — „care se așterne pe jos sau cu care se împodobesc lavițele și pereții". Termenul fundamental este *scoarță*. Între membrii seriei se întîlnește și un regionalism : *lăicer*.

Interesante sînt și sinonimele referitoare la articole de îmbrăcăminte, dintre care unele se referă la obiecte bărbătești, iar altele la obiecte femeiești. Cum era de așteptat, predomină cele femeiești.

Astfel, o amplă serie sinonimică se întîlnește pentru *basma :*

basma (O X, p. 588) — *bariz* (O III, p. 443) — *broboadă* (O IV, p. 261) — *casincă* (O IV, p. 195) — *grimea* (O IV, p. 345) — *legătoare* (O IV, p. 345) *năframă* (O X, p. 32) — *ștergar* (O XIII, p. 32) — *testemel* (O IV, p. 235) — *tulpan* (O V, p. 291) :

„— Asta mi-a plăcut. Și părintele Vasile a trimis să-i aducă *basmaua* cea roșă"...

(O X, p. 598)

„Era îmbrăcată cu cațaveica cafenie, cu fustă roșie, îmbrobodită cu *bariz* verde..." (O III, p. 443)

„Întîlnești femei care trec repede spre tîrgul Folticenilor, îmbrăcate curat, cu fuste negre, cu *broboade* cernite, căci niciodată colorile țipătoare nu intră în îmbrăcămintea lor" ;

(O IV, p. 261)

„... oamenii întorceau capetele. femeile își potriveau *casîncele* căzute pe conciuri“ ;

(O IV, p. 195)

„— Vai, Margaretă, tare-ți șade rău așa !... Ia-ți *grimeaua* de la cap“ !

(O IV, p. 345)

„Mama și-a desfăcut *legătoarea*“ (O IV, p. 345).

„Cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii au pus pinteni și le-au ieșit înainte cu *năfrămile* de la urechile cailor fîlfîind“.

(O X, p. 32)

„... femeile își potriviră *ștergarele*“.

(O XIII, p. 32)

„... rar, ici-colo, zăream capete bălăi de femei, îmbrobodite cu *testemeluri* portocalii“.

(O IV, p. 235)

„... și avea un *tulpan* verde pe cap“...

(O V, p. 291)

În această serie sinonimică, mulți termeni sînt de origine turcească : *basma* (∠ tc. *basma*), *grimea* (∠ tc. *dürme*), *năframă* (∠ *maramă*/ tc. *mahrama*), *testemel* (∠ tc. *destimal*, bg. *testemel*). Este seria în care se întîlnesc cele mai multe sinonime de origine turcească. Explicația ar fi următoarea : în portul turcesc se obișnuiește ca femeile să-și acopere capul și fața. De aici abundența de sinonime. Termenul fundamental al seriei este *basma*. Arhisememul seriei este :

s^1 = „bucată de pînză sau de mătase (colorată)“ ;

s^2 = „care se întrebuințează de femei spre a-și înveli capul“ ;

s^3 = „sau spre a lega și a duce ceva în ea“.

Seria sinonimică **cizme** (O IV, p. 348) — *botfori* (O IX, p. 350) — *ciubote* (O IV, p. 318) se referă la articole de încălțăminte bărbătești :

„Urca încet ulița tîrîndu-și pe podișul de ghiață acoperită de noroi *cizmele* cu turetci“.

(O IV, p. 348)

„*Botfori* cam înalți în călcîie“.

(O IX, p. 450)

„Umbla într-un cojoc vechi, cu niște *ciubote* mari cu turetcile răsfrînte“...

(O IV, p. 318)

Cele trei sinonime, prin arhisememul lor, denumesc următorul tip de încălțăminte : „de piele, de cauciuc etc., cu carîmbul aproape pînă la genunchi", deci s^1 = încălțăminte de piele, de cauciuc etc." ; s^2 = „cu carîmbul aproape pînă la genunchi".

Botfori și *ciubote* sînt regionalisme și fiecare denumete un anume tip de cizme : „cu turetci răsfrînte" = *ciubote*, „cu turetci tari și încrețite" = *botfori*.

Din domeniul concret al terminologiei referitoare la articolele de îmbrăcăminte și încălțăminte, vom trece într-un domeniu abstract al calităților și defectelor omenești, de unde am ales cîteva perechi și serii sinonimice.

Perechea **ager** și *isteț* se referă la un om „deștept/ager la minte", calități pe care le are Ionuț Jder, iar arhimandritul Amfilohie nu pregetă să i le reliefeze :

„— Ai să înțelegi de asemenea, Ionuț, tot așa de bine, căci ești barbat *ager*"...

(O XIII, p. 772)

„— Să mai știi că, pentru un barbat *isteț*, treaba nu-i cu primejdie".

(O XIII, p. 773)

Opusă acestei perechi este seria sinonimică **prost**-*nătărău*-*nătîng*, adică „mărginit la minte" :

„—... Mai ales, cinstite comise Simioane, nu sînt *prost*".

(XIII, p. 233)

„... nu se putea însă opri să nu rămîie păcătos și *nătîng*, supunîndu-se patimei lui, ca puterii unei stihii".

(O XIII, p. 255)

„—... Aveam o ibovnică isteață, cu barbat *nătărău*".

(O XIII, p. 63)

Prin ultimul exemplu, Sadoveanu reușește admirabil să evidențieze opoziția dintre cele două categorii de termeni (ibovnică *isteață* — barbat *nătărău*).

Dacă *ager* — *isteț* și *prost* — *nătărău* — *nătîng* desemnează calități și defecte care nu se pot schimba, **năuc** (O I, p. 504) — *buimăcit* (O I, p. 540) — *hăbăuc* (O I, p. 503) — *prostit* (O I, p. 548), desemnează o stare de moment, ce se poate schimba ulterior :

„Nu mai umbla *năuc* ca o curcă beată, în toate părțile".

(O I, p. 504)

„Petrea tăcu, *buimăcit*, și căzu pe gînduri".

(O I, p. 540)

„Ceasuri întregi umbla ca un *hăbăuc* prin cocioaba lui și cerceta lucrurile rămase pe urma celei ce fugise".

(O I, p. 503)

„A doua zi dimineață, cînd intră preoteasa Irina în odaia zbuciumului, Petrea era galben ca un mort, *prostit* ca și în noaptea de iarnă, cînd fusese adus de preot, pe moarte".

(O I, p. 548)

Se observă că *hăbăuc* și *năuc* apar în general după verbe de mișcare. Arhisememul acestei serii ar fi următorul : s[1] = „amețit de somn, de beție, de frică, etc".

Un alt grup de sinonime sugerează anumite stări sufletești, cum ar fi „bucuria" sau „supărarea". Starea de „bucurie" îl caracterizează pe un om care este mereu pus pe glume, deci este **glumeț** (O XIII, p. 214) — *hîtru* (O XVIII, p. 59) — *poznaș* (O I, p. 410) — *șăgalnic* (O XIII, p. 63) :

„În vremea acestui schimb de vorbe, jumătate *glumețe*, jumătate întărîtate, slujitorii intrau în curmătura dealului"...

(O XIII, p. 214)

„He-he ! Rareș-Voievod era un bătrînel *hîtru*, care se arăta numai cu această putere lîngă sine !"

(O XVIII, p. 59)

„— Tare-mi mai ești tu *poznaș*, măi Hleba !"

(O I, p. 410)

„Eu i-aș spune alta acestui oaspete tinerel, ca să aibă învățătură la treburile muierești, se întoarse iar gospodarul cel *șăgalnic*".

(O XIII, p. 63)

Deci *glumeț* — *hîtru* — *poznaș* — *șăgalnic* înseamnă „care provoacă rîsul". *Glumeț* face parte din aceeași familie cu *glumă* și *a glumi*.

Glumă (O IV, p. 401) are ca sinonim pe *șagă* (O I, p. 562), însemnînd vorbă care provoacă rîsul".

„... *glumele*, pîcîliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită".

(O IV, p. 401)

„— Nu, fără *șagă* Gherasime, am auzit eu de-o pățanie a lui Zaharia"...

(O I, p. 562)

Pentru „a spune vorbe care provoacă rîsul, a spune glume“, întîlnim seria : **a glumi** (O IV, p. 535) — *a pruji* (O XIII, p. 73) — *a şăgui* (O I, p. 255) :

„Doi au îndrăznit *să glumească* chiar, doi mehedinţeni“.
(O IV, p. 535)

„— Dumitale îţi vine *a pruji,* ca totdeauna“.
(O XIII, p. 73)

„Da' păzeşte-ţi treaba, omule... parcă nu eşti în toate minţile... ori *şăguieşti*“...
(O I, p. 255)

În exemplele prezentate întîlnim cîteva regionalisme ; *şagă, a şăgui, a pruji, hîtru,* care datorită apartenenţei lor la un alt registru al limbii, sînt mult mai expresive decît termenii fundamentali : *glumă, glumeţ, a glumi.*

O altă stare sufletească este cea de „suferinţă“, pentru care întîlnim o bogată serie sinonimică, în cadrul căreia sinonimele se diferenţiază în funcţie de cauzele care provoacă suferinţa.

Cînd suferinţa este cauzată de dragoste sau dor se folosesc cu predilecţie termenii *aht* şi *alean :*

„—... Are el un *aht* la inimă“...
(O III, p. 99)

„Moş Leonte Spînu de la Miroslăveşti, ştergîndu-şi cu mîneca ochii înroşiţi *de alean* şi obrazul uscăţiv, a gîngăvit cu jale“.
(O XVIII, p. 9)

Dacă suferinţa este cauzată de anumite greutăţi sau anumite încercări prin care trece o persoană, se folosesc termenii : *năduh* (reg.) *necaz* (var. reg. *nacaz), neplăcere, scîrbă* (reg.) :

„— Cine să fie ? zise Dumitru Răuţ. Iar vreun *nacaz* pe la cancelarie“.

„—... Ce să facă, a ajuns omul la greu *năduh !*“
(O IV, p. 467)

„— Toate trec. Deci vor trece şi aceste *neplăceri*“.
(O X, p. 33)

„Vinul e bun şi la bucurie şi la *scîrbă*“.
(O X, p. 7)

În sfîrşit, termenul fundamental al seriei este *suferinţă,* care conţine şi arhisememul seriei : s^1 = „durere fizică sau morală“ :

„Şi-mi povestea domol părintele Antonie privindu-mă cu bunii lui ochi albaştri, plini de *suferinţă*".

(O II, p. 122)

Din aceeaşi familie cu *suferinţa* face parte şi **a suferi** (O IX, p. 661), care are ca sinonim pe *a pătimi* (O IX, p. 597).

Dacă *suferinţa* înseamnă „o durere fizică sau morală", *a suferi*, respectiv *a pătimi*, vor însemna „a îndura o durere fizică sau morală" :

„*Suferind* şi biruind, bătrînul boier moldovan lasă în locul pe care l-a ocupat în lume o mare lumină".

(O IX, p. 601)

„Pentru darul pe care l-a avut, Slavici *a pătimit* mai mult şi mai lung decît toţi".

(O IX, p. 597)

Despre cel care suferă de o durere fizică, cauzată de o boală se spune că este **bolnav** (O III, p. 504) sau *beteag* (O III, p. 505) ;

„— Şi cum aşa ? Văd că eşti *bolnavă*"...

(O III, p. 504)

„— Aşa-i ea, *beteagă*"...

(O III, p. 505) [29]

În acelaşi domeniu se încadrează şi seria **a boli** [30] (O XVIII, p. 423), *a gogi* (O III, p. 139), *a zăcea* (O III, p. 140), al cărei arhisemem este : s^1 = „a fi bolnav timp îndelungat". De data aceasta, termenul fundamental al seriei este un termen popular şi anume *a boli*. Alături de acesta, *a gogi* este un regionalism.

Analizînd trăsăturile pertinente ale termenilor din această serie se observă că :

a boli = „a fi bolnav timp îndelungat" (care este şi arhisememul seriei).

a gogi = „a purta o boală pe picioare timp îndelungat".

a zăcea = „a sta culcat timp îndelungat din cauza unei boli".

Cei trei termeni se diferenţiază deci prin felul în care este purtată boala (timp îndelungat) :

„—... pe laiţă *boleşte* de inimă rea săraca mea babă Maranda".

(O XVIII, p. 423)

„De la o vreme începu *a gogi*".

(O III, p. 139)

„—... iaca, acu *zac* ca un cîne !“

(O III, p. 140)

Pentru „a scăpa pe cineva de o boală“, se utilizează sinonimele : **a vindeca** (O XII, p. 21) și *a tămădui* (O III, p. 457) :

„... pe alții *vindecîndu-i* de boli grele, bătrînul se retrăgea și el“.

(O XII, p. 21)

„... nici un doctor nu era în stare să o *tămăduiască*“.

(O III, p. 457)

În sfîrșit, cel vindecat este **sănătos** (O XIII, p. 224) sau *teafăr* (O XIII, p. 226) : „—... Pentru ochiul meu *sănătos*, am istovit o cunună de ceapă, ca să-l fac să lăcrămeze“.

(O XIII, p. 224)

„— Socot, atamane, că asta se poate, se veseli bătrînul Ilia. clipind din ochiu-i *teafăr*“.

(O XIII, p. 226)

Arhisememul acestei perechi este : s[1] = „întreg, nevătămat“.

Printre sinonimele din opera lui Sadoveanu, se detașează un grup care se referă la „starea vremii“, sinonime care, în cadrul seriei sau perechii, prezintă gradat fenomenul în cauză.

Astfel, o vreme frumoasă, cu soare, poate fi însoțită de **arșiță** (O XII, p. 110) sau *zăduf* (O XII, p. 110), deci „căldură mare, dogoritoare“ : [31]

„Îl pofti să se suie la adăpost de *arșița* zilei“. (O XII, p. 110).

„*Zăduful* zilei creștea, către al optulea ceas“. (O XII, p. 110).

Vremea urîtă este uneori anunțată de **ceață** (O VIII, p. 424) — *negură* (O VIII, p. 425) — *pîclă* (O VIII, p. 426) :

„Atunci începură a suna clopotele cailor și simții lumina *ceței* scăzînd“.

(O VIII, p. 424)

„—... am socotit că n-aveți să mai veniți pe asemenea *negură*“.

(O VIII, p. 425)

„Noi înșine trecuserăm din *pîcla* opacă, printr-o minune de vis“...

(O VIII, p. 426)

Arhisememul acestei serii este alcătuit din următoarele seme : s^1 = „aburi de apă care plutesc în aer aproape pe pămînt" ; s^2 = „care tulbură transparența aerului".

Această serie sinonimică desemnează gradat fenomenul în cauză : *negură* denumește o „ceață groasă", *pîclă* o „ceață slabă, negură ușoară", iar *ceață* este neutru, fiind termenul fundamental al seriei.

Gradat este prezentat fenomenul și de perechea sinonimică a **ninge** (O VIII, p. 390), — *a fulgui* (O VIII, p. 391) „a cădea zăpadă", unde al doilea termen, *a fulgui* este mai poetic decît primul, sugerînd în același timp un început de ninsoare :

„— Are să *ningă !* declară cuconu Nicu". (O VIII, p. 390)

„Cînd ajunserăm la gazde, în cătunul adăpostit între păduri, începu a *fulgui* și vîntișorul de pe crestele fagilor stătu".
(O VIII, p. 391)

Sinonimele pot fi studiate și cu ajutorul cîmpului semantic, adică să fie urmărite în relație cu antonimele corespunzătoare.

Acest mod de abordare a problemei este mai dificil cînd sinonimia este urmărită numai în opera unui scriitor și cînd nu se întîlnesc toate seriile posibile într-un cîmp semantic.

Astfel, seriile sinonimice care sugerează „bătrînețea" se încadrează în același cîmp semantic cu cele care sugerează „copilăria", „tinerețea".

„Copilăria", „tinerețea" este sugerată de serii și perechi sinonimice cum ar fi : **copil** (O XIII, p. 301) — *băiet* (O XIII, p. 295) — *plod* (O XIII, p. 285) — *prunc* (O XIII, p. 306) ; **copilă** (O IV, p. 58) — *copiliță* (O V. p. 446) — *fetiță* (O IV, p. 58) ; **copilărie** (O XVII, p. 66) — *pruncie* (O XVII, p. 61—62) ; **tinerețe** (O XVII, p. 381) — *junețe* (O XVII, p. 371). Vom prezenta pe rînd aceste serii și perechi sinonimice.

Pentru seria sinonimică **copil** — *băiet* — *plod* — *prunc* arhisememul [32] este următorul : $A_1 = s^1$ = „copil în primii ani ai vieții".

Alături de termenul fundamental, *copil,* se întîlnesc trei regionalisme : *băiet* [33], plod, prunc :

„— Jupîneasă Ilisaftă, strigă comisul descălecînd, *băietu-i* fugar".

(O XIII, p. 295)

„—... *plodul* acesta are să mă puie de vie în pămînt“.

(O XIII, p. 295)

„— Ei, apoi să afle sihaştrii că se ridică în scări şi Nechifor Căliman pentru prietenii săi şi pentru acel *prunc* pe care el l-a ocrotit întăi“.

(O XIII, p. 306)

„— Un *copil* care umblă după năluca lui !“

(O XIII, p. 301)

Arhisememul seriei **copilă** [34] — *copiliță* — *fetiță* este $A_2 = s^1$ = „fată în primii ani ai vieții“.

„... s-a apropiat de pat, a luat de pe plapomă mîna ca de ceară a *copilei* şi a sărutat-o“.

(O IV, p. 58)

„—... Ție nu ți-i milă de *copilița* de la fereastră ?“

(O V, p. 446)

„Şi prin ochii *fetiței* trece o lucire de milă“.

(O IV, p. 58)

Pentru **copilărie** — *pruncie* întîlnim următorul arhisemem $A_3 = s^1$ = „perioada vieții omeneşti de la naştere pînă la adolescență“, unde *pruncie* este un regionalism :

„Un sat tip de tranziție între vremea veche şi vremea nouă e Vatra Paşcanilor, unde mi-am petrecut o parte din *copilărie*“.

(O XVII, p. 66)

„... a cărei asemănare cu amintirile şi viziunile noastre din *pruncie* e izbitoare“.

(O XVII, p. 61—62)

În sfîrşit, „tinerețea“ este sugerată de perechea **tinerețe**-*junețe*, al cărei arhisemem este : $A_4 = s^1$ = „perioadă de timp din viața omului între copilărie şi maturitate“. *Junețe* este un termen învechit şi nu are toate accepțiile termenului *tinerețe*, care mai înseamnă, spre exemplu „perioada de la început a existenței unui animal sau a unui copac“. În exemplele care urmează, cei doi termeni apar cu sememul anunțat mai întîi :

„... dar în *tinerețele* mele am pătimit şi eu ca mulți de-ai noştri“.

(O XVII, p. 381)

„—... În vremea *juneții* mele, țăranii nici nu cutezau să-şi ridice ochii la stăpîni“.

(O XVII, p. 371)

„Bătrînețea“ este sugerată de : **bătrîn** (O III, p. 74) — *vechi* (O XIII, p. 369) — *cărunt* (O X, p. 88) — *alb* (O IX, p. 600) — *sur* (O XIII, p. 83) ; **a încărunți** (O IV, p. 8) — *a albi* (O IV, p. 608) — *a cărunți* (O XIII, p. 105) — *a suri* (O XIII, p. 77).

Arhisememul perechii **bătrîn** — *vechi* este $A_5 = s^1 =$ „persoană înaintată în vîrstă“.

„Om bun, om bun ! fii te rog primitor pentru niște călători *bătrîni* !“

(O III, p. 74)

„—... Precît spun oamenii *vechi*, este apă fără sfîrșit care se chiamă Marea“.

(O XIII, p. 369)

Al doilea termen, *vechi*, este folosit mai rar cu această accepție, de aceea pare mai sugestiv decît termenul uzual.

O persoană vîrstnică are părul : **cărunt** — *alb* — *sur* ;

„Buhuș era *cărunt*...“ (O X, p. 88)

„Era bătrîn și *alb* cînd l-am cunoscut“. (O IX, p. 600)

„Era cu desăvîrșire *sur* în plete și barbă“... (O XIII, p. 83)

„Care are fire de păr alb“ este arhisememul acestei serii : A_6.

Fiecare din cei trei termeni sugerează fenomenul în mod diferit : *sur* sugerează o „culoare intermediară între alb și negru“, *cărunt* arată că părul „a început să albească“, în sfîrșit *alb* arată că părul nu mai are și alte nuanțe.

De la adjectivele respective s-au format și verbele corespunzătoare : **a încărunți** (O IV, p. 8) — *a cărunți* (O XIII, p. 105) — *a albi* (O IV, p. 608) — *a suri* (O XIII, p. 77) :

„... poate *ai încărunțit* împresurat de năcazurile vieții“...

(O IV, p. 8)

„Apoi doream să-l văd pe măria sa, să mă uit dacă *a mai căruntit*“.

(O XIII, p. 105)

„Moșul meu nu s-a resemnat, eu m-am resemnat, pe urmă am început *a albi*“.

(O IV, p. 608)

„Of — of ! acele nebunii mi-au mîncat mie sănătatea, pentru acele nebunii mi-a *surit* părul la tîmple“ ;

(O XIII, p. 77)

Termenul fundamental al seriei este *a încărunți* (cu var. *a cărunți*). Arhisememul seriei : $A_7 = s^1 =$ „a începe să al-

bească (părul)". Gradația amintită la adjective se întîlnește și aici. În ordine ascendentă, sinonimele pot fi prezentate astfel : 1. *a încărunți* — *a cărunți* „a începe să albească" (varianta *a cărunți,* fiind deprefixată, este mai expresivă) ; 2. *a suri* „părul se apropie de culoarea albă" ; 3. *a albi* „părul este deja alb".

3. DISTRIBUȚIA SINONIMELOR

În prezentarea seriilor sinonimice, pînă acum, ne-am folosit de analiza semică (adică descompunerea cuvintelor în unități minimale, seme), pe care o considerăm esențială în studierea sinonimiei, indiferent dacă se studiază sinonimia în general sau cu referire la un scriitor. Pe baza acestei analize am determinat sensul (sememul) comun al sinonimelor dintr-o serie sau pereche (arhisememul) și de asemenea termenul fundamental al seriei sau perechii.

Analiza semică a permis distingerea sinonimelor perfecte (ale căror seme se suprapun total) de sinonimele parțiale (ale căror seme nu se suprapun total, care au cîteva seme comune, ce alcătuiesc arhisememul seriei). Prin analiza semică am putut observa că termenul fundamental conține cele mai puține seme, care, în general, alcătuiesc arhisememul seriei.

Folosind analiza semică, sinonimele au fost prezentate sub aspect paradigmatic.

În planul sintagmatic, interesează relațiile de determinare între unități, relațiile sintagmatice, cu alte cuvinte distribuția sinonimelor. În acest caz ne vom servi de analiza distributivă pentru a stabili îmbinările [35] tipice (modelele combinatorii) ale unei serii sinonimice.

Distribuția, precizează autorii *Tratatului de lingvistică generală,* înseamnă însușiri combinatorii, iar cercetarea distribuției este o parte a studiului relațiilor [36]. Urmărind relațiile dintre sinonime și termenii învecinați, deci distribuția sinonimelor, vom folosi următoarea terminologie : *îmbinare tipică* sau *model combinatoriu* [37] (sau simplu : *distribuție).*

Prin analiza distributivă se poate observa în ce măsură membrii unei serii sinonimice se apropie sau se depărtează de termenul fundamental.

Problema este puţin dificilă în cazul studierii sinonimiei la un scriitor, deoarece scriitorul nu utilizează sinonimele în toate îmbinările posibile, ci preferă anumite îmbinări (ceea ce nu înseamnă deci că sinonimele respective nu pot apărea şi în alte îmbinări în cadrul vorbirii), motiv pentru care considerăm mai puţin eficientă analiza distributivă, în asemenea situaţii, deoarece, cum se va vedea, aproape toţi membrii seriei cunosc aceeaşi îmbinare şi prin urmare nu se poate stabili o poziţie exactă faţă de termenul fundamental.

Cînd am stabilit îmbinarea (modelul) unei serii, ne-am bazat pe materialul oferit de operele lui Sadoveanu, pe contextele în care apar sinonimele respective. Acest model al seriei, stabilit oarecum arbitrar, este mai mult deci modelul preferat de Sadoveanu şi ar fi nimerit să-l numim „modelul preferat de scriitor".

Îmbinările tipice (modelele combinatorii) pentru seriile sinonimice substantivale, considerăm că sînt, în general următoarele :

a) sinonim + prep. + subst. în ac. ;
b) verb + sinonim în ac. ;
c) verb + prep. + sinonim în ac. ;
d) sinonim + adj. ;
e) sinonim + subst. în g. ;
f) subst. + sinonim în g. ;
g) subst. în n. sau ac. + prep. + sinonim.

Aceste modele sînt utilizate şi de Sadoveanu, atît pentru sinonimele figurate, cît şi pentru cele non-figurate, perfecte sau parţiale.

În ilustrarea acestor modele ne vom servi de serii sinonimice luate deja în discuţie, alături de care, pentru a varia expunerea, vom folosi şi serii sinonimice, respectiv perechi sinonimice neluate în discuţie pînă în prezent.

Cel mai frecvent model în limbă este sinonim + prep. + subst. în ac., pe care Sadoveanu îl preferă spre exemplu, pentru seria sinonimică *mulţime — furnicar — liotă — o apă întinsă — pădure — potop — puzderie — sodom — sumedenie — viermăt :*

„Şi iată că, dintr-o dată, un sunet de arme şi de glasuri umplu văzduhul şi, dintr-o vălcea, izvorî un *furnicar întins de oameni*"...

(O I, p. 14)

„... Şi pe mine să mă iertaţi că n-am putut dovedi atîta *liotă de sfinţi* părinţi ai ortodoxiei".

(O XVIII, p. 22)

„După cum spunea Suliţă, *o apă întinsă* de vite mergea înaintea grosului oştirii".

(O I, p. 348)

Se observă că şi perifraza cunoaşte aceeaşi îmbinare :

„Peste capetele vitelor se vedeau călăreţii tătari şi pînă hăt departe, *o pădure* de suliţi".

(O I, p. 348)

„Un *potop* de suliţe şi de săneţe se apropie"...

(O I, p. 328)

„... *puzderia* de cazaci, cu Şah în frunte, abătu *mulţimea*"...

(O I, p. 324)

„—... Toate celelalte meşteşuguri, şi mai ales năvoadele care trag *sodom* de peşte din bălţi umplînd harabele cu patru boi, eu le socotesc meşteşuguri şi robie pentru cîştigare de arginţi".

(O IX, p. 427)

„*Sumedenie* de răţe împuşcate, bre".

(O V, p. 29)

„S-a pornit o învălmăşeală în *viermătul* de oameni"...

(O XVIII, p. 392)

O altă distribuţie este : verb + sinonim în ac."

„După ce ne-am depus *bagajele* şi îndeplinim nişte formalităţi poliţieneşti care ni se par absurde, pornim spre ţărm".

(O X, p. 410)

„... turcii îşi încarcă *calabalîcul* în căruţe şi se duc".

(O X, p. 403)

„—... Pînă ce le-i aduce *tărhatul* în casă, eu am şi pus de mămăligă".

(O X, p. 584)

Termenul *bucluc*, aparţinînd aceleiaşi serii, apare într-o altă distribuţie : verb + prep. + sinonim în ac. :

„—... nimerindu-se însă să aibă r ă m a s e în *b u c l u - c u r i l e* sale numai două sticle de Burgund roș, domnul abate ne-a biruit“...

(O X, p. 19)

Îmbinarea aceasta este folosită pentru seria : *prăpastie — abis — genune — rîpă — rovină,* spre exemplu :

„... s - a r f i z v î r l i t î n t r - o *p r ă p a s t i e...* (O I, p. 549) ; „—... m - a m p r ă b u ș i t î n t r - o r î p ă...“ (O IV, p. 127) ; „... s ă c o b o a r e î n t r - o *r o v i n ă...*“ (O IX, p. 175) etc.

În cadrul acestei serii, termenii *abis* și *genune* sînt poetici, folosiți cu sensul de „gol imens“, accepție prin care se depărtează puțin de sensul „surpătură de pămînt, făcută de torente sau șuvoaie“, ce este arhisememul seriei. De aceea, numai rar vom spune „prăpastia ne înconjoară“ sau și mai rar, „rîpa“, „rovina“, (și atunci în sens figurat), pe cînd îmbinarea : „Căci *a b i s u l n u n e s t ă* în preajmă, toate sînt încă bune și fericite în juru-ne...“ (O IX, p. 345), folosită de Sadoveanu pare firească.

În seria sinonimică **călător** — *drumeț* — *voiajor,* termenul *drumeț* se depărtează din punct de vedere sinonimic de ceilalți doi, însemnînd „om care merge pe jos“, pe cînd „călătorii“, „voiajorii“, au la dispoziție diverse mijloace de transport. Cei trei termeni cunosc distribuția : sinonim + adj. : „*c ă l ă t o r i* s t r ă i n i“ (O XIII, p. 69). etc., dar numai pe *drumeț* Sadoveanu îl folosește în îmbinarea care urmează : „Din acele vălcele, ies cîteodată f a n t a s m e *d r u m e ț u - l u i“.* (O XIII, p. 62).

Dacă termenii sînt foarte apropiați ca sens sau chiar identici, vor cunoaște aceeași distribuție :

„Era încă sus, cîmpiile erau și mai departe — pline de lumină. Dintr-acolo adia un c î n t e c d e *t r i ș c ă*“.

(O VIII, p. 504)

„— Într-adevăr, căci din văl vin adieri de căldură și miresme ; am auzit în văi sunet de bucium și c î n t e c d e *f l u i e r*“.

(O VIII, p. 502)

Îmbinarea pentru această pereche este : subst. + prep. + sinonim în ac.

Fiind sinonime perfecte, *fierar* și *faur* cunosc aceeași distribuție, spre exemplu : subst. + sinonim în g. :

„Şi aşa domnul Neculai Ionescu era tare trudit cînd se înfăţişă cu zîmbetu-i de prietenie feciorul *faurului* Martin".

(O VI, p. 208)

„Feciorul *fierarului* vorbea c-un glas subţire, dădea din mîni cu gingăşie şi zîmbea".

(O VI, p. 111)

Poate fi întîlnit şi modelul invers, adică : sinonim + subst. în g. :

„Iar pe *limanul* Mării nimenea nu putea îndrăzni a trece fără a se opri la vama stăpînilor"...

(O X, p. 427)

„—... şi numai cu rîsul domniei tale, Jder, n-ai să poţi da răspuns la nacazul acelui om care se afla pe *malul* unei ape cu un ţap, o varză şi un lup..."

(O XIII, p. 180)

„—... vei ajunge la *ţărmul* mării mai tare decît cum erai la sosire."

(O XII, p. 27)

Pentru seriile sinonimice adjectivale, cel mai frecvent model este : substantiv + sinonim. Spre exemplu : *boldit* (O XII, p. 433) — *holbat* (O XII, p. 457) :

„—... Muierea lui şi cu patru copii se uitau la noi cu ochii *bolditi*." (O XII, p. 433)

„... se uitau la dînsa cu ochii *holbaţi*..." (O XII, p. 457)

În cazul acesta, au fost două adjective provenite din participii. Sau următorul exemplu :

„La început, cînd sosise la Timiş, între comisul Manole şi starostele Nechifor Căliman, acel băieţandru subţiratic, străin şi *orfan*, nimeni nu bănuia că el ar fi fiind mezinul celor patru."

(O XIII, p. 25)

„... pe urmă i-a fost mai drag acel prunc *săriman*, strîngînd partea cu jder la sînul său."

(O XIII, p. 25)

Modelul este acelaşi şi pentru seria : *burduhos* (O X, p. 601) — *gros* (O X, p. 613) — *îndesat* (O III, p. 247) — *pîntecos* (O XIII, p. 57) :

„Un baci *burduhos* se suise într-adaos pe samarul unui măgăruş ca să-şi mai cruţe puterile."

(O X, p. 601)

„Primarul şi notarul, oameni bine hrăniţi şi *groşi*, erau îmbrăcaţi orăşeneşte."

(O X, p. 613)

„Stăpîn la podul umblător din susul liniei ferate cunoşteau pe un moşnegel *îndesat*..."

(O III, p. 247)

„... boierii cei făloşi şi *pîntecoşi* şi-au plecat grumazul şi s-au supus."

(O XIII, p. 57)

Un alt model este : verb + sinonim, ca în cazul seriei *gheboşat* (O X, p. 347) — *gîrbov* (O IV, p. 396) — *încovoiat* (O I, p. 545) *îngheboşat* (O IX, p. 510).

„... însă ea nu-i răspunse şi fugi cu privirile, căci de ceea parte a lui Constantin sta strîmb şi puţintel *gheboşat* în şa Ştefan beizade."

(O X, p. 347)

„Intră *gîrbovi* în uliţele mai deschise, privesc în pămînt şi înaintează încet cu un strigăt prelung şi tremurător, care găseşte răsunet în toţi ştrengarii mahalalelor : gaz-gaz."

(O IV, p. 396)

„Părea *încovoiat*, plin de tină, prin apă şi prin ploaie."

(O I, p. 545)

„*Îngheboşaţi* şi umiliţi se apleacă pe coarnele plugurilor."

(O IX, p. 510)

Pentru seriile sinonimice verbale, mai frecvente sînt două modele : sinonim + prep. + subst. în ac. ; sinonim + adverb.

Perechea *a privi* (O XII, p. 409) — *a se uita* (O XIII, p. 135) are ca model : sinonim + adverb :

„În acea clipă Kivi îl *privi* pieziş." (O XII, p. 409)

„... *se uită* boieroaicele ponciş la dumneaei ca la o duşmancă."

(O XIII, p. 135)

O altă îmbinare posibilă este : sinonim + prep. + subst. în ac. Spre exemplu :

„Asta e povestea, și-ți închipui cu cîtă jale se uită crîșmarul la mine, *scărpinîndu-se în stogul* de deasupra ochilor."
(O III, p. 36)

„Onofrei *se zgrepțenă la tîmplă.*"
(O XIII, p. 589)

Se poate întîlni și modelul: sinonim + subst. în ac., din care lipsește deci prepoziția, cum este cazul seriei: **a străluci** (O XIII, p. 792) — *a luci* (O XII, p. 875) — *a scînteia* (O III, p. 48) — *a sclipi* (O XIII, p. 875) — *a sticli* (O III, p. 437). Spre exemplu:

„Am scos capul de sub pocladă și numai ne *străluceau ochii* ca la un drăcușor."
(O XIII, p. 792)

„... iar comisul cel bătrîn tace și numaidecît îi *lucesc ochii.*"
(O XIII, p. 875)

„— Îți *sticlesc ochii.* Altfel nici n-ași ști bine unde ești..."
(O III, p. 437) etc.

Deși analiza distributivă nu s-a dovedit la fel de eficientă ca analiza semică, totuși ea nu infirmă constatarea că sinonimia este o particularitate a stilului lui Sadoveanu, una fundamentală. Majoritatea sinonimelor fiind parțiale, prin semele determinative pe care le conțin, contribuie la diversificarea exprimării.

Iată deci că nu întîmplător, referindu-se la diversitatea sinonimelor din opera lui Sadoveanu, G. Istrate spune că: „limba operei sale se distinge printr-o bogăție unică în întreaga noastră literatură" [38].

NOTE

1. Ne referim în general la cuvintele simple, deoarece cuvintele compuse se întîlnesc mai puține în opera lui Sadoveanu (numai 10 au constituit obiectul cercetării noastre): *cale ferată* (O. XII, p. 493) — *drum de fier* (O XII, p. 493). În acest exemplu ambele sinonime sînt cuvinte compuse.

2. Mai rar se întîmplă să fie sinonime perfecte două cuvinte polisemantice : *surugiu* (O II, p. 634) — *vizitiu* (O II, p. 637). Sensurile acestor sinonime sînt : 1. „Persoană angajată pentru a mîna caii la trăsură sau căruță“, etc., profesionist în acest meșteșug ; 2. (Art. și pop.) Numele popular al unei constelații din emisfera boreală, situate în apropiere de constelația gemenilor“. Sensurile sînt luate după *DLRM* p. 935 și *DEX* p. 917.
3. A se vedea în acest sens I. Coteanu și A. Bidu-Vrănceanu, *op. cit.*, p. 79.
4. O serie sinonimică este alcătuită din cel puțin trei termeni. Două sinonime alcătuiesc o pereche sinonimică (adică o serie sinonimică minimală, pentru care, spre a o distinge de celelalte serii din 3, 4, 5, etc. termeni, preferăm denumirea de pereche). Sinonimele ce alcătuiesc perechile și seriile sinonimice sînt extrase din cele 22 de volume de *Opere* ale lui Sadoveanu, publicare între 1954 și 1973. De aceea, membrii unei serii nu se găsesc neapărat în aceeași scriere..
5. Notăm prin *s* unitățile minimale ale sensului. Sensurile sînt luate după *DLRM* și *DEX*.
6. Vezi, *Tratatul de lingvistică generală,* București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 277.
7. Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,* București, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 35.
8. Vezi, Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică,* București, Editura științifică, 1972, p. 158.
9. Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 51.
10. G. I. Tohăneanu, *Sinonimie și polisemie metaforică, LR,* București, XIII, 1964, nr. 5, p. 494.
11. S. Ullmann, *op. cit.*, p. 185.
12. Idem, *op. cit.*, p. 184.
13. Idem, *op. cit.*, p. 185.
14. Idem, ibidem, p. 184.
15. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediție definitivă), București, Editura științifică, 1975, p. 313.
16. Otto Ducháček, în *op. cit.*, p. 57, le numește *elemente complementare.*
17. Vezi, Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 316.
18. Sadoveanu numește cîteodată și luna *septembrie* cu numele de *brumărel* (de obicei aceasta este numită *răpciune)* și anume cînd e vorba de sfîrșitul acestei luni : „Era la sfîrșitul lunii *septembrie* care, în Moldova, se cheamă *brumărel*“... (O V, p. 7)

19. Vezi, E. Slave, *Note asupra sistemului sinonimelor figurate, Sistemele limbii*, București, Editura Academiei R. S. R., 1971, p. 91.
20. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 320.
21. Șt. Munteanu, *Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu, Orizont*, Timișoara, XVI (1965) nr. 12, p. 68.
22. Idem, ibidem.
23. Idem, p. 67.
24. Sinonimele sînt grupate în perechi și serii sinonimice, în funcție de termenul fundamental, care se află pe primul loc.
25. Pentru *stînă* întîlnim și perifraza *tabăra oierilor* (O XVII, p. 78).
26. În *DLRM*, p. 154, s.v. *cișlă* se precizează : „așezare de păstori unde se mulg oile sau vacile ; stînă". De asemenea se precizează că este un termen învechit și regional.
27. Vezi, *DEX*, p. 26, s.v. *alișveriș*.
28. Această serie este înregistrată și în *ALR*, II, vol. I, p. 223, harta 237. Dintre acești termeni, *pardoseală* e frecvent în Muntenia și Oltenia.
29. *Beteag* mai înseamnă și „infirm".
30. Acest termen este mai frecvent decît ceilalți, cum se vede și din *ALR*, II, vol. II, p. 53, harta 109.
31. Analitic, arhisememul acesta este sugerat de perifraza *căldură năsprușnică* (O II, p. 389), care se încadrează în aceeași serie.
32. Pentru a deosebi arhisememele dintr-un cîmp semantic le notăm prin simbolul A, urmat de o cifră ce indică numărul seriei în cadrul cîmpului, în ordinea în care au fost luate în discuție.
33. În *ALR*, I, vol. II, harta 184, Sadoveanu face precizarea că *băiat* (respectiv *băiet)* se spune unui copil de la 6, 7 ani pînă la 15 ani.
34. Idem, harta 191 *„copilă"* se spune unei fetițe pînă la 3—4 ani, precizează Sadoveanu.
35. Despre îmbinările de cuvinte a scris I. Rizescu în articolul *Observații asupra îmbinărilor de cuvinte, LR*, București, XI, 1962, nr. 5, p. 514—524.
36. *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 126.
37. Terminologia este în concordanță cu studiile de specialitate.
38. G. Istrate, *Vocabularul operei lui Sadoveanu : Creanga de aur"*, *IL*, Iași, XX (1969), nr. 2, p. 44.

SINONIMIA PERIFRASTICĂ (UNITĂȚI LEXICALE DEZVOLTATE)

Un cuvînt poate fi sinonim cu „un grup de cuvinte“, ce denumește noțiunea respectivă. Vom folosi pentru „grup de cuvinte“ termenul de perifrază, deoarece nu toate grupurile de cuvinte pe care le vom prezenta sînt ansambluri bine sudate și cunoscute în limbă ca atare, deci locuțiuni. Bineînțeles că în rîndul perifrazelor de care ne ocupăm am inclus și locuțiunile și numai pentru ele va fi folosit termenul *locuțiune.*

Locuțiunile (perifrazele în general) țin de gramatică. Ne ocupăm de ele în cadrul sinonimiei lexicale deoarece ne interesează ca echivalente semantice ale cuvintelor. Din punct de vedere semantic, ele constituie o unitate (cuvintele ce alcătuiesc perifraza au un sens unitar). Pentru acest motiv am abordat terminologia : *unități lexicale simple* (pentru cuvinte) și *unități lexicale dezvoltate* (pentru perifraze).

Vorbind despre perifraze, S. Ullmann afirmă că sinonimia este părintele perifrazei, iar aceasta denumește aceeași noțiune ca și termenii proprii (cuvintele obișnuite), dar o face într-o manieră diferită, mai explicită, mai analitică [1].

Ne-am aștepta ca între cuvinte și perifrazele corespunzătoare să se stabilească o relație de sinonimie perfectă, perifrazele denumind aceeași noțiune. Acest lucru nu se realizează, deoarece perifrazele, chiar dacă sînt locuțiuni, sînt mult mai sugestive, mai încărcate de afectivitate, decît termenii proprii. De aceea, în cazul perifrazelor, vom vorbi numai de sinonime parțiale [2].

Sinonimele perifrastice pot fi clasificate astfel :

1) sinonime perifrastice figurate (stilistice), unde se includ perifrazele care au la bază o metaforă, comparaţie etc.

Printre aceste sinonime, unele sînt cunoscute în limbă, altele sînt creaţii ale scriitorului. Vom deosebi deci :

a) sinonime perifrastice figurate (stilistice) ale limbii comune : *zeul luminii* (O XIV, p. 522), *zeul verii* (O XII, p. 453) pentru *soare* (O XII, p. 454—455).

b) sinonime perifrastice figurate (stilistice) contextuale, care se întîlnesc în anumite contexte, fiind creaţii certe ale scriitorului : *apa cerului* (O XVIII, p. 35) pentru *ploaie* (O XVIII, p. 35), *omul ştiinţei* (O VIII, p. 91) pentru *doctor* (O VIII, p. 91).

Printre sinonimele perifrastice figurate ale limbii comune, un loc aparte îl ocupă perifrazele cu valoare eufemistică, referitoare la „moarte", „Dumnezeu" etc., încît s-ar putea vorbi şi de o sinonimie *eufemistică :*

Cel ce clădeşte, preface şi înnoieşte (O XIV, p. 391), — *Cel care eliberează necontenit minunile* (O XIV, p. 398) şi altele pentru *Dumnezeu* (O XVII, p. 43).

sau *a se afla în loc de verdeaţă şi tihnă cu sfinţii* (O XVIII, p. 13) pentru *a fi mort* (O III, p. 25).

2) sinonime perifrastice non-figurate.

Aici se includ locuţiunile, perifraze bine sudate, cunoscute ca atare în limbă. De aceea ele pot fi numite şi sinonime *locuţionale.*

Cele mai numeroase sînt locuţiunile verbale [3], care pot fi clasificate în :

a) locuţiuni verbale vechi :

a(-şi) aduce aminte (O III, p. 46) pentru *a(-şi) aminti* (O X, p. 188) *a avea obicei* (O IX, p. 309) pentru *a obişnui* (O XVII, p. 140).

b) locuţiuni verbale populare :

a da dos la faţă (O III, p. 111) — *a o împunge la fugă* (O I, p. 533). *a o lua la picior* (O VII, p. 3"6), pentru *a fugi* (O III, p. 111).

c) locuţiuni verbale construite cu numele de agent al verbului :

a fi urmăritor (O XIII, p. 177), *a fi următor* (O XIII, p. 151), pentru *a urma* (O XIII, p. 249).

Locuţiunile substantivale, care ocupă locul al doilea, pot fi clasificate în :

a) locuţiuni substantivale vechi, numite şi delocutive, deoarece îşi au originea în locuţiunile verbale :

aducere-aminte (O XIII, p. 186) pentru *amintire* (O IX, p. 9) sau *suvenire* (O IX, p. 9).

b) locuţiunile substantivale populare :

cînepa dracului (O I, p. 403) pentru *păr* (O I, p. 409).

Locuţiunile adjectivale şi cele adverbiale sînt mai puţin numeroase.

Astfel, pentru adverbul *repede* (O I, p. 386), pe lîngă sinonimele *grabnic* (O IV, p. 325) şi *iute* (O III, p. 468), Sadoveanu foloseşte şi locuţiuni ca : *în clipă* (O XIII, p. 689), *într-o clipeală* (O XIII, p. 710), *într-o mică de ceas* (O XIII, p. 915), *într-o scăpărare de amnar* (O XIII, p. 191).

Sau locuţiuni adjectivale : *fără prihană* (O X, p. 83) pentru *cast* (O X, p. 104) şi *pur* (O X, p. 83).

Numind locuţiunile sinonime non-figurate, nu ne referim la momentul formării lor, cînd grupul de cuvinte respectiv avea sens figurat, ci la momentul actual al vorbirii, cînd sensul figurat al locuţiunilor este atenuat.

Din punctul de vedere al frecvenţei părţilor de vorbire în construcţia locuţiunilor, locul principal este ocupat de substantiv, care intră în componenţa oricărui tip de locuţiuni, iar locul următor este ocupat de verb.

1. SINONIME PERIFRASTICE FIGURATE. ANALOGIA SINONIMICĂ

La baza sinonimelor care vor fi prezentate în continuare a stat o figură de stil, în special o metaforă. Ele denumesc analogic noţiunea respectivă.

Sinonimele perifrastice şi în general sinonimele figurate pot fi considerate şi sinonime *analogice*. Deoarece astfel de fapte aparţin stilisticii, ele pot fi considerate sinonime *stilistice*.

Ca și în cazul unităților lexicale simple (cuvinte), sinonimele perifrastice figurate pot fi : a) ale limbii comune ; b) contextuale.

Sinonimele perifrastice figurate aduc o completare sensului de bază al seriei sinonimice (arhisememului, care este dat, de obicei, de cuvîntul cu care perifraza intră în relație de sinonimie). Semele pe care le conțin aceste perifraze, în plus față de sensul de bază, sînt complementare și în același timp conotative. Nu se poate vorbi deci de o sinonimie perfectă.

1.1. SINONIME PERIFRASTICE FIGURATE ALE LIMBII COMUNE

Aceste perifraze sînt cunoscute în limba comună și de aceea nu apar în mod necesar alături de termenul propriu. Spre exemplu, perifrazele referitoare la „soare" sînt extrase din opere diferite.

„Desculții care așteptau în ploaie, în poziții neclintite, răsăritul *zeului luminii* erau niște umiliți ai vieții".

(O XIV, p. 522)

„*Zeul verii* era în cea mai mare splendoare și putere, așa de copleșitor, încît, la amiază, plantele și animalele păreau fulgerate".

(O XII, p. 453)

Termenul propriu este *soare* (O XII, p. 453—454) „astru central al sistemului nostru planetar". Acest semem devine arhisememul seriei. *Zeul luminii* = 1. „soare". 2. „cel care stăpînește lumina". Sememele „cel care stăpînește lumina", și „cel care stăpînește vara" sînt conotative și aduc o completare sensului de bază, deci sînt complementare.

Pasărea care zboară mereu spre soare, *ciocîrlia* (O VI, p. 175) este numită ***cîntăreața luminii ș-a muncii*** : „*Cîntăreața luminii ș-a muncii* își tremura melodia în cerul înalt".

(O I, p. 174)

Și această perifrază, avînd următorul sens : s^1 = „cîntăreață a luminii" ; s^2 = „cîntăreață a muncii" aduce o completare termenului propriu. Prin urmare, aceste seme sînt complementare. Ele arată o caracteristică a acestei păsări, fiind și seme de caracterizare.

Același atribut, „al luminii“ este acordat *școlii* (O VI, p. 287) care devine *lăcașul luminii :*

„Așa s-au înmulțit *lăcașurile luminii* și an cu an a crescut numărul știutorilor de carte“.

(O VI, p. 287)

La baza alcătuirii acestei perifraze a stat următorul semem 1 = „locul unde oamenii învață“ ; 2 = „se luminează“. Primul sens este arhisememul perechii, celălalt este un semem conotativ.

Uneori, unei perifraze cunoscute, autorul îi dă un sens nou, ca în următorul exemplu :

„Ne-am îndreptat într-acolo cu uimire și plăcere, pînă ce-am înțeles că farmecul acesta e al unei iluzii. Și am rămas departe privind mult timp acea *apă a morților* înșelătoare“.

(O VII, p. 326)

În *DA* se precizează că *apa morților* înseamnă „o tremurare a aerului, care dă iluzia unei ape curgătoare pe o cîmpie întinsă“ [4].

La Sadoveanu, perifraza *apa morților* devine sinonim cu *iluzie* și parcă pentru a preciza că iluziile îl abat pe om de la realitate, alături de perifrază este așezat epitetul „înșelătoare“. Perifraza, cu o valoare conotativă certă, a fost îndrăgită de scriitor, devenind titlul unei lucrări : *Apa morților* (același lucru s-a întîmplat și cu o altă perifrază și anume : *Țara de dincolo de negură).*

Perifrazele prezentate mai sus sînt construite după același tipar : substantiv în nominativ *(zeul, cîntăreața, lăcașurile, apa)* + substantiv în genitiv *(luminii, verii, luminii ș-a muncii, luminii, morților).*

Un loc aparte printre sinonimele limbii comune îl ocupă perifrazele cu valoare eufemistică, încît s-ar putea vorbi și de o sinonimie *eufemistică.*

Prin eufemisme, rezultate din metafore, *cimitirul* (O XVII, p. 7) este numit *grădina morții* (O VII, p. 547) sau *grădina veșniciei* (O XVII, p. 98).

Intrînd în relație de sinonimie cu cele două perifraze, cimitirului îi sînt sugerate două calități : 1. „loc de veșnicie“ ; 2. „loc al morții“. Aceste sememe sînt conotative și de caracterizare.

„De mult toată lumea îl știa aici, paznic la *grădina morții*". (O VII, p. 547).

„... iar pe fundul vechi al mării, la Histria, își poartă mocanul oile și zgîrie țăranii cu plugul *cimitirele* trecutului".

(O XVII, p. 7)

Cei ce odihnesc în cimitire se află acolo pentru veșnicie, încît acestor locuri Sadoveanu nu le putea găsi o perifrază mai sugestivă decît aceasta : *grădina veșniciei :*

„Cum mergea așa bătînd în dreapta și-n stînga, cu vîrful toiagului gunoaiele uliții — iaca un alai de înmormîntare suind spre *grădina* cu chiparoși *a veșniciei*".

(O XVII, p. 98)

Cele două perifraze sînt alcătuite la fel : substantiv în nominativ + substantiv în genitiv.

Ne aflăm deci pe tărîmul morții, despre care oamenii evită să vorbească, recurgînd la eufemisme.

Eroii lui Sadoveanu întîmpină moartea cu seninătate, ca pe un sfîrșit firesc, *sfîrșitul cel de obște :*

„—... Ș-acuma trăind noi amîndoi singuratici și așteptînd *sfîrșitul cel de obște,* avem mare bucurie de oaspeți".

(O X, p. 47)

Această perifrază pentru „moarte" este o locuțiune.

În imaginația oamenilor, moartea apare ca o arătare hidoasă : *cea cu dinții lungi,* de care însă nu se tem :

„— Cît am moara asta, striga el cînd avea chef, nu mă tem de *Cea cu dinții lungi*".

(O VIII, p. 424)

În alte cazuri, *rînjiți* este epitetul dinților morții :

„Pînă să ne dumirim, vremea trece ; uite și *cea cu coasa și cu dinții rînjiți.*

— Ba *cîrna* la vremea ei, strigă doctorul. Noi, cît sîntem în putere, lucrăm nu pentru *moarte,* ci pentru viață".

(O XXI, p. 339)

Deoarece moartea seceră viețile omenești, înfățișării ei hidoase i se adaugă și coasa. Cele două perifraze sînt alcătuite astfel :

a) articol adjectival + prepoziție + substantiv + adjectiv :

Cea cu dinții lungi ;

b) articol adjectival + prepoziție + substantiv + conjuncție + prepoziție + substantiv + adjectiv :

Cea cu coasa și cu dinții rînjiți.

În ultimul exemplu prezentat, se observă încă un sinonim pentru moarte : *cîrna*, legat tot de înfățișarea ei fizică. Acest sinonim putea să intre în componența unei perifraze, de tipul : *cea cu nasul cîrn*, dar de data aceasta autorul nu a preferat perifraza, deoarece printr-un singur cuvînt putea fi „strigat" mai ușor disprețul, ba chiar ura împotriva morții, a unuia dintre eroi.

Cele trei sinonime întîlnite în acest exemplu au o mare importanță : evită repetarea aceluiași termen, iar două dintre ele, *cîrna* și perifraza *cea cu coasa și cu dinții rînjiți* au valoare eufemistică. Arhisememul seriei este dat de termenul propriu, *moarte* = „ sfîrșitul vieții". *Cîrna, Cea cu coasa și cu dinții rînjiți, Cea cu dinții lungi* conțin sememe conotative și calitative (arată însușirile „morții").

Sememe conotative și calitative conțin și perifrazele : *aceea pe care n-am iubit-o niciodată* și *iarna cea veșnică și neagră*.

Moartea încheie petrecerea oamenilor în această lume, de aceea ea nu este iubită :

„— Cînd la ceasul cel din urmă va veni *aceea pe care n-am iubit-o niciodată*, împotriva căreia am luptat cît am trăit, tot așa are să mă găsească..."

(O IV, p. 585).

Pe tărîmul ei domnește întunericul, frigul, așa cum sugerează perifraza *iarna cea veșnică și neagră :*

„—... să nu uităm că nu mai avem mult pînă la *iarna cea veșnică și neagră*".

(O IV, p. 581)

Întristarea față de cele ce nu vor mai fi e omenească și eroii lui Sadoveanu alungă vălul de mîhnire ce le acoperă fața atunci cînd se gîndesc la moarte. Ei au în fața morții atitudinea eroului din „Miorița".

Mortul intră în necunoscut, „acolo unde nu-i bucurie, nici întristare" (O I, p. 18), el este „dus pentru totdeauna" (O I, p. 25), „trecut spre veșnice lăcașuri". (O III, p. 23)

Seria sinonimică pentru „a muri" se prezintă astfel : *a se adăuga la strămoși* (O XV, p. 188), *a adormi* (O VIII, p. 250), *a adormi de-a pururi* (O XIV, p. 409), *a adormi pe veșnicie* (O III, p. 20), *a se afla în loc de verdeață și tihnă cu sfinții* (O XVIII, p. 13), *a nu se afla între cei vii* (O XIII,

p. 806), *a se apropia funia de par* (O XIII, p. 424), *a binevoi Dumnezeu să dea drumul la hodină* (O XI, p. 322), *a se călători spre lumea umbrelor* (O III, p. 567), *a se călători spre tărîmul celălalt* (O IV, p. 318), *a se călători spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare* (O III, p. 19), *a se duce* (O III, p. 20), *a se duce acolo unde este ziua cea fără înserare* (O XI, p. 637), *a se duce în împărăția drepților unde nu mai este întristare, nici suspin* (O XV, p. 48), *a se duce într-o lume mai puțin veselă* (O VIII, p. 466), *a se duce la limanul cel fără vifor* (O VIII, p. 482), *a se duce pe calea tuturor* (O XV, p. 267), *a se duce pe celălalt tărîm* (O XV, p. 434) *a se duce unde-i locul tuturor* (O III, p. 50), *a fi oale și ulcele* (O VIII, p. 466), *a fi la scaunul iertării* (O VIII, p. 276), *a muri* (O III, p. 20), *a se muta întru veșnica viețuire* (O XIII, p. 389), *a poposi întru cele veșnice* (O IX, p. 599), *a răposa* (O IV, p. 600), *a se săvîrși* (O XIII, p. 389), *a sta la ospăț cu sfîntul Dimitrie* (O XVIII, p. 156), *a se strămuta din lumea asta înșelătoare* (O XVII, p. 99), *a tăcea pentru totdeauna* (O IX, p. 333), *a trece către lăcașurile cele veșnice* (O VIII, p. 475), *a trece către strămoși* (O VI, p. 579), *a trece din această lume* (O XV, p. 441), *a trece hotarul cel negru* (O VI, p. 323), *a trece în întunericul cel veșnic* (O VIII, p. 333), *a trece limanul cel neînviforat* (O VIII, p. 425), *a trece în lumea cea veșnică* (O V, p. 81), *a trece într-o lume mai bună* (O VIII, p. 586), *a trece în lumea umbrelor* (O VI, p. 254).

Unele perifraze se referă la veșnicia morții : *a adormi de-a pururi* (O XIV, p. 409), *a adormi pe veșnicie* (O III, p. 20), *a se muta întru veșnica viețuire* (O XIII, p. 389), *a trece către lăcașurile cele veșnice* (O VIII, p. 475), *a trece în întunericul cel veșnic* (O VIII, p. 333), *a poposi întru cele veșnice* (O IX, p. 599), *a trece în lumea cea veșnică* (O VI, p. 254)[5].

Alte perifraze consideră moartea o călătorie „spre tărîmul celălalt", „spre lumea umbrelor", „spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare" : „... căci *s-a călătorit* și *bunicul spre lumea umbrelor*".

(O III, p. 567)

„... baba de multă vreme *se călătorise spre tărîmul celălalt*". (O V, p. 318)

„... gospodăria curată a bătrînului care se pregătea *să se călătorească spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare*". (O III, p. 19)

Determinantele verbelor din aceste perifraze sint cele care sugerează că e vorba de o călătorie în altă lume, a umbrelor, deci este vorba de moarte. Călătoria spre „lumea umbrelor" este o „trecere din această lume", cum sugerează perifrazele :

„Stăpîne al ființii mele, nu este nimic alta decît că roaba ta dorește *să treacă din această lume*".

(O XV, p. 441)

„*A trecut în lumea umbrelor*".

(O VI, p. 254)

„—... Toată viața ei bătrîna a plîns de durere și nemîngîiată *a trecut în lumea cea veșnică*".

(O V, p. 81)

„... numaidecît simt mustrare că nu-s mai curînd acolo unde m-a îndemnat cu jurămînt maică-mea acu treizeci și patru de ani, cînd *a trecut către lăcașurile cele veșnice*".

(O VIII, p. 475)

„Apoi bătrînul, ca și cum și-ar fi înțeles cea din urmă datorie, *trecu într-o lume mai bună*". (O VIII, p. 586)

Trecerea din această lume în lumea umbrelor presupune trecerea unui hotar, a „hotarului cel negru" :

„Și gîndindu-mă la destinul nostru, la acest lucru banal și oribil, gîndindu-mă că și noi, cei care cetim «Făclia de Paști» și vedem «Noaptea furtunoasă», în curînd *vom trece hotarul cel negru*, nu știu de ce deodată parcă mi se înfățișează Cetățeanul și Cucoana Veta".

(O VI, p. 323)

Prin moarte, omul trece spre strămoșii săi, aflați și ei în lumea umbrelor :

„... pămîntul în care s-a integrat Grigore Priceputu, cînd i-a venit ceasul *să se adauge la strămoși*".

(O XV, p. 188)

„Așa *a trecut către strămoși* bătrînul alaltăieri, duminică".

(O VI, p. 579)

„Cel mort *nu se mai află între cei vii*".

(O XIII, p. 806)

Alte perfiraze se referă la liniștea, întunericul și uitarea care domină lumea de dincolo : *„a se călători spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare"* (O III, p. 19), *„a se duce la*

limanul cel fără de vifor“ (O VIII, p. 482), *„a trece în limanul cel neînviforat*“. (O VIII, p. 425)

Lumea de dincolo nu este înșelătoare ca aceasta, dar este mai puțin veselă ca aceasta, cei morți aflîndu-se la ospăț doar cu sfinții, fiind în „împărăția drepților“, la „scaunul iertării“ :

„—... și-n jurul nostru umbla Ancuța cealaltă, mama acesteia care și ea *s-a dus într-o lume mai puțin veselă*“.

(O VIII, p. 466)

„— Strămutare *stă la ospăț cu sfîntul Dimitrie*“.

(O XVIII, p. 156)

„—... Să curgă picușul pentru măria sa și luptătorii măriei sale, care toți se află acum *în loc de verdeață și tihnă cu sfinții*“.

(O XVIII, p. 13)

„—... Și i se fac rugăciunile de liniștire, și i s-au plătit vămile, și i s-au pus podurile de trecere. Ea *s-a dus în împărăția drepților, unde nu mai este întristare, nici suspin*“.

(O XV, p. 48)

„—... Dar acuma bietul Vasile *îi la scaunul iertării*, și oamenii nu-l mai pot judeca“.

(O VIII, p. 271)

„Cel mort *„tace pentru totdeauna*“. (O IV, p. 333).

În rîndul perifrazelor prezentate intră și cîteva locuțiuni ca : *„a adormi de-a pururi*“ (O XIV, p. 409), *a adormi pe veșnicie*“ (O III, p. 20) sau unele foarte expresive ca : *„a fi oale și ulcele*“ sau *„a se apropia funia de par*“ [6] :

„—... Pe vremea aceea, tot în acest loc ne aflam, în preajma focurilor și a carălor cu must cu alți oameni, care *acuma-s oale și ulcele*“.

(O VIII, p. 466)

„—... Asta-i a doua pe care o scot. *Se apropie*, măi băieți, *funia de par*“.

(O XIII, p. 424)

De asemenea în această serie sinonimică intră și verbele : *a se duce* (O III, p. 20), *a muri* (O III, p. 20), *a răposa* (O IV, p. 600), *a se săvîrși* (O XIII, p. 989), *a adormi* (O VIII, p. 250).

Semnificaţia generală este aceeaşi : „a muri“. Toate unităţile lexicale simple şi dezvoltate amintite sînt deci sememe ale aceleiaşi noţiuni, avînd aceeaşi semnificaţie. Dar, cum precizează Şt. Munteanu în *Stil şi expresivitate poetică* (p. 157), „sensurile lor speciale sînt însă diferite, căci prin ele se introduce o notă particulară sugerînd elemente în plus, de ordin afectiv, sau diferenţiate funcţional şi adăugate la semnificaţia cuprinsă în noţiune. Această întrebuinţare specială alcătuieşte *valoarea* lor sau funcţia convenţională, specială, în cadrul întrebuinţării sociale a limbii. Ea derivă nu dintr-un raport existent ca atare în afara noastră, ci este în funcţie de : a) ceea ce conştiinţa individuală a vorbitorului asociază la semnificaţie ca formă a reacţiei sale subiective : b) ceea ce evocă cuvîntul aparţinînd unui alt limbaj cînd este plasat în contextul limbii comune sau al celei literare. Avem a face în acest caz cu fenomenul sinonimiei stilistice“.

Sinonimele prezentate nu au aceeaşi extensiune, adică nu apar la aceeaşi categorie de vorbitori şi în aceleaşi împrejurări : *a muri* este termenul general, *a răposa* şi *a se săvîrşi* sînt arhaisme aparţinînd limbajului bisericesc, *a fi oale şi ulcele* este o locuţiune populară etc. Perifrazele care nu sînt locuţiuni sugerează imaginea subiectivă a vorbitorilor despre „moarte“, despre tărîmul celălalt.

Se observă că în componenţa multor perifraze intră verbul *a se duce*, sinonim el însuşi cu *a muri*, ca de exemplu :
a se duce dincolo unde este ziua cea fără de înserare (O XI, p. 637) ;

a se duce în împărăţia drepţilor unde nu mai este întristare, nici suspin (O XV, p. 48) ;
a se duce într-o lume mai puţin veselă (O VIII, p. 466) ;
a se duce la limanul cel fără de vifor (O VIII, p. 482) ;
a se duce pe calea tuturor (O XV, p. 267) ;
a se duce pe celălalt tărîm (O XV, p. 434) ;
a se duce unde-i locul tuturor (O III, p. 50) ;

În alte perifraze, se întîlneşte verbul *a trece* :
a trece către lăcaşurile cele veşnice (O VIII, p. 475) ;
a trece către strămoşi (O VI, p. 579) ;
a trece din această lume (O XV, p. 441) ;
a trece hotarul cel negru (O VI, p. 323) ;
a trece în întunericul cel veşnic (O VIII, p. 333) ;
a trece în limanul cel neînviforat (O VIII, p. 425) ;

a trece în lumea cea veşnică (O V, p. 81) ;
a trece într-o lume mai bună (O VIII, p. 586) ;
a trece în lumea umbrelor (O VI, p. 254).

În sfîrşit, alte perifraze sînt construite cu verbul *a se călători* :
a se călători spre lumea umbrelor (O III, p. 567) ;
a se călători spre tărîmul celălalt (O IV, p. 318) ;
a se călători spre ţărmuri de tăcere, de întuneric şi de uitare. (O III, p. 19)

Pe lîngă verbe, în componenţa acestor perifraze intră şi substantive, adjective, sau alte părţi de vorbire, spre exemplu :

a) verb + prepoziţie + substantiv în ac. + substantiv în g :
a trece în lumea umbrelor (O VI, p. 254) ;
a se călători spre lumea umbrelor (O III, p. 567).

b) verb + (prepoziţie) + substantiv în ac. + articol adjectival + adjectiv :
a trece hotarul cel negru (O VI, p. 323) ;
a trece în întunericul cel veşnic (O VIII, p. 333) ;
a trece în limanul cel neînviforat (O VIII, p. 425) ;
a trece către lăcaşurile cele veşnice (O VIII, p. 475) ;
a trece în lumea cea veşnică (O V, p. 81).

c) verb + prepoziţie + substantiv în ac. :
a se adăuga la strămoşi (O XV, p. 188) ;
a trece cătră strămoşi (O VI, p. 579).

d) verb + prepoziţie + (articol adjectival) + adjectiv + substantiv în ac. :
a se muta întru veşnica vieţuire (O XIII, p. 389) ;
a se duce pe celălalt tărîm (O XV, p. 434) ;
a trece din această lume (O XV, p. 434) ;
a poposi întru cele veşnice (O IX, p. 599) ;
a nu se afla între cei vii (O XIII, p. 806).

e) verb + prepoziţie + substantiv în ac. + prepoziţie + substantiv în ac. + (prepoziţie + substantiv în ac.) + conjucţie + (substantiv în ac.) + prepoziţie + substantiv în ac :
a se afla în loc de verdeaţă şi tihnă cu sfinţii (O XVIII, p. 15) ;
a se călători spre ţărmuri de tăcere, de întuneric şi de uitare. (O III, p. 19).

f) verb + prepoziţie + substantiv în ac. + adjectiv + (ajectiv) :

a se călători spre tărîmul celălalt (O IV, p. 318) ;
a se duce pe calea tuturor (O XV, p. 267) ;
a se strămuta din lumea asta înşelătoare (O XVII, p. 99) ;
a se duce într-o lume mai puţin veselă (O VIII, p. 466) ;
a trece într-o lume mai bună (O VIII, p. 586).

g) verb + prepoziţie + substantiv în ac. + prepoziţie + substantiv în ac. + substantiv în ac. :
a sta la ospăţ cu sfîntul Dimitrie (O XVIII, p. 156).

h) verb + prepoziţie + adverb :
a tăcea pentru totdeauna (O IV, p. 333).

În unele perifraze se întîlnesc chiar două verbe :
a se duce *unde*-**i** *locul tuturor* (O III, p. 50) ;
a se duce *acolo unde* **este** *ziua cea fără de înserare* (O XI, p. 637) ;
a binevoi *Dumnezeu* **să dea** *drumul la hodină* (O XI, p. 322) ;
a se duce *în împărăţia drepţilor unde* **nu mai este** *nici întristare, nici suspin* (O XV, p. 68).

Perifrazele acestea apar ca o completare a arhisememului seriei „a înceta de a mai trăi", deci sînt complementare. Sugerînd moartea ca o „călătorie" către strămoşi, către lăcaşuri veşnice sau sugerînd „veşnicia" morţii sau, în sfîrşit, „liniştea, întunericul şi uitarea" care domină lumea de dincolo, sememele acestor perifraze sînt sememe de caracterizare şi conotative.

O moarte năprasnică, prin tăierea capului este sugerată de perifraza : *a zbura căpăţîna* (cuiva) :

„— He-he ! Eu socot că tot m-a pune *să zbor căpăţîna* cuiva".

(O XVIII, p. 150)

Această perifrază este sinonimă cu *a descăpăţîna* (O XVIII, p. 411) şi *a scurta* (pe cineva) (O XVIII, p. 360).

În locul verbului *a spînzura* sînt preferate perifraze, care sugerează analitic despre ce este vorba. Sememele lor sînt tot complementare conotative şi de caracterizare :

a ajunge aninat de gît într-o creangă de copac :

„... Crede-mă, jupîn Ionuţ, nu mă năpăstui, ca *să n-ajung aninat de gît într-o creangă de copac*". (O XIII, p. 203) ;

a fi împodobit cu o cravată de funie şi aninat într-o creangă naltă :

„Domnul avocat era menit să fie împodobit cu o cravată de funie și aninat într-o creangă naltă“.

(O XV, p. 236);

a-i fi sfîrșitul sus :

„—... Am încă îndrăzneala să-ți spun *că sfîrșitul meu nu va fi sus*“.

(O XIII, p. 233);

a se sui în creangă de copac :

„—... Dar dacă găsim hoți mai mari, cum spune moș Ilia, *atunci ne suim în creangă de copac*“.

(O XIII, p. 234)

Creanga de copac, funia constituie un detaliu al actului de deces prin spînzurare. Se face o referire indirectă la „moarte“, deci este un limbaj aluziv.

Din seria sinonimică referitoare la *Dumnezeu* fac parte : *Atotputernic* (O XI, p. 277) — *Atotțiitor* (O XII, p. 276) — *Atoatețiitor* (O XII, p. 87) — *Cel atotputernic* (O XI, p. 269) — *Cel bun* (O X, p. 77) — *Cel care călăuzește toate* (O XV, p. 223) — *Cel care cîntărește dreptățile* (O XII, p. 78—79) — *Cel care-i cumpăna lumii* (O XIII, p. 380) — *Cel care-i deasupra noastră* (O VII, p. 29) — *Cel care eliberează necontenit minunile* (O XIV, p. 389) — *Cel care împărățiile ca pleava le vîntură* (O XVII, p. 161) — *Cel care stă etern în ființi și-n suflete* (O XI, p. 194) — *Cel care stă deasupra vieții și a morții,* (O XIII, p. 33) — *Cel care știe și vede toate* (O XIII, p. 813) — *Cel ce toate le știe* (O VI, p. 464) — *Cel ce știe toate* (O V, p. 263) — *Cel ce clădește, preface și înnoiește* (O XIV, p. 390) — *Cel ce cîrmuiește totul* (O XI, p. 115) — *Cel de sus* (O XVI, p. 67) — *Cel Etern* (O XV, p. 434) — *Cel mai presus de noi* (O XII, p. 112) — *Cel preaînalt* (O XIII, p. 466) — *Cel prea puternic* (O XII, p. 110) — *Cel veșnic* (O XII, p. 345) — *Creator* (O XIV, p. 563) — *Domnul Dumnezeu* (O XVIII, p. 14) — *Dumnezeu* (O XIII, p. 43) *Ziditor* (O XI, p. 121). Sememele perifrazelor din această serie sînt conotative calitative (sugerînd calitățile lui Dumnezeu).

Unele perifraze sugerează că Dumnezeu este veșnic, este nemuritor :

Cel Etern : „—... ne ducem pe celălalt tărîm numai cu sufletul şi acolo ne cutremurăm sub ochiul neînduplecat al *Celui Etern*“...

(O XV, p. 434)

Cel veşnic : „... cei din morminte vor auzi glasul *Celui veşnic*“.

(O XII, p. 345)

Cel care stă deasupra vieţii şi a morţii :

„... judeţul nostru nu se clăti nici odinioară din cumpăna dreaptă poruncită nouă de *Cel care stă deasupra vieţii şi a morţii*“.

(O XIII, p. 33)

Cel care stă etern în fiinţi şi-n suflete :

„O întîmpină la poarta cea mare părintele Laurenţiu şi intrară în paraclis, ca să aducă mulţumire şi laudă *Celui care stă etern în fiinţi şi-n suflete*“.

(O XI, p. 191)

Altele se referă la locul unde se află Dumnezeu : „deasupra noastră“, „mai presus de noi“, „sus“, etc. :

„... Aici hotărăşte *Cel care-i deasupra noastră*“.

(O VII, p. 29)

„Supunîndu-ne puterii *Celui mai presus de noi*, Kirie Filaret îşi pleacă fruntea“.

(O XII, p. 112)

„... Poate dă *Cel de sus* şi ploaie, pînă în sară, ori la noapte“.

(O XVI, p. 67)

„... iar dacă nu se întîmplă asta aici, apoi binevoieşte *Cel-prea-nalt* să sporească preţurile negoţului“.

(O XIII, p. 466)

Alte perifraze ca : *Cel ce clădeşte, preface şi înnoieşte* (O XIV, p. 390), *Cel care eliberează necontenit minunile* (O XIV, p. 389), alături de termenii *Creator* (O XIV, p. 565), *Ziditor* (O XI, p. 121), sugerează că Dumnezeu este considerat drept creator al lumii.

Perifraze ca : *Cel care a rînduit totul cu înţelepciune desăvîrşită* (O XV, p. 223), *Cel care-i cumpăna lumii* (O XIII, p. 380), *Cel-bun* (O IX, p. 77), *Cel care cîntăreşte dreptăţile* (O XII, p. 78—79) se referă la bunătatea, înţelepciunea şi spi-

ritul de dreptate al Creatorului, calități necesare *Celui ce cîrmuiește totul* (O XI, p. 115) și *Celui care călăuzește toate* (O XXI, p. 577).

Pentru a cîrmui totul, Dumnezeu trebuie să vadă și să știe totul :

Cel ce toate le știe : „Și Petrea Neguț înțelese că *Cel ce toate le știe* îi citește în suflet și-n amintire ca-ntr-o carte deschisă".

(O VI, p. 464)

Cel ce știe toate : „— Femeie, grăi blînd bătrînul cel nalt ; taci, nu mai plînge... *Cel ce știe toate* are grijă de toți".

(O V, p. 265)

Cel care știe și vede toate : „... și cînd l-a dat lumii cu durere, n-a știut nimeni, fărădecît *Cel care știe și vede toate*".

(O XIII, p. 813)

Știindu-le pe toate, Dumnezeu este *Atotțiitor* sau *A-toate-țiitor* : „—... Cinstind vin și îndestulîndu-ne cu bucate să nu uităm a da în orice clipă laudă *Atotțiitorului*"...

(O XIII, p. 276)

„Gustînd din darul *A-toate-țiitorului*, prea cinstitul bătrîn spunea cuvinte pline de dulceață".

(O XII, p. 87)

La aceste calități se adaugă puterea nelimitată a lui Dumnezeu, el fiind :

Cel prea puternic :

„— Fără îndoială. Glasul *Celui prea puternic* intră fără sunet în inimile noastre".

(O XII, p. 110)

Cel care împărățiile ca pleava le vîntură :

„Doamna Roxelana hotărîse în taina sufletului său astfel și îndeplinea tot ce trebuia ca să treacă peste hotărîrile omenești, substituindu-se cu semeție *Celui care împărățiile ca pleava le vîntură*".

(O XVII, p. 161)

Cel atotputernic :

„— Să miroase, Sorocene, ca o tămîie către *Cel atotputernic*".

(O XI, p. 269)

Atotputernic :

„... despre toată pedeapsa pe care o însemnează astfel *Atotputernicul* din veac în veac, ticăloşilor moldoveni".

(O XI, p. 277)

Unele perifraze sînt alcătuite din mai multe propoziţii :

Cel ce clădeşte, preface şi înnoieşte

Cel care ştie şi vede toate

Altele sînt alcătuite din :

a) pronume relativ compus + verb + substantiv în ac. + (substantiv în g.) :

Cel care cîntăreşte dreptăţile (O XIII, p. 78—79) ;

Cel care-i cumpăna lumii (O XIII, p. 380).

b) pronume relativ compus + verb + prepoziţie + (pronume) + (substantiv în g. + conjucţie + substantiv în g.):

Cel care-i deasupra noastră (O VII, p. 29) ;

Cel care stă deasupra vieţii şi a morţii (O XIII, p. 33).

c) pronume relativ compus + verb + pronume nehotărît :

Cel ce cîrmuieşte totul (O XI, p. 115) ;

Cel ce ştie toate (O V, p. 26) ;

Cel care călăuzeşte toate (O XXI, p. 577).

d) pronume relativ compus + (pronume nehotărît) + (substantiv + adverb de comparaţie + substantiv) + pronume personal + verb :

Cel care împărăţiile ca pleava le vîntură

(O XVII, p. 161) ;

Cel ce toate le ştie (O VI, p. 464).

e) pronume relativ compus + verb + adverb + substantiv în ac. :

Cel care eliberează necontenit minunile

(O XIV, p. 389) ;

f) pronume relativ compus + verb + pronume nehotărît + prepoziţie + substantiv în ac. + adjectiv :

Cel care a rînduit totul cu înţelepciune desăvîrşită

(O XV, p. 223).

În seria sinonimică despre Dumnezeu se întîlnesc şi sinonime de tipul : *Cel prea puternic, Cel prea înalt, Cel Etern, Cel veşnic, Cel atotputernic, Cel-bun.*

În asemenea cazuri este vorba de adjective substantivizate cu ajutorul articolului adjectival *cel.* Unele adjective sînt la gradul de comparaţie pozitiv, ca în exemplele :

Cel Etern (O XV, p. 434) ;
Cel veşnic (O XII, p. 345) ;
Cel-bun (O IX, p. 77),

sau la gradul de comparaţie superlativ :

Cel prea puternic (O XII, p. 110) ;
Cel prea înalt (O XIII, p. 466).

În cazul lui Cel *atotputernic* sau *Atotputernicul*, impresia de superlativ este dată de elementul de compunere *atot* ce intră în alcătuirea acestui cuvînt compus [7].

Avînd ca model pe *Atotputernic*, Sadoveanu foloseşte şi *Atotţiitor*, alcătuit din *atot*+*ţiitor* sau *A-toate-ţiitor*, care permite să se observe şi componenţa lui *atot (atoate)* : prepoziţia *a* + adjectivul nehotărît *tot, toate*. Deci Dumnezeu este, potrivit acestor sinonime, „cel ce le ţine pe toate".

Din aceeaşi teamă de necunoscut, ca şi în cazul morţii, numele lui Dumnezeu este rostit mai rar, în locul lui fiind preferate perifrazele amintite :

„—... Căci fiind puterea lor dată de la *Dumnezeu*, ei trebuie s-o folosească pentru obşte".

(O XIII, p. 43)

Uneori Dumnezeu este însoţit de apelativul *domn* :

„—... va veni o vreme cînd va să schimbe *Domnul Dumnezeu* oaspeţii raiului"...

(O XVIII, p. 14)

Mai puţin bogată în perifraze este, în opera lui Sadoveanu, sinonimia referitoare la *drac* pentru care se întîlnesc perifrazele : *Cel cu coarne, Ucigă-l toaca*, avînd tot valoare eufemistică. Sememele lor sînt tot conotative calitative :

„— Atuncea cine să fie, moş Dănilă ? N-a fi *Cel cu coarne* ?

(O XVI, p. 50)

„... să se ştie că din ziua aceea gospodarii toţi s-au lepădat de *Ucigă-l-crucea*".

(O III, p. 36)

„Zice că are un ţîncu-pămîntului cu ochii roşii, care vorbeşte omeneşte, care-l vesteşte lătrînd cînd vine *Ucigă-l-toaca*".

(O III, p. 40)

Dintre acestea, ultimele două perifraze : *Ucigă-l-crucea* şi *Ucigă-l-toaca* sînt locuţiuni.

Cealaltă perifrază : *Cel cu coarne* [8] este alcătuită în genul perifrazelor despre Dumnezeu, respectiv din articolul adjectival *cel* + prep. *cu* + subst. în ac. *coarne.*

Rezultat al interdicției de vocabular este și perifraza *pribegii mormintelor* pentru *moroi* (O I, p. 496—497) sau *strigoi* (O VII, p. 623), al cărei semem „cei care pribegesc noaptea printre morminte" are valoare conotativă și de caracterizare :

„... cine face cruci cu usturoi la orice intrare, apără casa de *pribegii mormintelor,* care ies în noaptea de Sfîntu-Andrei".

(O VII, p. 623)

Perifraza este foarte sugestivă dacă ne gîndim la credința populară în strigoi, potrivit căreia aceștia sînt sufletele morților ce nu își găsesc odihna în mormînt, din cauza unui blestem, fiind condamnați să pribegească noaptea.

1.2. SINONIME PERIFRASTICE FIGURATE CONTEXTUALE [9]

Ca și în cazul cuvintelor, aceste sinonime se găsesc în contexte foarte apropiate. De obicei, în asemenea situații, scriitorul folosește mai întîi termenul propriu și apoi perifraza. Ne familiarizează cu noțiunea respectivă, apoi consideră că e necesar să aducă exprimării un plus de expresivitate, recurgînd la aceste sinonime. În următorul exemplu, mai întîi apare termenul *ploaie,* apoi perifraza *apa cerului :*

„Într-un sfert de ceas s-a auzit freamătul *ploii :* au clipit fulgere, au detunat trăsnete în rîpele dealului Bourei. Nourii repeziți de furtună s-au scuturat cu grăbire și apoi după asemenea lucrări, s-au dus către asfințit, lăsînd cerul spălat curat și iarăși luminat de lună. Cei din poiană s-au adăpostit sub streșina lunii. Diacul și Alexa s-au întors cu dulamele sclipind de *apa cerului*".

(O XVIII, p. 35)

Schematic, situația poate fi prezentată astfel :

„apă care cade din cer" { ploaie
apa cerului

„Apă care cade din cer“, sememul perifrazei, are valoare conotativă de caracterizare.

Datorită înfățișării lor maiestoase, *cerbii* sînt numiți *domni ai pustiei* (semele ce alcătuiesc sememul perifrazei au valoare complementară conotativă de caracterizare) :

„Ionel Nemo s-a dus s-audă și să vadă *cerbii,* în niște plantații nouă. Era septemvrie pe sfîrșit și acești *domni ai pustiei* începeau să sloboadă muget de dragoste“.

(O XVI, p. 213)

Perifrazele prezentate mai sus sînt alcătuite numai din substantive (unul în nominativ și celălalt în genitiv).

În alte cazuri, perifraza poate fi alcătuită din substantiv și adjectiv, ca de exemplu *pasăre măiastră* pentru *avion.* Sememul perifrazei este conotativ complementar, de caracterizare :

„Domniile lor cunosc binefacerile *avionului* din zilele noastre. Eu am rămas cu ceva din sufletul părinților mei și nu-mi ascund uimirea. Mai ales nu-mi ascund plăcerea că această *pasăre măiastră* a timpurilor moderne a intrat în rolul ei firesc“.

(O XVII, p. 25)

Mai rar folosește scriitorul perifraze alcătuite din mai mulți termeni : *Țara de dincolo de negură* (substantiv + prepoziție + adverb + prepoziție + substantiv) pentru *Deltă :*

„... am intrat în bălțile Dunării, în *Țara de dincolo de negură ?* Nu se poate să fi uitat minunile acelei călătorii în *Deltă“.*

(O VIII, p. 321)

Forța de sugestie a perifrazelor este mult mai mare decît a termenilor cu care sînt sinonime. Spre exemplu perifraza *a sfărîma între gene lacrimi* arată că este vorba de un plîns abundent, dar pe care eroul vrea să-l ascundă de privirile celor din jur, cu ajutorul genelor :

„Acel vlădică papistaș, bălan, slab și uscat, a tras către sine pe părintele arhimandrit și l-a sărutat. După aceea a închis ochii, *sfărîmînd între gene lacrimi*“.

(O XIII, p. 583)

Perifraza intră în relație de sinonimie cu verbele *a lăcrăma* (O XIII, p. 803) și *a plînge* (O VIII, p. 132). Primul sugerează că este vorba de un început de plîns, al doilea fiind termenul propriu pentru această stare. Din aceeași serie sino-

nimică mai face parte și perifraza *a vărsa lacrimi* (O IX, p. 9), ce sugerează un plîns abundent. Iată deci că fiecare membru al seriei sinonimice, în afară de termenul propriu, are o nuanță afectivă în plus, ceea ce întărește constatarea că o sinonimie perfectă este mai rar întîlnită. Semele ce alcătuiesc sememele acestor perifraze sînt conotative complementare și cantitative.

Opusă stării de plîns este starea de rîs. Pentru un început de rîs, pentru un rîs ironic, pentru un rînjet, se întîlnesc cîteva perifraze expresive, aparținînd scriitorului : *a-și stecli dinții într-un măturoi de barbă, a-și jimbla dinții în barbă,* alături de termenii *a rînji* (O I, p. 610) și *a se jimbla* (O XIII, p. 652) :

„—... Altora nimic nu le pasă, *își steclesc dinții într-un măturoi de barbă“...* (O XIII, p. 77).

„—... Am să te întreb și dumneata să-mi răspunzi cu dreptate, *fără să-ți jimblezi dinții în barbă* (O XIII, p. 75)

Cele două perifraze sînt foarte colorate, sugerînd năduhul, supărarea comisoaiei Ilisafta față de comisul Manole, care îi răspunde zîmbind. Construcțiile sînt asemănătoare :

a-și stecli	dinții	într-un măturoi	de barbă
verb	subst.	prep.+subst.	prep.+subst.
a-și jimbla	dinții	în barbă	
verb	subst.	prep.+subst.	

Se deosebesc prin verbe și de asemenea prima are o secvență în plus : un substantiv cu rol de atribut *(de barbă).* De fapt substantivul *barbă,* cu rol de atribut în prima perifrază, este întîlnit și în a doua perifrază, avînd însă aici rol de complement circumstanțial de loc, loc pe care în prima perifrază îl îndeplinește substantivul *măturoi.* Primul determinant după verb, *dinții,* este identic în ambele construcții.

S-a putut observa în cadrul sinonimelor perifrastice figurate (atît contextuale cît și ale limbii comune) că aceste sinonime dețin un semem conotativ, care aduce completări arhisememului seriei, deci este complementar.

Semele ce alcătuiesc acest semem pot fi, ca și în cazul unităților lexicale simple :

— de caracterizare (prezintă anumite caracteristici ale unui obiect, acțiune etc.),

— calitative (prezintă anumite însușiri, calități, etc.).

2. SINONIME PERIFRASTICE NON-FIGURATE (SINONIMIA LOCUȚIONALĂ)

În lucrarea *Locuțiunile verbale în limba română* (p. 32), Florica Dimitrescu precizează că locuțiunile sînt „un ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, cu un înțeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire".

Din punctul nostru de vedere, locuțiunile ne interesează ca unități semantice și mai puțin ca unități gramaticale, motiv pentru care considerăm locuțiunile drept unități lexicale dezvoltate mai mult sau mai puțin sudate, cu un înțeles unitar.

Cum însă între lexic și gramatică există interferențe, în prezentarea locuțiunilor ne vom folosi și de un criteriu morfologic și anume în clasificarea pe părți de vorbire. Cele mai numeroase sînt locuțiunile verbale, de aceea vom începe prezentarea locuțiunilor cu acestea.

2.1. LOCUȚIUNI VERBALE

2.1.1. *LOCUȚIUNI VERBALE VECHI* [10]

Unele locuțiuni verbale sînt vechi, bine sudate, nepermițînd intercalarea unui cuvînt străin. Ele aparțin primei categorii de locuțiuni stabilite de Florica Dimitrescu în lucrarea amintită [11], avînd ca sinonim un verb, de cele mai multe ori un verb delocutiv [12], adică obținut din locuțiunea respectivă :

a-și aduce aminte (O X, p. 20) — *a-și aminti* (O III, p. 159).

„... *mi-am adus aminte* de petrecerile noastre cu anume vin"...

(O X, p. 20)

„— Aha ! aha ! zise grăbit Enea, ca și cum *își amintea* prea bine de așa ceva".

(O III, p. 159)

a avea obicei (O IX, p. 309) — *a obișnui* (O XVII, p. 140)

„De mult parcă, într-o vreme nedeslușită, primăvara *avea obiceiul* să vie pe tarîmurile noastre, sfioasă, rumăn-zîmbitoare ca o fecioară".

(O IX, p. 309)

„Hotarele turcomane în răsărit și ienicerii în apus *obișnuiau* să culeagă pentru seraiul împărătesc feciori și fete..."

(O XVII, p. 130)

În componența acestor locuțiuni intră un verb și un substantiv (sau un infinitiv lung cu o valoare substantivală), verbele cele mai frecvente fiind *a avea, a da, a face.*

Spre exemplu locuțiuni cu verbul *a avea :*
a avea obicei (O IX, p. 309) pentru *a obișnui* (O XVII, p. 140) ;
a avea bănuială (O XVII, p. 16) pentru *a bănui* (O XIII, p. 25) :

„Neștiutorul de carte nici de departe *nu are bănuiala* existenței unei asemenea lumi" ;

(O XVII, p. 16)

a avea îndrăzneală (O XIII, p. 164) pentru *a îndrăzni* (O XIII, p. 233) ;

„— Trebuie *să am îndrăzneala* să-ți mărturisesc dragostea".

(O XIII p. 164)

Cu verbul *a da :*
a da ajutor (O VIII, p. 30) — *a ajuta* (O X, p. 644) ;
a da drumul (O XIII, p. 235) *a slobozi* (O XIII, p. 235) ;
a da încredințare (O XVIII, p. 221) — *a încredința* (O XVIII, p. 116) ;
a da lămurire (O XIII, p. 249) — *a lămuri* (O XIII, p. 428) ;
a da năvală (O I, p. 229) — *a năvăli* (O XIII, p. 590) ;
a da țipăt (O XIII, p. 192) — *a țipa* (O XIII, p. 192) ;
a-și da seama (O III, p. 400) — *a înțelege* (O X, p. 11) — *a pricepe* (O IX, p. 11)
a da sfat (O XIII, p. 480) — *a sfătui* (O XIII, p. 541) ;

Sau cu *a face :*
a face dovadă (O XIII, p. 443) — *a dovedi* (O XIII, p. 443) ;

„—... Chiar dacă n-aș fi retor, cuvioase părinte Amfilohie, aș putea *să-ți fac dovadă* că asta e numai o părere și adevărul e altul". (O XIII, p. 443).

a face haz (O XIII, p. 361) — *a se amuza* (O X, p. 499) — *a se veseli* (O XIII, p. 182).

„Uneori avea primire și la masa lui Vodă, ca să-i spuie unele din nebuniile lui, de care măria sa binevoia *să facă haz*".

(O XIII, p. 361)

a face popas (O XIII, p. 419) — *a poposi* (O XIII, p. 524).

„... după aceea suiră la dealul Horbaza și de acolo văzură apa Moldovei. *Făcură popas*."

(O XIII, p. 419)

a(și) face socoteală (O XIII, p. 142) — *a socoti* (O XIII, p. 188)
a face mărturisire (O X, p. 661) — *a mărturisi* (O X, p. 565)

Locuțiunile din această categorie pot fi sinonime și cu o altă locuțiune : *o băga de seamă* (O X, p. 656) — *a lua aminte* (O XVIII, p. 592) — *a observa* (O III, p. 397) :

„—... Unul dăduse călcîie calului și grăbise spre pisc ca *să bage de seamă* dacă nu s-arată cineva."

(O X, p. 656)

„*Am luat aminte* că veniseră din Valea Mare șapte ori opt dintre acei care n-aveau obicei."

(O XVIII, p. 592)

„Pe urmă cîte lucruri *n-am observat* eu în viața mea !"

(O III, p. 397)

O dovadă în plus, care atestă vechimea acestor locuțiuni este faptul că sînt întîlnite și în operele cronicarilor :

„Acest domnu *avé obicei*, cînd rîdé la masă și vidé niscaiva oameni săraci vorbind prin ogradă..."

(Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955, p. 123)

Sadoveanu a reușit să redea sensul străvechi unor locuțiuni, ca de exemplu *a da sfoară-n țară*, folosind forma veche *a da sfară-n țară :*

„Cînd *s-a dat sfară în țară* și au cunoscut fumul de primejdie în fundul zării."

(O XIII, p. 652)

Sensul acestei locuțiuni, era de „a vesti", de obicei o primejdie, prin focul aprins pe dealuri. Pentru înțelegerea sensului locuțiunii, Sadoveanu așază alături propoziția „și au cunoscut fumul de primejdie în fundul zării". De altfel, acest mod de a sugera sensul unui sinonim sau chiar de a-l explica, este în firea autorului de care ne ocupăm.

Din aceeași serie sinonimică mai fac parte : *a da știre* (O XIII, p. 128), *a da vestire* (O XIII, p. 244), *a da de veste* (O XIII, p. 244), *a da de știre* (O VIII, p. 246), *a da înștiin-*

țare (O XIII, p. 230) *a lepăda vestire* (O XIII, p. 242), *a repezi știre* (O XIII, p. p. 236), *a trimite știre* (O XIII, p. 230), toate sinonime cu *a vesti* (O XIII, p. 246) și *a înștiința* (O XIII, p. 425).

Pentru a apropia cît mai mult limba eroilor săi de limba veche, Sadoveanu preferă locuțiuni construite cu verbul *a slobozi*, ca de exemplu *a slobozi făgăduință* pentru *a făgădui* (O XIII, p. 797) :

„Și *slobozise făgăduință* și era cu grijă dacă și-o va putea îndeplini."

(O XIII, p. 851)

La fel *a slobozi poruncă* pentru *a porunci* (O XIII, p. 710) : „Soliman-Beg, hadîmbul, aflîndu-se la Cetatea Brăilei, *a slobozit poruncă* navrapilor să spargă hotarul înspre Crăciunea."

(O XIII, p. 984)

Dacă cineva pleacă și lasă în urma lui însărcinări celor rămași pe loc, atunci el *lasă poruncă* :

„... *a lăsat poruncă* să aduci domnia ta la curte pe copilul cel nou de casă..."

(O XIII, p. 143)

Dacă porunca este aspră, urgentă, atunci autorul folosește a *striga poruncă* :

„Înturnîndu-se către han, dregătorul măriei sale *strigă poruncă* să vie apă și să se înhame caii."

(O XIII, p. 137)

Se întîlnește și locuțiunea *a da poruncă* :

„Pentru sănii *am dat eu poruncă*"

(O XIII, p. 915)

Pentru a arăta disprețul cuiva față de interlocutorul său, autorul folosește locuțiunea *a lepăda răspuns* în locul verbului *a răspunde* (O XIII, p. 161).

„Vitoria îi *lepădă răspuns* cu dispreț."

(O X, p. 600)

Complementul circumstanțial de mod *cu dispreț* întregește nuanța locuțiunii. Aceeași nuanță o are și locuțiunea în care verbul *a lepăda* este înlocuit prin sinonimul *a arunca* :

„— Mă duc să îndeplinesc porunca domniei tale, *își aruncă* Ionuț *răspunsul* peste umăr".

(O XIII, p. 94)

În exemplul acesta este scoasă în relief semeţia eroului. Dacă Ionuţ poate să-şi arunce răspunsul peste umăr cu semeţie, cum îi stă bine unui voinic, arhimandritul Amfilohie nu poate decît cu blîndeţe, cum îi stă bine unui monah, *să întoarcă răspuns* :

„Avem să vedem, *întoarce răspuns* sfinţitul arhimandrit tot cu blîndeţe."

(O XIII, p. 386)

Iar jupîneasa Candachia va *întoarce cuvînt* :

„— Of, mult îţi trebuie dumitale pînă ce te urneşti de acasă, îi *întoarse cuvînt,* fără răutate, jupîneasa Candachia".

(O XIII, p. 299)

Autorul mai foloseşte şi locuţiunea *a da răspuns* (O XVIII, p. 175).

S-a observat în aceste locuţiuni că termenii ce alcătuiesc locuţiunea se pot înlocui prin sinonimele lor. Ele fac trecerea spre categoria a doua de locuţiuni, categorie stabilită de Fl. Dimitrescu [13].

2.1.2. *LOCUŢIUNI VERBALE POPULARE*

Locuţiunile din această categorie sînt mai expresive şi de asemenea permit intercalarea unui pronume sau a unui cuvînt străin de locuţiune :

a da o raită (O VII, p. 315) — *a colinda* (O III, p. 22) — *a cutreiera* (O III, p. 46), unde, în locuţiunea *a da o raită* s-a intercalat pronumele *o*.

Deşi eroii lui Sadoveanu sînt în genere oameni tăcuţi, liniştiţi, nu aşa de zglobii ca eroii lui Creangă, se întîlnesc cîteva locuţiuni expresive pentru *a fugi,* verb care la Creangă cunoaşte o bogată sinonimie locuţională [14].

Iată astfel de locuţiuni :

a da dos la faţă (O III, p. 111) — *a o împunge la fugă* (O I, p. 533),

— *a o lua la picior* (O VII, p. 336) — *a fugi* (O III, p. 111) :

„Bardac lasă femeia şi *dă dos la faţă*" (O III, p. 111)

„Vătăjeii *au împuns-o la fugă*". (O I, p. 533)

„El putea ieşi prin partea cealaltă şi *luînd-o* repede *la picior,* ne putea ajunge." [15] (O VII, p. 336)

„... dar cînd a dat la larg, a început *a fugi* în voie."

(O III, p. 111)

În următorul exemplu, *vorbă* se poate înlocui cu *taclale* sau *taifas*, obţinîndu-se locuţiuni sinonime cu prima, toate fiind sinonime, la rîndul lor, cu verbul *a sfătui* (O IV, p. 203) :

„Obiceiul *să stau de vorbă* cu sătenii bătrîni îl am de copil."

(O IV, p. 203)

„—... Eu spun numai atîta, mînzule, că un fecior de boier nu-i frumos *să steie la taclale* cu oamenii din prostime".

(O XIII, p. 69)

„Nu de mult ne-am întîlnit iar şi *am stat la taifas* cu un prieten de care sînt legat de puţină vreme".

(O XVIII, p. 581)

Expresivitatea acestor locuţiuni sporeşte datorită sensului cuvintelor ce intră în alcătuirea lor : *taclale* (∠ tc. *takla)* şi *taifas* (∠ ngr. *taifas)*. Cei doi termeni desemnează o „pălăvrăgeală, flecăreală, conversaţie plăcută". Ca atare, locuţiunile *a sta* la *taifas* şi *a sta la taclale* sugerează o conversaţie intimă, amicală, spre deosebire de *a sta de vorbă*, ce este mai puţin expresivă.

Locuţiunile din această categorie aparţin, în marea lor majoritate, limbii populare, de aceea sînt foarte colorate, foarte plastice.

Tot limbii populare îi aparţine şi locuţiunea *a bea tutun* pentru „a fuma" (O V, p. 237), alături de care, în opera lui Sadoveanu se întîlneşte şi varianta *a bea o ţigară de tutun*, precum şi ardelenismul *a duhăni* (O V, p. 237).

„— Da' la ce foloseşte ţigara ? De ce *beau* oamenii *tutun* ?" [16]

(O VI, p. 615)

„Eu *aş bea o ţigară de tutun*, domnule !..."

(O III, p. 92)

Expresivă este şi locuţiunea *a scula din somn* pentru *a deştepta* (O X, p. 69), *a trezi* (O XVIII, p. 209) :

„—... au luat cu ei lăutarii şi au ieşit în sat pe la prietini, ca *să-i scoale din somn* să cinstească cu dînşii."

(O X, p. 63)

Că locuţiunile sînt mult mai expresive decît termenii cu care intră în relaţie de sinonimie se poate vedea şi din

următorul exemplu, unde *a pune cununa de mire* față de *a se însura* se situează undeva mai sus, din punct de vedere al expresivității :

„Deci *să se însoare*, Simion."

(O XIII, p. 91)

„Sînt și eu mîhnit, mărite Doamne, că fiul nostru cel mai mare încă *n-a pus cununa de mire.*"

(O XIII, p. 111)

Locuțiunea este mult mai sugestivă decît verbul, arătînd cu ce va fi împodobit mirele în ziua nunții. Mai folosită în vorbirea populară, este locuțiunea *a pune pirostriile* [17], care însă nu se întîlnește la Sadoveanu.

Pentru *a se împotrivi* se întîlnesc mai multe locuțiuni : *a avea (ceva) împotrivă* (O IX, p. 73), *a se pune împotrivă* (O XIII, p. 651), *a pune împotrivire* (O XIII, p. 191), *a se pune de price* (O I, p. 533), *a se pune de pricină* (O IX, p. 61).

2.1.3. *LOCUȚIUNI VERBALE CONSTRUITE CU NUMELE DE AGENT AL VERBULUI*

O categorie aparte de locuțiuni sînt alcătuite din verbul copulativ *a fi* și numele de agent al verbului pe care locuțiunea îl înlocuiește, așa cum observa G. I. Tohăneanu în articolul *Sinonimia dincolo de cuvînt* [18] (p. 128).

Astfel, pentru verbul *a urma*, Sadoveanu folosește locuțiunile *a fi urmăritor* sau *a fi următor* :

„— *Voi fi următor* poruncii măriei tale, s-a înclinat arhimandritul."

(O XIII, p. 151)

„— Numaidecît *avem să fim urmăritori* poruncii măriei tale, se înclină starostele."

(O XIII, p. 177)

„—... dacă ai fi fost un vierme, *ai fi urmat* soarta sa mîncînd trupul unui înțelept."

(O XIII, p. 249)

Față de verbul *a urma*, expresivitatea locuțiunilor de mai sus este evidentă. Acest lucru se observă mai bine cînd verbul și locuțiunea se află la mică distanță unele de altele, ca în următorul exemplu :

„— Unii dintre comiși, zise ea, *n-ar fi doritori* să afle asemenea vești (...). Pe cînd noi *dorim* să știm, deoarece altă bucurie nu avem în singurătatea noastră."

(O XIII, p. 278)

În acest exemplu, locuțiunea *a fi doritor* subliniază lipsa de interes în aflarea veștilor a comisului Manole, pe cînd *dorim* (pluralul politeții), ce aparține comisoaiei Ilisafta, exprimă o dorință categorică.

Astfel de locuțiuni permit intercalarea unui cuvînt străin, ca de exemplu :

„—... Vă *sînt eu mulțumitor* și măriei tale și lui ava Paul popa franțuzesc."

(O X, p. 43)

unde s-a intercalat pronumele *eu*. Locuțiunea aceasta este sinonimă cu verbul *a mulțumi* (O X, p. 50).

Asemănătoare este și locuțiunea *a se afla trăitor* pentru *a trăi* (O III, p. 74) *sau a viețui* (O XII, p. 75), construită cu ajutorul verbului *a se afla.* Această construcție ar sugera șederea vremelnică într-un loc :

„— În cetatea Brăilei *se află* în ziua de astăzi *trăitori* doi neprietini ai măriei sale."

(O XVIII, p. 21)

Se observă că și această locuțiune a permis intercalarea unor cuvinte străine de locuțiune.

Astfel de construcții conferă textului un ritm domol, o atmosferă de sfătoșenie caracteristică personajelor lui Sadoveanu. Fiind construcții prea puțin întîlnite în limbajul actual, ele contribuie la crearea atmosferei epocilor evocate.

2.2. LOCUȚIUNI SUBSTANTIVALE

2.2.1. *LOCUȚIUNI SUBSTANTIVALE VECHI. LOCUȚIUNI DELOCUTIVE*

În locuțiunile verbale își au originea unele locuțiuni substantivale, ca de exemplu : *aducere-aminte, băgare de seamă, luare aminte,* adică sînt delocutive [19].

Locuţiunea *aducere aminte* este sinonimă cu termenii *amintire* şi *suvenire* :

„... domnia sa le zîmbi ca dintr-o depărtată negură, bucurîndu-se de tinereţea lor şi în acelaşi timp suspinînd de *aduceri-aminte*."

(O XIII, p. 186)

„Fiind robi ai *amintirilor* şi *amintirile* venind totdeauna din trecut şi de pe morminte, foarte iute varsă ei lacrimi."

(O IX, p. 9)

„... apoi, venindu-mi în fire, am scris această fantezie de vară, pe care ţi-o închin ca unui bun prietin, şi mai ales ca unuia care a suspinat mai mult decît noi toţi în această grădină a *suvenirilor*."

(O IX, p. 9)

În seria sinonimică : *băgare de seamă — luare aminte-atenţie,* locuţiunile *băgare de seamă* şi *luare aminte* provin din locuţiunile verbale *a băga de seamă, a lua aminte* [20].

„Am păşit cu *băgare de seamă* spre foc."

(O XVIII, p. 34)

„Îşi privea acum cu *luare aminte* obrazul şi pieptănătura într-un hîrb mic cît pumnul."

(O VIII, p. 214)

„Părea a asculta cu *atenţie* serviciul divin." [21]

(O XII, p. 502)

2.2.2. *LOCUŢIUNI SUBSTANTIVALE POPULARE*

Şi printre locuţiunile substantivale se întîlnesc locuţiuni populare foarte expresive, ca de exemplu *cînepa dracului* şi *iarba dracului.* Prima, *cînepa dracului* [22], este sinonimă cu *păr* :

„Am apucat-o, măi de *cînepa dracului*..."

(O I, p. 403)

„Între ei cînta cu glas ascuţit, din cap o femeie cu faţa arsă şi îmbrobodită, cu *părul* ca cînepa, sub un bariz verde, îmbrăcată cu polcă roşie şi fustă albastră."

(O I, p. 409)

Locuţiunea are sens ironic, glumeţ şi se foloseşte atunci cînd se arată că cineva este bătut şi tras de păr. În *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti,* se precizează că este

vorba de „păr“ (de obicei încîlcit) [23]. Locuțiunea este alcătuită dintr-un substantiv în cazul nominativ — *cînepa* și unul în cazul genitiv — *dracului*.

Pentru *tutun*, alături de ardelenismul *duhan* se întîlnește locuțiunea *iarba dracului* :

„Numai el își aprindea astfel pipa și sta neclintit în capul oaselor, trăgînd din cînd în cînd *iarba dracului* și slobozind pe nări fum.“

(O XVIII, p. 35)

„—... Și, poate s-a-ntîmplat să aibă domnii o țîră de *duhan* ?“

(O X, p. 382)

„A primit în mîna neagră și aspră *tutunul* pe care 'i l-am întins.“

(O X, p. 595)

Termenul *drac*, comun celor două locuțiuni, le conferă acestora un ton ironic, glumeț, în spatele căruia se ascund nuanțele de „rău“, „urît“, „nefolositor“, „dăunător“ chiar, știut fiind că de numele dracului se leagă toate atributele răului și urîtului. Că tutunul este rău, reiese și din perifraza *iarbă rău-mirositoare* :

„Scoase punga cu *iarbă rău-mirositoare*, răsuci țigara groasă, scăpără și aprinse o viță de iască.“

(O IV, p. 463)

Comun celor două construcții perifrastice este termenul *iarbă*, care întregește nuanța de „nefolositor“, știut fiind faptul că această denumire de „iarbă“ se aplică în general plantelor ce nu intră în alimentația omului.

În alte cazuri, tonul glumeț este dat de numele unor popoare, de care se leagă anumite invenții, cunoscute în întreaga omenire. În concepția populară, orice invenție este atribuită îndeobște nemților. De aceea numele lor se întîlnește în construcția unor locuțiuni ca : *a fura luleaua neamțului* [24] pentru „a se îmbăta“ sau *iapa neamțului* pentru „tren“, întîlnită la Sadoveanu :

„—... Și hai-hai, mormăind cum i-i obiceiul, suduind pe cutare și pe cutare ajunge la linie. Acolo venea *iapa-neamțului*.“

(O III, p. 83)

„—... pe acolo, prin Stolnici, știi că trece *trenul*.“

(O III, p. 83)

Locuţiunea s-a constituit pe bază de analogie, trenul luînd locul cailor, în tracţiune. Locuţiunile acestea sînt mai expresive decît locuţiunile *aducere-aminte, băgare de seamă, luare aminte* (care aparţin primei categorii de locuţiuni stabilite de Fl. Dimitrescu în lucrarea citată), de aceea se încadrează în cea de a doua categorie de locuţiuni stabilită de autoare.

Locul celor mai multe locuţiuni este în stratul dialogat, cu predilecţie în vorbirea oamenilor simpli, ca de exemplu :

„—... Aş vrea să ştiu însă, domnule, ce *astrolog ai consultat* la Lvov".

(O X, p. 10)

„— Cuvioase părinte, *n-am cerut sfat* niciunui *cetitor în stele*".

(O X, p. 11)

Cei doi parteneri de dialog sînt abatele Paul de Marenne şi căpitanului Turculeţ.

Dacă abatele foloseşte în exprimarea sa neologisme ca : *a consulta, astrolog,* cunoscute curţii franceze din acea epocă, căpitanul Turculeţ, pentru exprimarea aceloraşi idei se foloseşte de locuţiuni populare : *a cere sfat, cetitor în stele.* El va urmări starea vremii „citind în stele", fără a cere sfatul vreunui „astrolog".

În opera lui Sadoveanu, alături de *cetitor în stele* se întîlneşte şi varianta *cetitor de stele* (O VI, p. 495), care apare sinonimă cu *astronom* (O XV, p. 495), avînd de data aceasta sensul de „a prevesti viitorul cuiva", iar nu starea vremii. Din punctul de vedere al construcţiei, cele două variante se deosebesc doar prin prepoziţia ce intră în componenţa lor : *în* în *cetitor în stele* şi *de* în *cetitor de stele.* Ele respectă aceeaşi schemă :

nume de agent *(cetitor)* + prepoziţie (=*în, de)* + substantiv *(stele)*

Alcătuită la fel este şi locuţiunea *neştiutor de carte,* sinonimă cu *analfabet :*

„*Neştiutorul de carte* nici pe departe nu are bănuiala existenţei unei asemenea lumi : sufleteşte, *analfabetul* se află aşezat în altă epocă geologică." (O XVII, p. 16)

2.3. LOCUŢIUNI ADVERBIALE

Mai puţin numeroase sînt locuţiunile adverbiale şi adjectivale. Astfel, pentru adverbul *repede* (O I, p. 386) pe lîngă sinonimele *grabnic* (O IV, p. 325) *şi iute* (O III, p. 468), Sadoveanu foloseşte şi locuţiuni ca :

în clipă :

„—... cum ar socoti jupîneasa Ilisafta că nu mă grăbesc să cobor *în clipă* pînă la dumneaei ?"

(O XIII, p. 689)

Este o locuţiune bine sudată, deoarece nu permite intercalarea unui alt cuvînt. Prin intercalarea unui cuvînt străin de locuţiune, sensul ei se schimbă, ca în următorul exemplu :

„Chiar *în acea clipă* Alexandru venea înfierbîntat şi pălit de soare..."

(O XVIII, p. 135)

În exemplul acesta, prin intercalarea lui *acea,* construcţia *în acea clipă* înseamnă „în momentul acela", deci nu mai înseamnă „repede".

O altă locuţiune este *într-o clipeală :*

„—... Vă poruncesc să faceţi asta *într-o clipeală.*"

(O XIII, p. 710)

Dacă aceste locuţiuni sînt bine sudate, fiind mai vechi, ele pierzînd din expresivitate, altele ca *într-o mică de ceas* [25] şi *într-o scăpărare de amnar* [26] sînt mult mai încărcate de afectivitate :

„Pentru sănii am dat eu poruncă. Şi încolo, toate să fie gata, *într-o mică de ceas,* jupîneasă Ilisafta !"

(O XIII, p. 915)

„Cum dobîndi învoirea, Jder şfichiui cu vorba pe sluga sa Tătarul, ca să gătească *într-o scăpărare de amnar* caii."

(O XIII, p. 191)

O acţiune repetată este sugerată prin adverbele *iar* (O X, p. 526) *iarăşi* (O IX, p. 511) sau locuţiunea învechită *de iznoavă :*

„Ici se dărîma o casă veche şi se clădea alta, dincolo se pornea alta *de iznoavă.*"

(O IV, p. 255)

Locuţiunile adverbiale, prezentate mai sus, sînt alcătuite din :

a) prepoziţie + substantiv

în clipă

într-o clipeală

de iznoavă

b) prepoziţie + articol nehotărît + substantiv + prepoziţie + substantiv

într-o mică de ceas

într-o scăpărare de amnar

2.4. LOCUŢIUNI ADJECTIVALE

Construcţia : prepoziţie + substantiv, întîlnită la unele locuţiuni adverbiale, se întîlneşte şi la unele locuţiuni adjectivale, ca de exemplu, *fără prihană :*

„—... Să nădăjduim că va urca deasupra, ca un ulei *fără prihană.*"

Această locuţiune mai veche este sinonimă cu termenii *cast* (O X, p. 104) şi *pur* (O X, p. 83).

Unele locuţiuni adjectivale provin din locuţiuni verbale, ca de exemplu : *c-o doagă lipsă* [27], *pălit cu leuca, ieşit din minţi,* ce provin din locuţiunile verbale : *a-i lipsi o doagă, a fi pălit cu leuca, a-şi ieşi din minţi,* deci sînt *delocutive :*

„—... atunci numai că e vîntuit, *pălit cu leuca, c-o doagă lipsă.*"

(O XVI, p. 360)

„Atunci acel *ieşit din minţi* a scheunat iarăşi..."

(O XIII, p. 868)

Ele sînt sinonime cu *nebun* (O XII, p. 869), *vîntuit* (O XVI, p. 360), aparţinînd limbii populare.

Sînt alcătuite din :

a) verb la participiu + prepoziţie + substantiv

pălit cu leuca (O XVI, p. 360) ;

ieşit din minţi (O XIII, p. 868).

b) prepoziţie + articol nehotărît + substantiv + substantiv :

c-o doagă lipsă (O XVI, p. 360).

În primul exemplu :

„—... atunci numai că e *vîntuit, pălit cu leuca, c-o doagă lipsă...*“ (O XVI, p. 360)
se observă trei sinonime alăturate prin juxtapunere, fenomen întîlnit deseori la Sadoveanu, din dorința de a fi cît mai explicit. Uneori astfel de sinonime pot fi legate și prin conjuncția *și*, ceea ce se întîlnea frecvent în limba veche [28].

În urma prezentării locuțiunilor se pot observa, în general, două tipuri de locuțiuni :

a) locuțiuni *vechi*, care fiind bine sudate nu permit intercalarea unor termeni străini de locuțiune :
a-și aduce aminte (O X, p. 20) pentru *a-și aminti* (O III, p. 159) ;
a avea obicei (O IX, p. 309) pentru *a obișnui* (O XVII, p. 140) ;
a avea bănuială (O XVII, p. 16) pentru *a bănui* (O XIII, p. 25) ;
a da năvală (O I, p. 229) pentru *a năvăli* (O XIII, p. 590) ;
a face popas (O XIII, p. 419) pentru *a poposi* (O XIII, p. 524) ;
aducere-aminte (O XIII, p. 186) pentru *amintire* (O IX, p. 9) ;
băgare de seamă (O XVIII, p. 34) pentru *atenție* (O XII, p. 502) ;
de iznoavă (O IV, p. 255) pentru *iar* (O X, p. 526) ;
fără prihană (O X, p. 83) pentru *cast* (O X, p. 104) etc.

b) locuțiuni *populare,* care sînt mai frecvente, permit intercalarea unor termeni străini și sînt mai expresive :
a da o raită (O VII, p. 315) pentru *a colinda* (O III, p. 22) ;
a da dos la față (O III, p. 111) — *a o împunge la fugă* (O I, p. 533) pentru *a fugi* (O III, p. 111) ;
a sta la taclale (O XIII, p. 69) — *a sta la taifas* (O XVII, p. 581) pentru *a sfătui* (O IV, p. 203) ;
cînepa dracului (O I, p. 403) pentru *păr* (O I, p. 409) ;
iarba dracului (O XVIII, p. 35) pentru *tutun* (O X, p. 595) ;
iapa-neamțului (O III, p. 83) pentru *tren* (O III, p. 83) ;
ieșit din minți (O XIII, p. 868) pentru *nebun* (O XII, p. 869) etc.

2.5. CONSTRUCȚIA LOCUȚIUNILOR

Despre acest lucru s-a amintit, în bună parte, în prezentarea locuțiunilor. Vom încerca acum să facem o sistematizare, pentru a observa frecvența părților de vorbire în componența locuțiunilor.

I. Locuţiuni verbale :

a) verb + (art. nehotărît) + substantiv în ac :

a avea obicei (O IX, p. 309), „a obişnui" ;
a avea bănuială (O XVII, p. 16) „a bănui" ;
a da ajutor (O VIII, p. 30) „a ajuta" ;
a da drumul (O XIII, p. 235) „a slobozi"
a da năvală (O I, p. 229) „a năvăli" ;
a da lămurire (O XIII, p. 249) „a lămuri" ;
a face popas (O XIII, p. 419) „a poposi" ;
a face mărturisire (O X, p. 661) „a mărturisi" ;
a da o raită (O VII ; p. 315) „a colinda".

b) verb + prepoziţie + substantiv în ac :

a băga de seamă (O X, p. 656) „a observa" ;
a da de veste (O XIII, p. 244) — *a da de ştire* (O VIII, p. 246) „a vesti" ;
a sta la taclale (O XIII, p. 69) — *a sta la taifas* (O XVII, p. 581) „a sfătui".

c) verb + pronume + prepoziţie + substantiv în ac :

a o împunge la fugă (O I, p. 533) — *a o lua la picior* (O VII, p. 336) „a fugi".

d) verb copulativ *a fi* + numele de agent al verbului pe care locuţiunea îl înlocuieşte :

a fi următor (O XIII, p. 151) — *a fi urmăritor* (O XIII, p. 177) „a urma" ;
a fi mulţumitor (O X, p. 43) „a mulţumi" ;
a fi doritor (O XIII, p. 278) „a dori".

II. Locuţiuni substantivale :

a) infinitiv lung (cu valoare substantivală) + prepoziţie + substantiv :

aducere aminte (O XIII, p. 186) „amintire" ;
băgare de seamă (O XVIII, p. 34) „atenţie" ;
luare aminte (O XII, p. 86) „atenţie".

b) substantiv în nominativ + substantiv în genitiv :

cînepa dracului (O I, p. 403) „păr" ;
iarba dracului (O XVIII, p. 35) „tutun" ;
iapa-neamţului (O III, p. 83) „tren"

c) substantiv + prepoziţie + substantiv în ac. :

cetitor în stele (O X, p. 11) „astrolog" ;
neştiutor de carte (O XVII, p. 16) „analfabet".

III. Locuţiuni adverbiale :

a) prepoziţie + (articol nehotărît) + substantiv în ac. :
în clipă (O XIII, p. 689) „repede“ ;
într-o clipeală (O XIII, p. 710) „repede“ ;
de iznoavă (O IV, p. 255) „iar“.

b) prepoziţie + (articol nehotărît) + substantiv în ac. + prepoziţie + substantiv în ac. :
într-o mică de ceas (O XIII, p. 915) „repede“ ;
într-o scăpărare de amnar (O XIII, p. 191) „repede“.

IV. Locuţiuni adjectivale :

a) prepoziţie + substantiv în ac :
fără prihană (O X, p. 83) „cast“.

b) verb la participiu + prepoziţie + substantiv în ac. :
pălit cu leuca (O XVI, p. 366) „nebun“ ;
ieşit din minţi (O XIII, p. 868) „nebun“.

c) prepoziţie + articol nehotărît + substantiv în ac. + substantiv în ac. :
c-o doagă lipsă (O XVI, p. 360) „nebun“.

Se observă că în toate tipurile de locuţiuni intră substantive, frecvenţa substantivului fiind o particularitate stilistică a unui scriitor descriptiv şi narativ prin excelenţă. Locul următor este ocupat de verb şi apoi de prepoziţie. În locuţiunile prezentate lipseşte adjectivul, el fiind foarte rar în proza lui Sadoveanu, deoarece ar împiedica ritmicitatea frazei.

Locuţiunile au acelaşi sens cu termenii proprii pe care îi înlocuiesc şi din acest punct de vedere se apropie de sinonimele perfecte. Ele denumesc analitic aceeaşi noţiune. Datorită termenilor care intră în componenţa lor, ele sînt mult mai expresive, mai sugestive decît termenii proprii, încît, din punct de vedere al afectivităţii, nu sînt sinonime perfecte cu aceştia. Excepţie fac sinonimele vechi, unde nu mai intervine afectivitatea, care sînt ansambluri bine sudate şi pe care le putem considera echivalente perfecte ale termenilor pe care îi înlocuiesc.

Deoarece, pe parcursul prezentării locuţiunilor, am arătat nuanţele expresive ale acestora şi am apreciat că au acelaşi sens (semem) cu termenul pe care îl înlocuiesc, am considerat că nu mai este necesară o analiză semică a acestor serii sinonimice, cînd de fapt ea s-a făcut, dar într-o manieră clasică, mai potrivită în cazul locuţiunilor.

3. DISTRIBUȚIA SINONIMELOR PERIFRASTICE

Unitățile lexicale dezvoltate (sinonimele perifrastice) nonfigurate cunosc, aproximativ, aceeași distribuție ca și unitățile lexicale simple. Nu ne referim desigur la distribuția componenților unității lexicale dezvoltate, ci la unitatea considerată ca un ansamblu.

De aceea, spre a nu ne repeta, vom ilustra distribuția acestora prin cîteva exemple :

O interesantă distribuție cunoaște seria sinonimică *a da știre* (O XIII, p. 128), *a da vestire* (O XIII, p. 244), *a da veste* (O XIII, p. 244), *a da de știre* (O VIII, p. 246), *a da înștiințare* (O XIII, p. 230), *a lepăda vestire* (O XIII, p. 242), *a repezi știre* (O XIII, p. 236), *a trimite știre* (O XIII, p. 230), *a vesti* (O XIII, p. 246), *a înștiința* (O XIII, p. 425) și anume : locuțiunile în componența cărora intră un infinitiv lung (știre, vestire) solicită un substantiv în dativ :

„—... părerea mea este *s ă d ă m d e ș t i r e* m ă r i e i s a l e."

(O XIII, p. 128)

„Alergătorii măriei sale, repezind porunci la dregători, *l e p ă d a u* și s a t e l o r anume *v e s t i r e.*"

(O XIII, p. 242)

Sub influența vorbirii populare, în locul substantivului în d. este preferat uneori un substantiv în ac. :

„— Ba trebuie să întîrzii, să-mi gătesc slujitorii, *s ă r e p e d ș t i r e* l a D o m n i e."

(O XIII, p. 236)

„,... care *a u d a t ș t i r e* l a p r i b e g i i din Țara Leșească despre drumurile de dragoste ale cuconului domnesc."

(O XIII, p. 246)

Distribuția aceasta din urmă ni se pare incorectă din punctul de vedere al normelor limbii române. Ea se apropie însă de distribuția unităților lexicale simple, care intră în relație de sinonimie cu aceste locuțiuni :

„—... Mi *le-a vestit,* cu cea mai mare sîrguință, d u m n e a l u i Simion Păr-Negruț..."

(O XIII, p. 246)

„—... T e *î n ș t i i n ț e z* că n-avem vin."

(O XIII, p. 245)

În ceea ce privește sinonimele perifrastice, figurate, considerăm că distribuția acestora este liberă, în funcție de intenția vorbitorilor, respectiv a scriitorului.

După cum s-a putut observa din exemplele prezentate în acest capitol, perifrazele se întîlnesc cu predilecție în vorbirea oamenilor simpli, mai rar în graiul oamenilor instruiți. Ele îi servesc autorului la redarea culorii locale, par firești în vorbirea eroilor sadovenieni și nu dau impresia de artificial, pe care ar fi dat-o cu siguranță o abundență de arhaisme și regionalisme Și desigur că Sadoveanu le-a preferat pentru marea lor expresivitate.

NOTE

1. S. Ullmann, *op. cit.*, p. 196.
2. Se apropie de sinonimele perfecte locuțiunile vechi, unde nu mai intervine afectivitatea.
3. În clasificarea locuțiunilor ne-am orientat după lucrarea Floricăi Dimitrescu *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei R. S. R., 1958.
4. *DA*, tom. I, partea I, București, 1913, p. 184, s.v. *apa*.
5. Vezi Dragoș Mocanu, *Exprimarea ideii de moarte în opera lui M. Sadoveanu, LL*, București, 1966, vol. II, p. 427—447.
6. Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 286.
7. Denumirea de *Atotputernic* dată lui Dumnezeu este foarte cunoscută, întîlnindu-se și în dciționarele cercetate de noi. În acest sens, a se vedea *DLRM* p. 53.
8. Perifraza *Cel cu coarne* este atestată și în DA, p. 271, s.v. *drac* și de Nica Dumitru în articolul *Locuțiunile substantivale în limba română, LL*, București, 1963, nr. 5, p. 524.
9. Am considerat aceste construcții drept creații ale scriitorului, deoarece bănuind că nu vor fi înțelese prea lesne de cititori, Sadoveanu le folosește în același context cu termenul propriu, de obicei acesta din urmă fiind folosit mai des. Pentru că apar în același context cu termenul propriu, le-am numit *sinonime perifrastice contextuale*.

10. Clasificarea locuţiunilor în : vechi, populare, etc. este luată după Florica Dimitrescu.
11. Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 35.
12. Vezi, Florica Dimitrescu, *Despre verbele „delocutive"*, *SCL*, XII, 1961, nr. 3, p. 307. Aceste verbe sînt create pe baza substantivului care intră în componenţa locuţiunii.
13. Vezi, Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 44.
14. G. I. Tohăneanu în lucrarea *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, în capitolul despre sinonime ia în discuţie aceste locuţiuni.
15. Se observă în această locuţiune intercalarea cuvîntului *repede*, cuvînt străin de locuţiune.
16. Nefiind pe deplin sudată, locuţiunea a permis introducerea unui termen străin de locuţiune : *oamenii*.
17. Locuţiune întîlnită în lucrarea lui Lazăr Şăineanu *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Bucureşti, 1887, p. 147.
18. Vezi, *Studii de limbă şi stil*, Timişoara Editura Facla, 1973, p. 95—136.
19. Vezi, Florica Dimitrescu, *Despre verbele „delocutive"*, *SCL*, XII, 1961, nr. 3, p. 307—312.
20. Locuţiunile sînt discutate şi de Florica Dimitrescu în lucrarea *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 122, 124.
21. Însoţite de prepoziţia *cu*, în exemplele de mai sus, aceste locuţiuni substantivale au primit o valoare adverbială.
22. Vezi, *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, p. 87.
23. Ibidem.
24. Vezi, Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 290 : *a lua luleaua neamţului.*
25. Mai des întîlnită, chiar şi la Sadoveanu (O II, p. 19), este forma *pe mică de ceas*, înregistrată şi în *DLRM*, p. 417 şi în *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti*, p. 133.
26. Se observă preferinţa lui Sadoveanu pentru construcţiile cu infinitiv lung ; se cunoaşte şi forma : *cît a-i scăpăra din amnar.*
27. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 281.
28. Acest fenomen a fost remarcat de Luiza Seche în articolul *Juxtapunerea sinonimică în limba română*, *CL*, XII, 1967, nr. 1, p. 103—113.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Opera lui Sadoveanu se întemeiază pe tradițiile poporului, pe limba sa, căci Sadoveanu se numără printre acei scriitori care consideră că o operă valoroasă trebuie să aibă în vedere poporul cu limba sa.

Din tezaurul limbii noastre, Sadoveanu a ales cu grijă termenii regionali, populari, arhaici sau neologici, călăuzit de un „instinct" lingvistic și artistic, care-l situează alături de Eminescu. Acești termeni intră în relație de sinonimie, sinonimia *fiind una din particularitățile esențiale ale stilului lui Sadoveanu.*

Această particularitate am încercat să o prezentăm în lucrarea de față, constatările noastre bazîndu-se pe un număr de 587 de perechi și serii sinonimice, cuprinzînd 1 700 de cuvinte și perifraze. Numărul acesta reprezintă sinonimele cele mai expresive și mai frecvent întîlnite la Sadoveanu, pe baza cărora s-au putut formula generalizările și clasificările noastre.

Din totalul de 1 700 de sinonime, 1 466 sînt unități lexicale simple[1]*, ceea ce reprezintă 86,29%, iar 234 sînt unități lexicale dezvoltate (perifraze), adică 13,77%.*

Utilizînd metoda statistică și în continuare, vom formula cîteva constatări asupra originii sinonimelor.

1. Între unitățile lexicale simple se întîlnesc 407 de origine latină, ceea ce reprezintă 28,63%.

2. Pe locul următor se situează unitățile lexicale simple de origine veche slavă și anume 265, ceea ce reprezintă 18,20%.

3. Împrumuturile recente din limbile slave sînt în număr de 175 (35 sînt derivate : 29 bg. sb., 3 ucr., 3 rus.) și reprezintă 12,01% (bg. sl. 107—7,48% ; ucr. 37—1,54% ; rus. 21—1,43% ; pol. 8—0,56%).

4. Împrumuturile din limbile romanice însumează 133 de termeni —9,13% : 122 din franceză —8,37%, 11 din italiană —0,76%. Procentajul se apropie de cel stabilit de prof. Dr. Macrea pentru opera lui Eminescu : 12% împrumuturi din franceză, 0,52% împrumuturi din italiană[2]*. Numărul acestor împrumuturi este mai mare în limba literară. Între termenii de origine franceză și cei de origine italiană, balanța înclină înspre prima categorie. Numărul ridicat de termeni de origine franceză : 122 față de cei de origine italiană — 11, ne determină să împărtășim părerea prof. D. Macrea, care deși se referă la limba literară în general, considerăm că este valabilă și pentru limba literaturii artistice și anume : „Procentul ridicat al termenilor de origine franceză în diferitele sfere de întrebuințare, adică atît în vocabularul tehnico-științific, cît și în cel literar de uz general, dovedește nu numai afinitatea structurală a limbii române cu franceza, ci și faptul că limba franceză este pentru limba română, de mai bine de un secol și jumătate, o sursă vie și continuă de împrumuturi lexicale, o fereastră larg deschisă pentru noțiunile civilizației și culturii moderne în permanentă creștere“* [3].

5. Alte împrumuturi : 76 din maghiară —5,22% ; 51 ngr. 3,50% ; 21 comune cu albaneza 1,44% ; 15 din germană —1,03% ; 70 tc. —4,80% ; 2 sas —0,13% ; 1 idiș —0,06% ; 1 cuman —0,06% ; 1 țig. —0,06% ; 58 au o etimologie multiplă —4%, iar 164 au o etimologie necunoscută : 11,74%.

6. În ceea ce privește apartenența la diverse compartimente ale limbii, 38 sînt termeni populari, adică 2,60%, 117 sînt regionalisme, ceea ce reprezintă 8,03%, termeni învechiți și arhaisme sînt 72—5,01%, 8 sînt termeni familiari —0,54% iar un termen este peiorativ —0,06%. Prin urmare, Sadoveanu folosește cu măsură arhaismele și termenii regionali. El preferă, în locul acestora, pentru a evoca anumite medii sociale sau epoci istorice, perifrazele, adică unitățile lexicale dezvoltate, ceea ce explică numărul mare al acestora : 234.

7. Făcînd o comparație între regionalisme, pe de o parte și neologisme pe de altă parte, am constatat că numărul acestora din urmă este mai mare față de prima categorie și

anume 323 (am considerat neologisme împrumuturile din franceză, italiană, germană și împrumuturile recente din limbile slave). Constatarea aceasta infirmă părerea lui G. Bogdan-Duică[4]*, care consideră că această categorie de termeni nu-l reprezintă pe Sadoveanu și ca atare trebuie să-i evite.*

8. Sinonimele au fost grupate în perechi și serii sinonimice.

Perechile sinonimice sînt cele mai numeroase și anume 369.

Perechile sinonimice pot fi alcătuite din sinonime perfecte sau sinonime parțiale. Însă, indiferent că sînt sinonime parțiale sau perfecte, structura lor este aceeași :

a) arhaism + arhaism ; b) arhaism + regionalism sau termen popular ; c) arhaism + neologism ; d) neologism + regionalism sau termen popular ; e) neologism + neologism etc. Spre exemplu :

ceaslov *(O XIII, p. 933 ; arh., ∠v. sl.* časoslovŭ) — bucoavnă *(O XIII, p. 933 ; înv., arh., ∠v sl.* ažubukovino) ;

plîngere *(O V, p. 312) ; pop., ∠lat.* plangere) — jalbă *(O V, p. 312 ; înv., arh., ∠v. sl.* zaliba) ;

creion *(O XVII, p. 543 ; ∠fr.* crayon) — plaivaz *(O XVII, p. 227 ; înv., ∠sl.* plajvaz) ;

ghete *(O IV, p. 381 ; ∠it.* ghetta) — botine *(O IV, p. 381 ; reg. ∠fr.* bottine) ;

fotoliu *(O XII, p. 587 ; ∠fr.* fauteuil) — jilț *(O XII, p. 621 ; ∠germ.* Silz).

9. Cele mai numeroase serii sinonimice sînt alcătuite din cîte trei termeni și anume 116. Întîlnim serii alcătuite din trei neologisme :

exemplar *(O XVII, p. 15 ; ∠fr.* exemplaire, *lat. lit.* exemplar, aris) — specie *(O IX, p. 501 ; ∠fr.* espèce, *lat. lit.* specius) — specimen *(O IX, p. 396 ; ∠fr.* specimen) ;

Sau în care predomină termenii populari sau regionali :

briceag *(O XII, p. 663) ; ∠tc.* biciak) — bulicher *(O XII, p. 663 ; reg. ∠magh.* bugyli) — custură *(O XII, p. 663 ; pop.* ∠cuțit+-ură).

În altele predomină arhaismele :

hoț *(O X, p. 212 ; et. nec.)* — fur *(O X, p. 33—34) ; înv., arh. ∠lat.* fur, furis) — lotru *(O X, p. 89 ; înv., et. nec.).*

Cele trei categorii de termeni pot fi reprezentate, în unele serii, în aceeași propoziție :

barieră (*O V, p. 435 ; ∠fr.* barrière) — cumpănă (*O V, p. 434 ; ∠v. sl.* konpona) — rohatcă (*O XVIII, p. 248 ; reg., ∠ucr.* rohatca).

Alte serii sinonimice pot fi alcătuite din patru termeni (un număr de 50). Spre exemplu :
armată (*O XVII, p. 31) ; ∠it.* armata) — armie (*O XII, p. 325 ; înv. ∠rus.* armija) — oaste (*O I, p. 349 ; lat.* hostis) — oștire (*O XVII, p. 31 ; înv., arh.,* /oști/oaste/*lat.* hostis).

Unele serii, 25, sînt alcătuite din cinci termeni :
popas (*O XIII, p. 575 ; ∠v. sl.* popasŭ) — haltă (*O II, p. 443 ; ∠germ.* Halte) — mas (*O XIII, p. 706) ∠lat.* mansus) — oprire (*O XIII, p. 587 ; ∠opri ∠v. sl.* opreti) — poprire (*O III, p. 57—58 ; ∠*popri *∠sb.* popreti).

Și continuînd statistica, 10 serii sînt alcătuite din șase termeni, 7 serii din cîte șapte termeni etc.

10. Numărul maxim de sinonime întîlnit într-o serie alcătuită numai din unități lexicale simple este de 12 sinonime. Această bogată serie sinonimică este referitoare la nevastă :
nevastă (*O I, p. 49) ; ∠v. sl.* nevasta) — babă (*O XVIII, p. 423 ; ∠v. sl.* baba) — băbătie (*O I, p. 556 ; ∠*baba) — balabustă (*O X, p. 573 ; ∠idiș* balabusta) — consoartă (*O IX, p. 531 ; ∠lat.* consors, tis) — cucoană (*O VIII, p. 447 ; ∠ngr.* kokkona) — doamnă (*O I, p. 9 ; ∠lat.* dom(i)na) — femeie (*O IV, p. 151 ; ∠lat.* familia) — jupîneasă (*O I, p. 39 ; ∠*jupîn+easă) — muiere (*O IV, p. 151 ; ∠lat.* mulier, eris) — nevestică (*O I, p. 13 ; ∠*nevasta) — soție (*O I, p. 48 ; ∠lat.* soccius + — *ie).*

Aceste sinonime se diferențiază în funcție de vîrsta femeii și apartenența ei socială.

Astfel, dacă nevestică *se zice unei soții tinere,* babă [5] *și* băbătie *se spune unei neveste bătrîne :*

„—... pe laiță bolește de inimă rea saraca mea babă *Maranda."*

(O XVIII, p. 423)

Boierul îi spune soției sale jupîneasă *sau* cucoană *(termenul din urmă este folosit și de reprezentanții burgheziei) :*

„—... cățelul acela întăi și-ntăi a fost al cucoanei *doctorului."*

(O VIII, p. 447)

„Boierul Năstase Crăiniceanu s-a însurat de abia de un an ; are o jupîneasă fragedă, albă și gingașă...“

(O I, p. 39)

Domnitorul își numește soția doamnă :

„Bogdan-Vodă, plecînd în pețit în Polonia, ceruse o prințesă de la curte, să-i fie doamnă.“

(O I, p. 9)

Evreii își numesc soția balabustă :

„—... Astfel călătoresc eu pe apă pînă acasă ș-acolo îmi iese balabusta *înainte cu brațele deschise.“*

(O X, p. 573)

Consoartă *este termenul familiar pentru „soție“.*

„Fermierul se va sui la odihnă lîngă consoarta *lui, în patul de nuc lustruit, pe saltele moi și perne de puf...“*

(O IX, p. 531)

Oamenii din popor își numesc soția femeie *sau* muiere :

„— Dă, bucuros n-am fost, dar am avut viața necăjită cu femeia...“ *(O IV, p. 151)*

„—... Și dac-am văzut ș-am văzut că așa mi se sfarmă inima din mine, că de-acu eu n-am să mai fiu om cu dînsa am zis așa : mai bine să mă despărțesc de muiere...“

(O IV, p. 151)

Iar nevastă *și* soție *sînt termenii obișnuiți pentru această noțiune :*

„— Săraca nevasta *mea ! vorbi zîmbind boierul ; de mult șade sîngurică și amărîtă.“*

(O I, p. 49)

„Tăcere, pustiu, ochi încruntați, ori licăritori — iată toată viața ei de soție !“

(O I, p. 48)

11. Seriile sinonimice mai ample sînt cele care cuprind pe lîngă unități lexicale simple și unități lexicale dezvoltate (perifraze). Spre exemplu : 30 de sinonime cuprinde seria referitoare la dumnezeu, *38 de sinonime sînt cuprinse în seria referitoare la* a muri, *iar 40 referitoare la* drac, *care reprezintă de fapt numărul maxim întîlnit într-o serie sinonimică. Aceste serii au fost prezentate în capitolul* Sinonimia perifrastică *(Vezi 1.1.* Sinonime perifrastice figurate ale limbii comune).

Bogăţia de sinonime întîlnite într-o serie demonstrează cît de diverse sînt resursele expresive ale limbii noastre, pentru exprimarea unei noţiuni.

12. Din cercetarea listei sinonimelor întîlnite la Sadoveanu, am ajuns la concluzia că numărul cel mai mare de sinonime se găseşte în operele istorice.

Astfel în volumul al XIII-lea de Opere *unde se află romanul* Fraţii Jderi *se întîlnesc cele mai multe sinonime, care au făcut obiectul cercetării noastre şi anume 225. Locul următor este ocupat de volumul al X-lea cu 190 de sinonime. Urmează volumul I cu 163 de sinonime, volumul al XII-lea cu 107 sinonime, volumul al XVIII-lea cu 91 de sinonime etc. Sînt de fapt volumele în care se găsesc operele reprezentative ale lui Sadoveanu (volumul al X-lea cuprinde :* Zodia Cancerului, Baltagul, *volumul al XII-lea :* Creanga de aur, *volumul al XVIII-lea :* Nicoară Potcoavă).

În opera lui Sadoveanu, sinonimele dobîndesc o valoare stilistică, servindu-i scriitorului la crearea atmosferei epocilor evocate, la zugrăvirea plastică a limbajului eroilor săi, la caracterizarea lor în funcţie de limbaj.

Spre deosebire de aceste volume, în altele sinonimele sînt puţine la număr, ca de exemplu în volumul al XX-lea, care cuprinde studii şi articole ale scriitorului, unde sinonimia nu este cerută cu acuitate.

13. În ceea ce priveşte frecvenţa părţilor de vorbire în opera scriitorului, din cele 587 de serii şi perechi sinonimice 408 sînt substantivale, iar 112 sînt verbale, restul adjectivale, adverbiale etc. Substantivul şi verbul intră şi în componenţa celor mai multe unităţi lexicale dezvoltate, indiferent de natura acestora.

14. Am considerat că sinonimele (în special cele figurate) sînt unităţi lexicale motivate, desigur motivate intern (mai rar şi extern), căci, precizează Şt. Munteanu, „valorile estetice se întemeiază pe funcţia de reprezentare şi, prin aceasta, de sugestie a limbii, care potenţează semnificaţia comunicării, prin raportarea ei la obiectul desemnat, a cărui relaţie cu complexul sonor (sau cu numele, după S. Ullmann) nu este indirectă sau, în orice caz, este mai puţin arbitrară decît relaţia care uneşte acelaşi complex cu obiectul denumit în comunicarea uzuală“ [6].

Denumirile figurate ale lunilor anului, spre exemplu, sînt cuvinte motivate : cine spune cuptor *pentru luna iulie are în vedere „căldura mare" care predomină în această lună și care este asemănată cu aceea emanată de un cuptor.*

Cînd Sadoveanu numește pe nepoata morarului drăcoaică *avem de-a face cu o dublă motivare : internă (scriitorul este impresionat de vioiciunea fetei) și, de data aceasta și una externă : termenul este un derivat, ce conține unul dintre sufixele preferate de Sadoveanu :* — oaică.

În cazul perifrazelor se poate vorbi numai de o motivare internă. Ele sînt o formă a reacției subiective a scriitorului și implicit a eroilor săi, în anumite împrejurări. Perifraze ca : a trece hotarul cel negru ; a trece către lăcașurile cele veșnice ; a se călători spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare etc. *sintetizează imaginea eroilor despre „lumea de dincolo". Așa își imaginează ei tărîmul morții, deci perifrazele sînt motivate.*

În sfîrșit, chiar alegerea unui sinonim nefigurat este motivată, deoarece această alegere este dovada preferinței pentru sinonimul respectiv, a unei atitudini subiective, determinată de diverse împrejurări : spre exemplu, sinonimele pentru nevastă *sînt alese în funcție de vîrsta femeii și poziția ei socială.*

15. Lucrarea a stabilit analiza concretă a relațiilor semantice dintre sinonime și cîteva principii metodologice privind descrierea sinonimiei.

Am considerat că în analiza și descrierea sinonimiei sînt necesare următoarele metode :

a) analiza semică (pentru a stabili arhisememul seriei sau perechii sinonimice, termenul fundamental, precum și pentru a observa care sinonime sînt perfecte, deci sinonimia este urmărită pe plan paradigmatic) ;

b) analiza distributivă, prin care sinonimia este descrisă pe plan sintagmatic, urmărindu-se relațiile dintre sinonime și termenul fundamental ;

c) analiza statistică, prin care se urmărește frecvența sinonimelor.

Dintre aceste metode considerăm drept esențială analiza semică, sinonimia fiind, prin natura ei, un fenomen paradigmatic.

Referindu-ne la opera lui Sadoveanu, apreciem că sinonimia este una din particularitățile stilului său, prin care el a valorificat toate aspectele limbii noastre, munca sa comparîndu-se cu aceea a meșterului olar care curăță argila de impurități, după cum singur mărturisește : scriitorul „are la îndemînă materialul brut, cum are meșterul olar argila. Și ca și meșterul olar, curăță amestecurile impure care ar dăuna artei“ [7].

NOTE

1. Printre acestea am inclus și 10 cuvinte compuse, care nu se încadrează în categoria unităților lexicale dezvoltate, conform criteriilor stabilite de noi. Cifrele, care vor urma în continuare asupra unităților lexicale simple vor avea deci în vedere numai 1 456 de sinonime, deoarece am scăzut numărul cuvintelor compuse.
2. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 15.
3. Idem, *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană* (în) *Studii de lingvistică română*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, p. 37.
4. G. Bogdan-Duică făcea următoarea constatare : „N-aș putea zice că după *Neamul Șoimăreștilor* arta d-sale scade. Sigur este că puțintel scade atenția la cuvîntul ce-l întrebuințează, abia acum se lasă în povestire vorbe ca *ireal, convulsional, fantomatic, incomod, destin, absorbant, iremediabil, circumspect, acomodez, fantoșe*, de care pînă aici nu întrebuințaseși. Le-a atras, văd, subiectul modern : *Strada Lăpușneanu*, dar totuși s-ar fi putut evita“. (citat luat după Gavril Istrate, *Vocabularul operei lui M. Sadoveanu, Limba română literară*, București, Editura Minerva, 1970, p. 330).
5. *Babă* înseamnă în general „femeie bătrînă“. Intră în relație de sinonime cu *nevastă*, cînd soțul, fiind și el în vîrstă, își numește astfel soția.
6. Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, Editura științifică, 1972, p. 167.
7. Mihail Sadoveanu, *Limba povestirilor istorice, Opere*, vol. XX, București, E.P.L. (1967), p. 644.

INDICE ALFABETIC AL PERECHILOR ȘI SERIILOR SINONIMICE CARE STAU LA BAZA LUCRĂRII *

A

1. **a (se) adăposti** (O XII, p. 417) — *a (se) oploşi* (O XIII, p. 488)
2. **a adormi** (O XXI, p. 451) — *a pune geană pe geană* (O XXI, p. 373)
3. **adunare** (O IX, p. 73) — *întrunire* (O XVII, p. 392) — *sobor* (O IX, p. 73)
4. **a afla** (O XII, p. 432) — *a oblici* (O XV, p. 432)
5. **ager** (O XIII, p. 772) — *isteț* (O XIII, p. 773)
6. **a ajuta** (O X, p. 644) — *a da ajutor* (O VIII, p. 30)
7. **alb** (O IX, p. 241) — *coloare neprihănită* (O IX, p. 241)
8. **albine** (O IV, p. 299) — *muște* (O IV, p. 299)
9. **a(-și) aminti** (O III, p. 159) — *a(-și) aduce aminte* (O X, p. 20)
10. **amintire** (O IX, p. 9) — *aducere-aminte* (O XIII, p. 186) — *suvenire* (O IX, p. 9)
11. **amurg** (O I, p. 325) — *amurgit* (O IV, p. 527—528)
12. **analfabet** (O XVII, p. 16) — *neştiutor de carte* (O XVII, p. 16)
13. **ani** (O III, p. 114) — *ai* (O IV, p. 464)
14. **a apărea** (O IX, p. 58) — *a (se) arăta* (O III, p. 146) — *a ieşi la arătare* (O III, p. 63) — *a (se) iți* (O I, p. 206) — *a (se) ivi* (O III, p. 63) — *a răsări* (O VI, p. 326) — *a (se) vădi* (O X, p. 17)
15. **a aproba** (O X, p. 54) — *a consimți* (O VIII, p. 412) — *a încuviința* (O IX, p. 175)
16. **apus** (O I, p. 324) — *asfințit* (O I, p. 324)
17. **armată** (O XVII, p. 31) — *armie* (O XII, p. 325) — *oaste* (O I, p. 349) — *oștire* (O XVII, p. 31)

18. **armată** (O II, p. 461) — *militărie* (O XVII, p. 237) — *miliție* (O II, p. 460) — *ostășie* (O II, p. 461)

19. **aromân** (O VI, p. 355) — *cuțovlah* (O VI, p. 355) — *țînțar* (O II, p. 359)

20. **arșiță** (O XII, p. 110) — *căldură năstrușnică* (O II, p. 389) — *zăduf* (O XII, p. 110)

21. **a arunca** (O VI, p. 400) — *a lepăda* (O XVII, p. 31) — *a țîpa* (O XII, p. 280) — *a zvîrli* (O IX, p. 386)

22. **a (se) ascunde** (O X, p. 493) — *a (se) dosi* (O XIII, p. 499) — *a (se) pitula* (O X, p. 432) — *a (se) tupila* (O IX, p. 539)

23. **a asfinți** (O III, p. 561) — *a da în asfințit* (O II, p. 561)

24. **astrolog** (O X, p. 10) — *cetitor în stele* (O X, p. 11)

25. **astronom** (O XV, p. 495) — *cetitor de stele* (O XV, p. 495)

26. **a asupri** (O X, p. 357) — *a obijdui* (O XIII, p. 35)

27. **atîrnată** (O XIII, p. 756) — *aninată* (O X, p. 298)

28. **ațintit** (O I, p. 150) — *pironit* (O V, p. 53) — *țintit* (O I, p. 38)

29. **avion** (O XVII, p. 25) — *pasăre măiastră* (O XVII, p. 25)

30. **avînt** (O I, p. 341) — *fior de înălțare* (O I, p. 241)

B

31. **baci** (O XVI, p. 52) — *meșter al oilor* (O XVI, p. 52)

32. **bacșiș** (O IV, p. 154) — *picus* (O IV, p. 378)

33. **bagaj** (O X, p. 410) — *bucluc* (O X, p. 19) — *calabalîc* (O X, p. 403) — *tărhat* (O X, p. 584)

34. **baie** (O IX, p. 64) — *feredeu* (O IX, p. 64)

35. **barieră** (O V, p. 435) — *cumpănă* (O V, p. 434) — *rohatcă* (O XVIII, p. 248)

36. **barză** (O IX, p. 511) — *cocostîrc* (O IX, p. 310)

37. **basm** (O XI, p. 66) — *istorie* (O IV, p. 221) — *poveste* (O XI, p. 68)

38. **basma** (O X, p. 598) — *bariz* (O III, p. 443) — *broboadă* (O IV, p. 261) — *casîncă* (O IV, p. 195) — *grimea* (O IV, p. 345) — *legătoare* (O III, p. 345) — *năframă* (O X, p. 32) — *ștergar* (O XIII, p. 32) — *testemel* (O IV, p. 235) — *tulpan* (O V, p. 291)

39. **a bate** (O III, p. 114) — *a ciocni* (O III, p. 518) — *a îmblăti* (O III, p. 54) — *a lovi* (O XIV, p. 188) — *a otînji* (O V, p. 255) — *a stîlci* (O I, p. 490) — *a șmotri* (O III, p. 530) — *a zdrobi* (O I, p. 489)

40. **batistă** (O III, p. 59) — *năframă* (O III, p. 302)

41. **a bănui** (O XIII, p. 25) — *a avea bănuială* (O XVII, p. 16)
42. **a (se) bărbieri** (O VI, p. 427) — *a (se) rade* (O VI, p. 426)
43. **băştinaş** (O XXII, p. 159) — *autohton* (O XX, p. 351) — *indigen* (O XXII, p. 181) — *localnic* (O XXII, p. 368)
44. **bătrîn** (O III, p. 74) — *vechi* (O XIII, p. 369)
45. **beat** (O V, p. 124) — *ameţit* (O III, p. 370) — *băut* (O XVIII, p. 102) — *turmentat* (O III, p. 409)
46. **Bender** (O XVIII, p. 363) — *Tighina* (O XVIII, p. 363)
47. **bici** (O X, p. 195) — *gîrbaci* (O XVIII, p. 305) — *harapnic* (O X, p. 157) — *iuşcă* (O X, p. 570) — *puhă* (O X, p. 192)
48. **bicicletă** (O IX, p. 247) — *vehicul cu două roţi* (O IX, p. 248)
49. **bijuterii** (O XII, p. 676) — *giuvaere* (O III, p. 559 ; *var. juvaere* (O IX, p. 520)
50. **birjă** (O III, p. 46) — *droşcă* (O IV, p. 211) — *haradaică* (O III, p. 47)
51. **birt** (O X, p. 438) — *crîşmă* (O I, p. 94) — *locantă* (O X, p. 439) — *orîndă* (O III, p. 256) — *ospătărie* (O X, p. 439) — *osterie* (XIII, p. 691)
52. **biruinţă** (O X, p. 307) — *izbîndă* (O IX, p. 375)
53. **biserică** (O XI, p. 504) — *casa lui Hristos* (O XIII, p. 671—672) *lăcaşul dumnezeiesc* (O XI, p. 504)
54. **blond** (O XVIII, p. 562) — *balai* (O XVIII, p. 54) — *bălan* (O III, p. 433).
55. **bocitoare** (O XIII, p. 968) — *voceratrice* (O XIII, p. 969)
56. **boier** (O V, p. 640) — *boiarin* (O V, p. 640)
57. **boieroaică** (O XIII, p. 399) — *cneaghină* (O XIII, p. 399) — *jupîneasă* (O XIII, p. 399)
58. **a boli** (O XVIII, p. 423) — *a gogi* (O III, p. 139) — *a zăcea* (O III, p. 140).
59. **bolnavă** (O III, p. 504) — *beteagă* (O III, p. 505)
60. **borş** (O VIII, p. 13) — *potroc* (O VIII, p. 102)
61. **bou** (O IV, p. 198) — *trăgător* (O IV, p. 198)
62. **breaslă** (O XVII, p. 88) — *tagmă* (O IX, p. 375)
63. **briceag** (O XII, p. 663) — *bulicher* (O XII, p. 663) — *custură* (O XII, p. 663)
64. **bronzat** (O XII, p. 407) — *ars de soare* (O XIII, p. 368)
65. **brutărie** (O VII, p. 171) — *pitărie* (O VII, p. 123)
66. **bucată** (O IV, p. 507) — *dărab* (O X, p. 382)
67. **bucătărie** (O VIII, p. 617) — *cuhne* (O VIII, p. 318) — *culină* (O X, p. 382)
68. **bulgăre** (O III, p. 344) — *bulz* (O V, p. 677)
69. **buruieni** (O III, p. 265) — *dudaie* (O X, p. 76)

70. **a (se) burzului** (O X, p. 90) — *a (se) rocoşi* (O X, p. 135)
71. **butoi** (O I, p. 316) — *antal* (O I, p. 255) — *balercuţă* (O IX, p. 451) — *bute* (O I, p. 233) — *poloboc* (O I, p. 293)

C

72. **calapod** (O I, p. 502) — *calup* (O I, p. 483)
73. **cale ferată** (O XII, p. 493) — *drum de fier* (O XII, p. 493)
74. **caleaşcă** (O X, p. 226) — *butcă* (O X, p. 140)
75. **camară** (O XVIII, p. 100) — *chiler* (O XVIII, p. 100)
76. **cameră** (O VIII, p. 614) — *cămară* (O X, p. 357) — *chilie* (O XIII, p. 20) — *încăpere* (O IV, p. 19) — *odaie* (O XIII, p. 159) — *sobă* (O X, p. 392)
77. **cap** (O III, p. 205) — *căpăţînă* (O XIII, p. 547) — *tidvă* (O XVIII, p. 477) — *ţeastă* (O XIII, p. 227)
78. **caporal** (O VII, p. 283) — *căprar* (O VII, p. 283)
79. **cartofi** (O XIV, p. 406) — *brandaburce* (O XIV, p. 407) — *bulughene* (O XIV, p. 407) — *crumpene* (O XIV, p. 406)
80. **cascadă** (O XIV, p. 458) — *durău* (O XI, p. 21) — *duruitoare* (O XI, p. 21)
81. **castor** (O V, p. 559) — *breb* (O XVIII, p. 184) — *cîne de apă* (O V, p. 559)
82. **catalige** (O XVIII, p. 458) — *picioroange* (O XVIII, p. 462)
83. **căciulă** (O VIII, p. 14) — *cuşmă* (O XIII, p. 13)
84. **călător** (O XIII, p. 69) — *drumeţ* (O XIII, p. 62) — *voiajor* (O XXII, p. 9)
85. **călău** (O VIII, p. 17) — *gealat* (O XV, p. 488) — *gîde* (O XV, p. 453)
86. **căldări** (O XIII, p. 337—338) — *bracace* (O XIII, p. 337—338)
87. **călugăr** (O IV, p. 114) — *monah* (O IV, p. 114)
88. **călugăriţă** (O IX, p. 26) — *maică* (O IV, p. 174)
89. **căpitan** (O XII, p. 357) — *hotnog* (O XII, p. 356)
90. **cărunt** (O X, p. 88) — *alb* (O IX, p. 600) — *sur* (O XIII, p. 83)
91. **ceartă** (O X, p. 71) — *ciorovăială* (O III, p. 44) — *gîlceavă* (O XVIII, p. 426—427) — *harţă* (O III, p. 128) — *sfadă* (O IV, p. 11)
92. **ceas** (O IX, p. 294) — *ceasornic* (O I, p. 75) — *clepsidră* (O XII, p. 98) — *ornic* (O I, p. 75) — *orologiu* (O I, p. 672)
93. **ceaslov** (O XIII, p. 933) — *bucoavnă* (O XIII, p. 933)
94. **ceaţă** (O VIII, p. 324) — *negură* (O VIII, p. 425) — *pîclă* (O VIII, p. 426)
95. **cerb** (O XVIII, p. 13) — *cervus carpaticus* (O XII, p. 8) — *domn al pustiei* (O XVI, p. 213)

96. **cerdac** (O XIII, p. 159) — *balcon* (O VIII, p. 19) — *foişor* (O XIII, p. 885) — *pridvor* (O XIII, p. 108) — *tindă* (O III, p. 88) — *tîrnaţ* (O XIII, p. 870)

97. **cergă** (O XVIII, p. 53) — *pocladă* (O XVIII, p. 81)

98. **a (se) certa** (O III, p. 128) — *a (se) ciondăni* (O IV, p. 244) — *a (se) clănţăni* (O X, p. 52) — *a (se) hărăţi* (O XII, p. 246) — *a se încorda* (O XVIII, p. 500) — *a (se) lua la ceartă* (O I, p. 434) — *a (se) lua la cioandă* (O III, p. 69) — *a (se) lua la harţă* (O X, p. 53) — *a (se) sfădi* (O V, p. 519) — *a (se) tăia în vorbe ca-n săbii* (O X, p. 53)

99. **chenzină** (O I, p. 380) — *fasoncă* (O I, p. 380)

100. **a chibzui** (O X, p. 345) — *a chiti* (O XIII, p. 713) — *a cîntări* (O X, p. 258) — *a cumpăni* (O X, p. 325) — *a judeca* (O X, p. 329) — *a prubului* (O X, p. 485) — *a socoti* (O X, p. 328)

101. **chinez** (O XXII, p. 86) — *chitai* (O XXII, p. 82)

102. **cimitir** (O XVI, p. 7) — *grădina morţii* (O VII, p. 547) — *grădina veşniciei* (O XVII, p. 97—98)

103. **cioban** (O VI, p. 359) — *mocan* (O XVI, p. 7) — *oier* (O IV, p. 279) — *păcurar* (O VI, p. 360) — *păstor* (O XVIII, p. 70)

104. **ciocîrlie** (O VI, p. 175) — *cîntăreaţa luminii ş-a muncii* (O VI, p. 174)

105. **ciorap** (O II, p. 533) — *colţun* (O IV, p. 532)

106. **cireadă** (O XIII, p. 615) — *ciurdă* (O XIII, p. 646) — *tamazlîc* (O XII, p. 627) — *turmă* (O XIII, p. 869)

107. **cizmar** (O V, p. 249) — *ciubotar* (O V, p. 249)

108. **cizme** (O IV, p. 348) — *botfori* (O IX, p. 450) — *ciubote* (O IV, p. 318)

109. **cîmpie** (O I, p. 123) — *şes* (O I, p. 123)

110. **cîrd** (O III, p. 81) — *stol* (O III, p. 81)

111. **clanţă** (O V, p. 273) — *clampă* (O V, p. 95) — *ivăr* (O III, p. 323)

112. **a clădi** (O XIII, p. 851) — *a dura* (O XIII, p. 851)

113. **clopot** (O XIII, p. 10) — *chimval* (O XIII, p. 10)

114. **clopote** (O VIII, p. 424) — *zurgălăi* (O VIII, p. 445)

115. **a (se) coborî** (O I, p. 192) — *a (se) lăsa la vale* (O I, p. 191) — *a (se) pogorî* (O X, p. 136) — *a (se) scoborî* (O IX, p. 588)

116. **cocon** (O X, p. 61) — *beizade* (O X, p. 19) — *fecior de domn* (O X, p. 18) — *prinţ* (O X, p. 19)

117. **cojoc** (O X, p. 546) — *tohoarcă* (O X, p. 523)

118. **colină** (O X, p. 459) — *colnic* (O X, p. 620)

119. **a colinda** (O III, p. 22) — *a cutreiera* (O III, p. 46) — *a da o raită* (O XII, p. 315)
120. **comediant** (O V, p. 442) — *saltimbanc* (O V, p. 442)
121. **condică** (O X, p. 604) — *catastif* (O X, p. 603)
122. **Constantinopole** (O XIII, p. 749) — *Istambul* (O XVII, p. 93) — *Stambul* (O XVII, p. 162) — *Țarigrad* (O XIII, p. 373)
123. **Constanța** (O XVI, p. 210) — *Küstenge* (O XVI, p. 189)
124. **a consulta** (O X, p. 10) — *a cere sfat* (O X, p. 11)
125. **copac** (O X, p. 384) — *arbore* (O X, p. 334) — *pom* (O IV, p. 265)
126. **copil** (O XIII, p. 301) — *băiet* (O XIII, p. 295) — *plod* (O XIII, p. 295) — *prunc* (O XIII, p. 306)
127. **copilă** (O IV, p. 58) — *copiliță* (O V, p. 446) — *fetiță* (O IV, p. 58)
128. **copilărie** (O XVII, p. 66) — *pruncie* (O XVII, p. 61—62)
129. **a copleși** (O X, p. 374) — *a covîrși* (O X, p. 18)
130. **corabie** (O XII, p. 324) — *navă* (O XII, p. 270)
131. **coroiat** (O XII, p. 638) — *acvilin* (O XIV, p. 463) — *încovoiat* (O XIII, p. 512)
132. **costișă** (O X, p. 46) — *ponor* (O X, p. 12)
133. **coș** (O XVII, p. 95) — *paner* (O XVII, p. 97)
134. **coșer** (O VIII, p. 182) — *standoală* (O VIII, p. 182)
135. **a coti** (O IV, p. 350) — *a cotigi* (O I, p. 208)
136. **cotlon** (O IX, p. 465) — *ungher* (O IX, p. 369)
137. **coțofană** (O IX, p. 157) — *țarcă* (O IX, p. 157)
138. **creangă** (O XII, p. 112) — *clomb* (O XII, p. 19) — *cracă* (O XII, p. 533)
139. **creion** (O XVII, p. 543) — *plaivaz* (O XVII, p. 227)
140. **crîmpeie** (O III, p. 425) — *frînturi* (O XVIII, p. 349)
141. **cu atenție** (O XII, p. 502) — *cu băgare de seamă* (O XVIII, p. 34) — *cu fereală* (O XIII, p. 499) — *cu luare aminte* (O VIII, p. 214)
142. **cucoș negru** (O XII, p. 8) — *urogalus* (O XII, p. 8)
143. **cu mîndrie** (O X, p. 111) — *cu fală* (O IV, p. 289) — *cu fudulie* (O X, p. 39) — *cu ifos* (O IV, p. 39) — *cu trufie* (O XIII, p. 681)
144. **cufăraș** (O III, p. 256) — *sipețel* (O III, p. 256)
145. **cupar** (O XIII, p. 524) — *paharnic* (O XIII, p. 524)
146. **cupă** (O XI, p. 269) — *pocal* (O XI, p. 272)
147. **curier** (O XII, p. 349) — *alergător* (O XIII, p. 242) — *crainic* (O XII, p. 349) — *olăcar* (O V, p. 671) — *umblător* (O XII, p. 258) — *vestitor* (O XII, p. 349)
148. **curte** (O XVIII, p. 51) — *avlie* (O X, p. 383) — *ogradă* (O X, p. 85)

149. **cuvioșia sa** (O I, p. 244) — *sfinția sa* (O X, p. 24)
150. **cuvînt** (O XIX, p. 389) — *vocabulă* (O XIX, p. 386) — *vorbă* (O XIX, p. 388)

D

151. **dantelă** (O VII, p. 255) — *horbotă* (O VII, p. 265)
152. **dare** (O XVIII, p. 600) — *dabilă* (O XVIII, p. 382)
153. **Deltă** (O VIII, p. 321) — *Țara de dincolo de negură* (O VIII, p. 321)
154. **deosebit** (O X, p. 400) — *felurit* (O X, p. 388) — *osebit* (O X, p. 384)
155. **a descăpățîna** (O XVIII, p. 411) — *a scurta* (O XVIII, p. 360) — *a zbura căpățîna* (O XVIII, p. 130)
156. **deschizătură** (O III, p. 449) — *bagea* (O III, p. 116) — *spărtură* (O III, p. 139)
157. **deșteptare** (O X, p. 69) — *trezie* (O X, p. 64)
158. **diac** (O XI, p. 265) — *grămătic* (O XIII, p. 558) — *pisar* (O XI, p. 264—265) — *scriitor* (O XIII, p. 558)
159. **a divorța** (O IX, p. 492) — *a (se) despărți* (O IV, p. 151)
160. **doctor** (O VIII, p. 91) — var. *doftor* (O XII, p. 433) — *medic* (O XII p. 325) — *omul științei* (O VIII, p. 91) — *vraci* (O XII, p. 351)
161. **doică** (O XIII, p. 400) — *dadacă* (O XIV, p. 279) — *mancă* (O XIV, p. 191)
162. **domniță** (O II, p. 661) — *prințesă* (O II, p. 666)
163. **a dori** (O XIII, p. 278) — *a fi doritor* (O XIII, p. 278)
164. **dorobanț** (O II, p. 36 — *căciular* (O II, p. 36)
165. **a dovedi** (O XIII, p. 443) — *a face dovadă* (O XIII, p. 443)
166. **drac** (O XIII, p. 834) — *Aghiuță* (O III, p. 93) — *Arie* (O XII, p. 101) — *Astarot* (O XII, p. 101) — *Auvezuha* (O XI, p. 629) — *Avestița* (O XI, p. 629) — *Belzebut* (O XVIII, p. 305) — *Brala* (O XI, p. 629) — *Bruna* (O XI, p. 629) — *Caraoschi* (O XII, p. 792) — *Caraoțchi* (O III, p. 45) — *Cel cu coarne* (O XVI, p. 50) — *Celălalt* (O XIII, p. 469) — *Demon* (O XII, p. 101) — *Diavol* (O X, p. 574) — *El* (O XIII, p. 491) — *Globina* (O XI, p. 629) — *Grapalia* (O XI, p. 629) — *Halina* (O XI, p. 629) — *Hazna* (O XI, p. 629) — *Lui* (O XVIII, p. 490) — *Michiduță* (O XI, p. 629) — *Mihra* (O XI, p. 629) — *Nadrana* (O XI, p. 629) — *Naiba* (O XI, p. 629) — *Navadihaia* (O XI, p. 629) — *Necurat* (O XV, p. 47) — *Opriva* (O XI, p. 629) — *Sana* (O XI, p. 629) — *Sarsailă* (O XIII, p. 761) — *Satana* (O XII, p. 218) — *Scaraoschi* (O XI, p. 629) — *Slizalaia* (O XI, p. 629) —

Sadomia (O XI, p. 629) — *Şacra* (O XI, p. 629) — *Tartor* (O XIII, p. 628) — *Tilina* (O XI, p. 629) — *Tira* (O XI, p. 629) — *Ucigă-l-crucea* (O III, p. 36) — *Ucigă-l-toaca* (O III, p. 40)

167. **dragoste** (O XI, p. 226) — *libov* (O XI, p. 226)

168. **drum** (O I, p. 101) — *şosea* (O I, p. 101)

169. **dulău** (O I, p. 677) — *zăvod* (O III, p. 74)

170. **Dumnezeu** (O XIII, p. 43) — *Atotputernic* (O XI, p. 277) — *Atotţiitor* (O XII, p. 276) — *A-toate-ţiitor* (O XII, p. 87) — *Cel-a-toate-cumpănitor* (O X, p. 7) — *Cel atotputernic* (O XI, p. 269) — *Cel-bun* (O IX, p. 77) — *Cel care călăuzeşte toate* (O XXI, p. 577) — *Cel care a rînduit totul cu înţelepciune desăvîrşită* (O XV, p. 223) — *Cel care cîntăreşte dreptăţile* (O XII, p. 78—79) — *Cel care-i cumpăna lumii* (O XIII, p. 380) — *Cel care-i deasupra noastră* (O VII, p. 29) — *Cel care eliberează necontenit minunile* (O XIV, p. 389) — *Cel care împărăţiile ca pleava le vîntură* (O XVII, p. 161) — *Cel care stă etern în fiinţi şi-n suflete* (O XI, p. 191) — *Cel care stă deasupra vieţii şi a morţii* (O XIII, p. 33) — *Cel care ştie şi vede toate* (O V, p. 265) — *Cel ce cîrmuieşte totul şi înnoieşte* (O XIV, p. 390) — *Cel ce cîrmuieşte totul* (O XI, p. 115) — *Cél-de-sus* (O XVI, p. 67) — *Cel Etern* (O XV, p. 434) — *Cel mai presus de noi* (O XII, p. 112) — *Cel-prea-înalt* (O XIII, p. 466) — *Cel prea puternic* (O XII, p. 110) — *Cel veşnic* (O XII, p. 345) — *Creator* (O XIV, p. 563) — *Domnul Dumnezeu* (O XVIII, p. 14) — *Ziditor* (O XI, p. 121)

171. **Dunăre** (O XVIII, p. 14) — *Danubiu* (O XVIII, p. 557) — *Istru* (O XII, p. 28)

172. **duşman** (O I, p. 259) — *potrivnic* (O XIII, p. 856) — *vrăjmaş* (O I, p. 259) — *zavistnic* (O XIII, p. 705)

E

173. **evreu** (O XII, p. 445) — *israelit* (O IV, p. 251) — *jidan* (O X, p. 570) — *jidov* (O I, p. 315) — *neam rătăcitor* (O IV, p. 542) — *ovrei* (O I, p. 315)

174. **exemplar** (O XVIII, p. 15) — *specie* (O IX, p. 501) — *specimen* (O IX, p. 396)

F

175. **a (se) face ghem** (O IX, p. 556) — *a (se) ciuchi* (O IX, p. 384) — *a sta pe vine* (O IX, p. 409)

176. **fantonă** (O XII, p. 98) — *duh* (O XIII, p. 70) — *fantasmă* (O XIII p. 62) — *nălucă* (O XIII, p. 679) — *spaimă* (O XIII, p. 348) — *stafie* (O X, p. 128)

177. **farmacie** (O III, p. 391) — *spițerie* (O III, p. 391)

178. **fascist** (O XVII, p. 60) — *nazist* (O XVII, p. 60)

179. **față** (O III, p. 104) — *obraz* (O III, p. 347)

180. **a făgădui** (O XIII, p. 797) — *a slobozi făgăduință* (O XIII, p. 851)

181. **febră** (O XV, p. 24) — *arșiță* (O XIII, p. 166) — *pojar* (O XIII, p. 171)

182. **februarie** (O II, p. 466) — *faur* (O I, p. 420)

183. **a felicita** (O III, p. 55) — *a firitisi* (O VI, p. 587)

184. **felinar** (O III, p. 123) — *fînar* (O III, p. 123)

185. **fereastră** (O II, p. 326) — geam (O II, p. 326)

186. **fiare** (O IX, p. 14) — *dihănii* (O IX, p. 32) — *jigănii* (O XII, p. 403) — *jivine* (O IX, p. 34)

187. **fiecare** (O I, p. 669) — *fitece* (O XVII, p. 197)

188. **fierar** (O VI, p. 111) — *faur* (O VI, p. 108)

189. **fierărie** (O IV, p. 525) — *covălie* (O IV, p. 508)

190. **fierăstrău** (O XII, p. 515) — *beschie* (O XII, p. 449)

191. **firidă** (O XVIII, p. 511) — *ocniță* (O XVIII, p. 605)

192. **flacără** (O III, p. 214) — *pară* (O III, p. 219) — *văpaie* (O III, p. 507)

193. **fleandură** (O I, p. 599) — *ţolinc* (O I, p. 597)

194. **fluier** (O VIII, p. 502) — *trișcă* (O VIII, p. 504)

195. **foarte** (O I, p. 667) — *amarnic (de)* (O I, p. 590) — *straşnic (de)* (O III, p. 115)

196. **a folosi** (O X, p. 382) — *a întrebuința* (O IX, p. 494—495)

197. **fotoliu** (O VIII, p. 296) — *jilț* (O VIII, p. 276)

198. **a (se) frămînta** (O III, p. 34) — *a (se) cioșmoli* (O XIII, p. 714) — *a (se) crămălui* (O XIII, p. 852)

199. **frigare** (O IV, p. 294) — *țiglă* (O IV, p. 294)

200. **fructe** (O I, p. 558) — *poame* (O I, p. 561)

201. **a fugi** (O III, p. 111) — *a da dos la față* (O III, p. 111) — *a o împunge la fugă* (O I, p. 533) — *a o lua la picior* (O VII, p. 336)

202. **a fuma** (O V, p. 237) — *a bea tutun* (O VI, p. 615) — *a bea o țigară de tutun* (O III, p. 92) — *a duhăni* (O V, p. 237)

203. **funigei** (O XV, p. 257) — *matasa morților* (O V, p. 257) — *matasa Maicii-Domnului* (O XVI, p. 9)

204. **a fura** (O III, p. 101) — *a sfeterisi* (O X, p. 581) — *a șterpeli* (O III, p. 109)

G

205. **gard** (O I, p. 677) — *zaplaz* (O I, p. 693)
206. **gazdă** (O XVI, p. 45) — *amfitrion* (O XVI, p. 33)
207. **ghemuit** (O X, p. 135) — *cinchit* (O X, p. 154) — *lăsat pe vine* (O IX, p. 386)
208. **ghete** (O IV, p. 381) — *botine* (O IV, p. 381)
209. **gicitoare** (O XIII, p. 656) — *cimilitură* (O XIII, p. 656)
210. **a (se) gîndi** (O IV, p. 382) — *a cugeta* (O IV, p. 355—356)
211. **gîrbov** (O IV, p. 396) — *gheboșat* (O X, p. 347) — *încovoiat* (O I, p. 545) — *îngheboșat* (O IX, p. 510)
212. **glonț** (O IV, p. 186) — *plumb* (O IV, p. 186)
213. **glorie** (O III, p. 401) — *slavă* (O III, p. 400)
214. **glumă** (O IV, p. 401) — *șagă* (O I, p. 562)
215. **glumeț** (O XIII, p. 214) — *hîtru* (O XVIII, p. 59) — *poznaș* (O I, p. 410) — *șăgalnic* (O XIII, p. 63)
216. **a glumi** (O IV, p. 535) — *a pruji* (O XIII, p. 73 — *a șăgui* (O I, p. 255)
217. **a grohăi** (O VI, p. 58) — *a covița* (O XV, p. 178) — *a guița* (O XV, p. 178)
218. **gropi** (O V, p. 20) — *rătăcăni* (O V, p. 10)

H

219. **haiduc** (O IV, p. 138) — *hoț* (O IV, p. 136—137)
220. **haine** (O III, p. 139) — *straie* (O III, p. 63)
221. **haitaș** (O VIII, p. 376) — *gonaș* (O VIII, p. 376)
222. **halbă** (O III, p. 329) — *crighel* (O X, p. 582) — *stacană* (O IV, p. 210)
223. **han** (O I, p. 94) — *rateș* (O I, p. 102)
224. **hangiu** (O VII, p. 357) — *orîndaș* (O VII, p. 355)
225. **harem** (O XVII, p. 139—149) — *gineceu* (O XVII, p. 141) — *serai* (O XVII, p. 140)
226. **harnic** (O IV, p. 260) — *muncitor* (O I, p. 571) — *vrednic* (O I, p. 571)
227. **hăinuțe** (O XII, p. 631) — *străițe* (O XII, p. 612)
228. **herghelie** (O XIII, p. 45) — *tabun* (O XIII, p. 243)
229. **holbat** (O XII, p. 457) — *boldit* (O XII, p. 433)
230. **holdă** (O V, p. 171) — *lan* (O V, p. 168)
231. **horn** (O I, p. 241) — *hogeag* (O XIII, p. 794)
232. **hoț** (O X, p. 212) — *fur* (O X, p. 33—34) — *lotru* (O X, p. 89)
233. **hrib** (O XVI, p. 213) — *mînătarcă* (O XVI, p. 213) — *pitoancă* (O XVI, p. 213)
234. **hrisov** (O XII, p. 464) — *hîrțoagă* (O XV, p. 232) — *pitac* (XV, p. 232) — *sinet* (O XII, p. 356) — *uric* (O XIII, p. 171) — *zapis* (O XV. p. 231)

235. **huceag** (O XIII, p. 227) — *rediu* (O XIII, p. 212) — *sihlă* (O X, p. 491)

I

236. **ianuarie** (O V, p. 625) — *ghenar* (O I, p. 495—496) — *ianuar* (O I, p. 454)
237. **iar** (O X, p. 526) — *de iznoavă* (O IV, p. 255) — *iarăşi* (O IX, p. 511)
238. **iaz** (O I, p. 110) — *heleşteu* (O X, p. 34) — *rîmnic* (O I, p. 39)
239. **ibovnică** (O XIII, p. 63) — *ţiitoare* (O IX, p. 523)
240. **ienicer** (O V, p. 513) — *copil de suflet al lui Alah* (O V, p. 513)
241. **iepure** (O XII, p. 309) — *urechiat* (O XV, p. 309)
242. **ieruncă** (O III, p. 571) — *găinuşă* (O III, p. 571)
243. **iezer** (O XII, p. 69) — *tău* (O I, p. 225)
244. **iluzie** (O VIII, p. 326) — *apa morţilor* (O VIII, p. 326)
245. **intermediar** (O XIV, p. 11) — *emisar* (O XIV, p. 12) — *misit* (O XIV, p. 11)
246. **a inventa** (O IX, p. 576) — *a născoci* (O IX, p. 576)
247. **iobag** (O XVII, p. 582) — *rob* (O XVIII, p. 166) — *serv* (O XVIII, p. 57) — *şerb* (O XVIII, p. 166)
248. **iobăgie** (O XVII, p. 57) — *şerbie* (O XVII, p. 57)
249. **Isaccea** (O XIII, p. 863) — *Oblucița* (O XIII, p. 863)
250. **ispravă** (O III, p. 515) — *aventură* (O III, p. 516)
251. **iulie** (O V, p. 253) — *cuptor* (O IV, p. 301)
252. **iunie** (O II, p. 323) — *cireşar* (O V, p. 506)
253. **izvor** (O XVIII, p. 368) — *şipot* (O XVIII, p. 368)

Î

254. **a (se) îmbăta** (O I, p. 124) — *a (se) turci* (O I, p. 122)
255. **a (se) îmbulzi** (O XIII, p. 237) — *a (se) buluci* (O XIII, p. 159—160) — *a (se) grămădi* (O III, p. 203)
256. **împărat** (O XII, p. 166) — *vasilevs* (O XII, p. 160)
257. **împărăteasă** (O XII, p. 42) — *Despină* (O XII, p. 42) — *Doamnă* (O XII, p. 43) — *Împărăţiţă* (O XII, p. 183) — *Vasilisă* (O XII, p. 43)
258. **a (se) împotrivi** (O X, p. 18) — *a avea împotrivă* (O IX, p. 73) — *a (se) pune împotrivă* (O XIII, p. 651) — *a pune împotrivire* (O XIII, p. 191) — *a (se) pune de price* (O I, p. 553) — *a (se) pune de pricină* (O IX, p. 66)
259. **împricinat** (O XIII, p. 872) — *pricinaş* (O XIII, p. 856)
260. **înapoi** (O III, p. 468) — *îndărăt* (O III, p. 472)
261. **a încărunţi** (O IV, p. 8) — *a albi* (O IV, p. 608) — *a cărunţi* (O XIII, p. 105) — *a suri* (O XIII, p. 77)

262. **încet** (O IV, p. 265) — *agale* (O X, p. 293) — *alene* (O XVIII, p. 385) — *domol* (O IV, p. 263)

263. **închisoare** (O II, p. 490) — *gros* (O VIII, p. 197) — *penitenciar* (O II, p. 489) — *pușcărie* (O II, p. 507) — *temniță* (O III, p. 370)

264. **a înconjura** (O IV, p. 159) — *a împresura* (O IV, p. 158)

265. **a încredința** (O XVIII, p. 116) — *a da încredințare* (O XVIII, p. 221)

266. **a (se) îndoi** (O XIII, p. 966) — *a sta la îndoială* (O XIII, p. 235)

267. **a îndrăzni** (O XVII, p. 128) — *a avea îndrăzneală* (O XIII, p. 164) — *a cuteza* (O XVII, p. 126)

268. **a îngădui** (O XII, p. 245) — *a permite* (O XVIII, p. 400)

269. **a înjura** (O III, p. 45) — *a sudui* (O III, p. 43)

270. **a (se) însura** (O XIII, p. 91) — *a pune cununa de mire* (O XIII, p. 111)

271. **a înștiința** (O XIII, p. 425) — *a da sfoară în țară* (O XIII, p. 832) — *a da știre* (O XIII, p. 128) — *a da vestire* (O XIII, p. 244) — *a da de știre* (O VIII, p. 246) — *a da de veste* (O XIII, p. 244) — *a da înștiințare* (O XIII, p. 230) — *a lepăda vestire* (O XIII, p. 212) — *a repezi știre* (O XIII, p. 236) — *a trimite știre* (O XIII, p. 230) — *a vesti* (O XIII, p. 246)

272. **a (se) întîmpla** (O XVIII, p. 94) — *a (se) nimeri* (O X, p. 19)

273. **întîmplare** (O IV, p. 597) — *istorie* (O IV, p. 597) — *pataranie* (O I, p. 255) — *pățanie* (O IV, p. 597)

274. **a întîrzia** (O XVIII, p. 107) — *a adăsta* (O XVIII, p. 37) — *a pregeta* (O XVIII, p. 37) — *a zăbovi* (O XVIII, p. 70)

275. **a (se) întoarce** (O X, p. 192) — *a (se) înturna* (O X, p. 50)

276. **a întreba** (O XIII, p. 172) — a *pune întrebare* (O XIII, p. 173)

277. **a înțelege** (O X, p. 11) — *a(-și) da seama* (O III, p. 400) — *a pricepe* (O X, p. 11)

278. **învățător** (O IV, p. 52) — *dascăl* (O III, p. 55)

J

279. **judecată** (O IX, p. 57) — *județ* (O IX, p. 58)

280. **judecător** (O XVI, p. 104) — *cadiu* (O XVI, p. 104)

L

281. **labă** (O XV, p. 19) — *brîncă* (O XV, p. 18)

282. **lampagiu** (O VI, p. 101) — *fanaragiu* (O VI, p. 101)

283. **lapoviță** (O XVII, p. 574) — *zloată* (O XVII, p. 574)
284. **larmă** (O IV, p. 198) — *huiet* (O IV, p. 207) — *vuiet* (O IV, p. 222) — *zarvă* (O IV, p. 205) — *zvoană* (O IV, p. 198)
285. **a lămuri** (O XIII, p. 428) — *a da lămurire* (O XIII, p. 249)
286. **a lătra** (O VIII, p. 340) — *a hămăi* (O I, p. 89) — *a zăpăi* (O I, p. 89)
287. **a (se) legăna** (O X, p. 86) — *a (se) bălăbăni* (O III, p. 160) — *a (se) cumpăni* (O XI, p. 38) — *a oscila* (O X, p. 45)
288. **lele** (O VIII, p. 540) — *nană* (O XIII, p. 73)
289. **lemnar** (O V, p. 249) — *stoler* (O V, p. 245)
290. **leș** (O XVIII, p. 17) — *hoit* (O XVIII, p. 366) — *stîrv* (O III, p. 230)
291. **liber** (O IX, p. 337) — *slobod* (O X, p. 42)
292. **liliac** (O VIII, p. 441) — *zlac* (O VIII, p. 442)
293. **a (se) liniști** (O III, p. 146) — *a (se) alina* (O VI, p. 451) — *a (se) ogoi* (O V, p. 47) — *a (se) potoli* (O XIII, p. 681)
294. **a lovi** (O X, p. 76) — *a păli* (O X, p. 41)
295. **lulea** (O VII, p. 553) — *pipă* (O VII, p. 552)
296. **luntre** (O I, p. 567) — *ciobacă* (O I, p. 507) — *lotcă* (O IX, p. 480)

M

297. **mag** (O XII, p. 10) — *decheneu* (O XII, p. 195) — *preot păgîn* (O XII, p. 10)
298. **mal** (O XIII, p. 180) — *liman* (O X, p. 427) — *țărm* (O XII, p. 27)
299. **maldăr** (O IX, p. 390) — *morman* (O I, p. 601) — *movilă* (O X, p. 388)
300. **mama** (O XI, p. 206) — *neneaca* (O XI, p. 206)
301. **mamă vitregă** (O V, p. 65) — *maștihă* (O III, p. 471)
302. **Marea Neagră** (O X, p. 423) — *Pontul Euxin* (O X, p. 423)
303. **martie** (O V, p. 12) — *mart* (O II, p. 319) — *mărțișor* (O I, p. 421)
304. **măcar** (O I, p. 669) — *barim* (O XVIII, p. 540) — *batîr* (O I, p. 456)
305. **măgar** (O XV, p. 453) — *asin* (O XV, p. 444)
306. **măgar sălbatic** (O XV, p. 388) — *colun* (O XV, p. 388)
307. **mănăstire** (O IV, p. 152) — *chinovie* (O IV, p. 152) — *schit* (O IV, p. 239)
308. **a mărturisi** (O X, p. 565) — *a face mărturisire* (O X, p. 661)
309. **mezin** (O XIII, p. 25) — *prîslea* (O XVII, p. 174)
310. **mied** (O XVIII, p. 254) — *hidromel* (O XVIII, p. 253)
311. **minciună** (O XIII p. 74) — *neadevăr* (O XIII, p. 28)

312. **mirat** (O III, p. 365) — *crucit* (O III, p. 420)
313. **miros** (O III, p. 355) — *mireasmă* (O IX, p. 489) — *miroaznă* (O XVIII, p. 27) — *mirodenie* (O III, p. 347—348) — *parfum* (O XII, p. 222)
314. **mistreț** (O XVIII, p. 68) — *porc sălbatic* (O XVIII, p. 68)
315. **mîndru** (O X, p. 112) — *falnic* (O X, p. 142) — *fălos* (O XIII, p. 57) — *fudul* (O XIII, p. 370) — *semeț* (O X, p. 251) — *trufaș* (O XVIII, p. 225) — *țanțoș* (O X, p. 579)
316. **mîner** (O XIII, p. 312) — *mănunchi* (O X, p. 144)
317. **a (se) mîntui** (O XIII, p. 9) — *a (se) curma* (O XIII, p. 475)
318. **mlaștină** (O III, p. 399) — *bahnă* (O III, p. 276)
319. **moarte** (O IV, p. 585) — *aceea pe care n-am iubit-o niciodată* (O IV, p. 585) — *cea cu coasa și cu dinții rînjiți* (O XXI, p. 339) — *Cea-cu-dinții lungi* (O VIII, p. 484) — *cîrna* (O XXI, p. 339) — *iarna cea veșnică și neagră* (O IV, p. 581) — *sfîrșitul cel de obște* (O X, p. 47)
320. **moină** (O XIII, p. 989) — *moloșag* (O XIII, p. 984)
321. **momîie** (O XVIII, p. 380) — *mogîldeață* (O XVIII, p. 367)
322. **mormînt** (O VII, p. 548) — *gropniță* (O VII, p. 548)
323. **moroi** (O I, p. 496—497) — *pribegii mormintelor* (O VII, p. 623) — *strigoi* (O VII, p. 623)
324. **mort** (O I, p. 18) — *acela care intră în necunoscut, acolo unde nu-i bucurie, nici întristare* (O I, p. 18) — *cel ce se duce* (O I, p. 19) — *cel dus pentru totdeauna* (O I, p. 25) — *dispărut* (O I, p. 25) — *trecut spre veșnice lăcașuri* (O III, p. 23)
325. **moschee** (O XIII, p. 888) — *geamie* (O XII, p. 333)
326. **movilă** (O XVI, p. 49) — *gorgan* (O XVI, p. 49)
327. **mulțime** (O I, p. 324) — *furnicar* (O I, p. 14) — *liotă* (O XVIII, p. 22) — *o apă întinsă* (O I, p. 348) — *pădure* (O I, p. 348) — *potop* (O I, p. 328) — *puzderie* (O I, p. 324) — *sodom* (O IX, p. 427) — *sumedenie* (O V, p. 29) — *viermăt* (O XVIII, p. 392)
328. **a mulțumi** (O X, p. 50) — *a fi mulțumitor* (O X, p. 43)
329. **a muri** (O III, p. 20) — *a (se) adăuga la strămoși* (O XV, p. 188) — *a adormi* (O VIII, p. 250) — *a adormi de-a pururi* (O XIV, p. 419) — *a adormi pe veșnicie* (O III, p. 20) — *a (se) afla în loc de verdeață și tihnă cu sfinții* (O XVIII, p. 13) — *a nu (se) afla între cei vii* (O

XIII, p. 806) — *a (se) apropia funia de par* (O XIII, p. 424) — *a binevoi Dumnezeu să dea drumul la hodină* (O XI, p. 332) — *a (se) călători spre lumea umbrelor* (O III, p. 567) — *a (se) călători spre tărîmul celălalt* (O IV, p. 318) — *a (se) călători spre țărmuri de tăcere, de întuneric și de uitare* (O III, p. 19) — *a (se) duce* (O III, p. 20) — *a (se) duce acolo unde este ziua cea fără de înserare* (O XI, p. 637) — *a (se) duce în împărăția drepților, unde nu mai este nici întristare, nici suspin* (O XV, p. 48) — *a (se) duce într-o lume mai puțin veselă* (O VIII, p. 466) — *a (se) duce la limanul cel fără de vifor* (O VIII, p. 482) — *a (se) duce pe calea tuturor* (O XV, p. 267) — *a (se) duce pe celălalt tărîm* (O XV, p. 434) — *a (se) duce unde-i locul tuturor* (O III, p. 50) — *a fi oale și ulcele* (O VIII, p. 446) — *a fi la scaunul iertării* (O VIII, p. 271) — *a (se) muta întru veșnica viețuire* (O XIII, p. 389) — *a poposi întru cele veșnice* (O IX, p. 599) — *a răposa* (O IV, p. 600) — *a (se) săvîrși* (O XIII, p. 389) — *a sta la ospăț cu sfîntul Dimitrie* (O XVIII, p. 156) — *a (se) strămuta din lumea asta înșelătoare* (O XVII, p. 99) — *a tăcea pentru totdeauna* (O IV, p. 333) — *a trece către lăcașurile cele veșnice* (O VIII, p. 475) — *a trece din această lume* (O XV, p. 441) — *a trece hotarul cel negru* (O VI, p. 323) — *a trece în întunericul cel veșnic* (O VIII, p. 333) — *a trece în limanul cel neînviforat* (O VIII, p. 425) — *a trece în lumea cea veșnică* (O V, p. 81) — *a trece într-o lume mai bună* (O VIII, p. 586) — *a trece în lumea umbrelor* (O VI, p. 254)

330. **musafir** (O IX, p. 440) — *var. mosafir,* (O IX, p. 396) — *oaspete* (O IX, p. 555)

N

331. **Napoleon** (O VI, p. 261) — *Corsicanul* (O VI, p. 260)

332. **nas** (O XVIII, p. 51) — *partea mai ieșită a feței* (O IV, p. 72)

333. **năuc** (O I, p. 504) — *buimăcit* (O I, p. 540) — *hăbăuc* (O I, p. 503) — *prostit* (O I, p. 548)

334. **a năvăli** (O XIII, p. 590) — *a da năvală* (O I, p. 229)

335. **neam** (O X, p. 9) — *seminție* (O X, p. 9)

336. **nebun** (O XIII, p. 869) — *c-o doagă lipsă* (O XVI, p. 360) — *ieșit din minți* (O XIII, p. 867) — *pălit cu*

leuca (O XVI, p. 360) — *sărit din țîțîni* (O XVI, p. 366) — *smintit* (O XIII, p. 867) — *țîcnit* (O III, p. 561) — *vîntuit* (O XVI, p. 360) — *zăltat* (O XVI, p. 360) — *zălud* (O VIII, p. 520) — *zănatic* (O X, p. 263)

337. **negustor** (O XII, p. 413) — *negutător* (O XII, p. 355—356)

338. **negustorie** (O X, p. 281) — *alișveriș* (O III, p. 35) — *comerț* (O III, p. 45) — *negoț* (O IX, p. 265)

339. **nepoată** (O I, p. 829) — *drăcoaică* (O I, p. 830) (fig.)

340. **nevastă** (O I, p. 49) — *babă* (O I, p. 75) — *băbătie* (O I, p. 556) — *balabustă* (O X, p. 573) — *consoartă* (O IX, p. 531) — *cucoană* (O VIII, p. 447) — *doamnă* (O I, p. 9) — *femeie* (O IV, p. 151) — *jupîneasă* (O I, p. 39) — *muiere* (O IV, p. 151) — *nevestică* (O I, p. 13) — *soție* (O I, p. 48)

341. **a ninge** (O VIII, p. 390) — *a fulgui* (O VIII, p. 391)

342. **noemvrie** (O II, p. 258) — *brumar* (O V, p. 385)

343. **noroi** (O I, p. 534—535) — *glod* (O I, p. 443) — *tină* (O I, p. 345)

O

344. **oaie** (O VII, p. 352) — *mioară* (O VII, p. 352)

345. **obicei** (O IX, p. 297—298) — *datină* (O XII, p. 9) — *morav* (O X, p. 405) — *rînduială* (O IX, p. 374) — *tradiție* (O XII, p. 206)

346. **a obișnui** (O XVII, p. 140) — *a avea obicei* (O IX, p. 309)

347. **oboseală** (O IX, p. 162) — *osteneală* (O IX, p. 459) — *trudă* (O X, p. 49)

348. **obosit** (O III, p. 401) — *ostenit* (O III, p. 399) — *trudit* (O X, p. 42)

349. **a observa** (O III, p. 397) — *a băga de seamă* (O XIII, p. 376) — *a lua aminte* (O XVIII, p. 592)

350. **ochean** (O XVII, p. 185) — *lunetă* (O XVII, p. 184)

351. **ocnă** (O II, p. 482) — *salină* (O II, p. 480)

352. **octomvrie** (O II, p. 240) — *brumărel* (O V, p. 384)

353. **odihnă** (O IV, p. 382) — *hodină* (O IV, p. 385)

354. **ofilit** (O III, p. 347) — *veștezit* (O III, p. 104)

355. **Olanda** (O IX, p. 199) — *Țara Apelor* (O IX, p. 199)

356. **omenire** (O XVII, p. 28) — *umanitate* (O XVII, p. 17)

357. **a (se) opri** (O IV, p. 221) — *a conteni* (O IV, p. 217)

358. **oraș** (O VIII, p. 529) — *cetate* (O XIII, p. 24)

359. **oră** (O IX, p. 236) — *ceas* (O IX, p. 260)

360. **orătănii** (O XVII, p. 182) — *cobăi* (O I, p. 645) — *galițe*

(O I, p. 675) — *gobăi* (O IV, p. 380) — *zburătoarele curții* (O IV, p. 22)

361. **orfan** (O XIII, p. 25) — *sărîman* (O XIII, p. 25)
362. **os** (O I, p. 697) — *ciolan* (O I, p. 9)
363. **ospăț** (O XII, p. 367) — *banchet* (O XII, p. 368)
364. **a otrăvi** (O III, p. 548) — *a învenina* (O III, p. 461)

P

365. **pardoseală** (O XVIII, p. 627) — *dușumea* (O III, p. 379) — *podea* (O III, p. 378)
366. **palidă** (O V, p. 101) — *galbănă* (O V, p. 98)
367. **pasiune** (O III, p. 403) — *patimă* (O III, p. 405)
368. **pat** (O IX, p. 331) — *crivat* (O IX, p. 331)
369. **patriotism** (O XVIII, p. 31) — *dragoste pentru popor și pămîntul țării* (O XVII, p. 89)
370. **paznic** (O IV, p. 135) — *păzitor* (O IV, p. 133) — *străjer* (O IV, p. 135)
371. **pădurar** (O I, p. 433) — *chihaie* (O I, p. 61)
372. **pădure** (O IV, p. 237) — *codru* (O IV, p. 237)
373. **păgîn** (O X, p. 15) — *necredincios* (O X, p. 8)
374. **păr** (O I, p. 409) — *cînepa dracului* (O I, p. 403)
375. **pășune** (O X, p. 401) — *ceair* (O X, p. 434) — *imaș* (O IX, p. 370) — *suhat* (O IX, p. 425)
376. **pătrar** (O XVIII, p. 99) — *fîrtai* (O XVI, p. 70) — *sfert* (O XIII, p. 724)
377. **păzitor** (O XIII, p. 590) — *bouar* (O XIII, p. 730—371) — *haidamac* (O XIII, p. 590) — *haidău* (O XIII, p. 730—731)
378. **pecete** (O XIII, p. 418) — *tura* (O XIII, p. 891)
379. **pelican** (O XVI, p. 15) — *babiță* (O XVI, p. 14)
380. **pescar** (O XVI, p. 394) — *undițar* (O XII, p. 94)
381. **peșteră** (O III, p. 216) — *hrubă* (O III, p. 216)
382. **piață** (O XII, p. 606) — *medean* (O I, p. 320)
383. **pictor** (O IX, p. 72) — *zugrav* (O IX, p. 73)
384. **pieziș** (O XII, p. 40) — *oblic* (O XII, p. 404) — *ponciș* (O XIII, p. 135)
385. **pirat** (O XVII, p. 141) — *corsar* (O XVII, p. 581)
386. **pivniță** (O XVIII, p. 96) — *bașcă* (O III, p. 112) — *beci* (O XVII, p. 392) — *zemnic* (O III, p. 575)
387. **pîne** (O XVII, p. 472) — *pită* (O X, p. 382)
388. **pîntecos** (O XIII, p. 57) — *burduhos* (O X, p. 601) — *gros* (O X, p. 613) — *îndesat* (O III, p. 247)
389. **plecăciune** (O X, p. 303) — *temenea* (O X, p. 295)
390. **plimbare** (O I, p. 583) — *promenadă* (O XIV, p. 11) — *spațir* (O I, p. 583)

391. **a plînge** (O XIII, p. 132) — *a lăcrăma* (O XIII, p. 803) — *a vărsa lacrimi* (O XIII, p. 131)

392. **a (se) plînge** (O III, p. 160) — *a (se) jelui* (O XVIII, p. 370) — *a (se) tîngui* (O IV, p. 386)

393. **plîngere** (O V, p. 312) — *jalbă* (O V, p. 312)

394. **ploaie** (O XVIII, p. 35) — *apa cerului* (O XVIII, p. 35)

395. **plugar** (O XII, p. 14—15) — *lucrător de pămînt* (O XII, p. 14—15)

396. **poiană** (O IV, p. 239) — *luminiş* (O IV, p. 239)

397. **polon** (O I, p. 70) — *leş* (O I, p. 70)

398. **Polonia** (O V, p. 611) — *Lehia* (O V, p. 613)

399. **popas** (O XVIII, p. 575) — *haltă* (O II, p. 443) — *mas* (O XIII, p. 706) — *oprire* (O XIII, p. 587) — *poprire* (O III, p. 57—58)

400. **a poposi** (O XIII, p. 524) — *a face popas* (O XIII, p. 419)

401. **a porni** (O XIII, p. 854) — *a purcede* (O XIII, p. 575)

402. **porumb** (O X, p. 388) — *cucuruz* (O XVI, p. 352) — *păpuşoi* (O III, p. 113)

403. **porumbişte** (O III, p. 100) — *păpuşoaie* (O III, p. 110) — *porumburi* (O XVI, p. 70)

404. **a porunci** (O XVIII, p. 710) — *a da poruncă* (O XIII, p. 915) — *a lăsa poruncă* (O XIII, p. 183) — *a slobozi poruncă* (O XIII, p. 984) — *a striga poruncă* (O XIII, p. 137)

405. **potolit** (O XIII, p. 165) — *domolit* (O V, p. 11)

406. **a povesti** (O IV, p. 292) — *a istorisi* (O IV, p. 307)

407. **praf** (O I, p. 679—680) — *colb* (O I, p. 702) — *pulbere* (O I, p. 676)

408. **prăpastie** (O I, p. 549) — *abis* (O IX, p. 345) — *genune* (O XIII, p. 848) — *rîpă* (O IV, p. 117) — *rovină* (O IX, p. 175)

409. **prăvălioară** (O VIII, p. 182) — *dugheniţă* (O VIII, p. 178)

410. **preot** (O I, p. 83) — *părinte* (O I, p. 85) — *popă* (O I, p. 82)

411. **preoteasă** (O XXII, p. 347) — *presviteră* (O XXII, p. 347)

412. **pribegie** (O XVIII, p. 74) — *bejenie* (O XVIII, p. 74)

413. **prieten** (O XIX, p. 342) — *amic* (O XIX, p. 342)

414. **prietenesc** (O IX, p. 478) — *amical* (O IX, p. 281)

415. **primărie** (O X, p. 610) — *casa comunei* (O X, p. 610)

416. **prisacă** (O XVIII, p. 630) — *stupină* (O XVIII, p. 623)

417. **a privi** (O XII, p. 409) — *a (se) uita* (O XIII, p. 135)

418. **privighetoare** (O VI, p. 167) — *cîntăreaţa crîngurilor* (O VI, p. 170) — *cîntăreaţa nopţilor şi-a iubirii* (O VI, p. 173)

419. **prizonier** (O VI, p. 400) — *prins* (O VI, p. 399)

420. **prost** (O XIII, p. 233) — *nătărău* (O XIII, p. 63) — *nătîng* (O XIII, p. 255)
421. **prune** (O XXI, p. 181) — *perje* (O XXI, p. 181)
422. **pumnal** (O X, p. 339) — *hamger* (O X, p. 284) — *jungher* (O X, p. 106) — *junghi* (O X, p. 144) — *stilet* (O XIII, p. 312)
423. **pur** (O X, p. 83) — *cast* (O X, p. 104) — *fără prihană* (O X, p. 83)
424. **purcel** (O VII, p. 299) — *godac* (O VII, p. 278)
425. **pușcă** (O I, p. 507) — *durdă* (O XVIII, p. 550)
426. **puțin** (O IV, p. 72) — *cît e picul* (O IV, p. 21) — *o drojdie* (O XIII, p. 422) — *o fărîmă* (O XIII, p. 82) — *oleacă* (O I, p. 517) — *o țîră* (O IV, p. 141) — *un dram* (O IV, p. 435)

R

427. **rachiu** (O XII, p. 471) — *palincă* (O XV, p. 227) — *vinars* (O XV, p. 227)
428. **rar** (O IV, p. 140) — *arare* (O IV, p. 80) — *rareori* (O IV, p. 82)
429. **rădvan** (O I, p. 49) — *corabie* (O I, p. 49) (fig.)
430. **răscoală** (O XII, p. 146) — *burzuluială* (O XII, p. 289) — *răzmeriță* (O XVII, p. 141) — *zaveră* (O XII, p. 186) — *zurbală* (O XVII, p. 588)
431. **răscruce** (O XVIII, p. 494) — *cruce* (O III, p. 158) — *răspîntie* (O X, p. 389) — *răspîntene* (O XVIII, p. 441)
432. **recrut** (O II, p. 346) — *răcan* (O II, p. 348)
433. **repede** (O I, p. 381) — *grabnic* (O IV, p. 325) — *iute* (O III, p. 468) — *în clipă* (O XIII, p. 689) — *într-o clipeală* (O XIII, p. 710) — *într-o mică de ceas* (O XIII, p. 915) — *într-o scăpărare de amnar* (O XIII, p. 191)
434. **a rînji** (O I, p. 610) — *a (se) jimba* (O XIII, p. 652) — *a(-și) jimba dinții-n barbă* (O XIII, p. 75) — *a(-și) stecli dinții într-un măturoi de barbă* (O XIII, p. 77)
435. **rîs** (O XIV, p. 527) — *linx* (O XIV, p. 527)
436. **rît** (O I, p. 229) — *sfîrlă* (O I, p. 229)
437. **rude** (O IV, p. 12) — *cimotii* (O I, p. 226) — *neamuri* (O IV, p. 260) — *rudenii* (O IV, p. 450)
438. **rus** (O II, p. 58) — *muscal* (O II, p. 58)
439. **sac fără fund** (O I, p. 536) — *izvor nesecat* (O I, p. 536)
440. **sacagiu** (O VII, p. 537) — *apar* (O VII, p. 541)
441. **sanitar** (O II, p. 74—75) — *brancardier* (O II, p. 76)
442. **sărac** (O II, p. 395) — *nevoiaș* (O II, p. 395)
443. **sarmale** (O VIII, p. 431) — *găluște* (O XIII, p. 178)

444. **sălbatic** (O IV, p. 108) — *barbar* (O IV, p. 43)
445. **sălbăticie** (O IV, p. 108) — *barbarie* (O IV, p. 108) — *primitivitate* (O IX, p. 516)
446. **sănătos** (O XIII, p. 224) — *teafăr* (O XIII, p. 226)
447. **a săruta** (O XVIII, p. 103) — *a pupa* (O XVIII, p. 62)
448. **sătesc** (O XVII, p. 68) — *de la țară* (O IX, p. 520) — *rural* (O XVII, p. 5).
449. **a (se) scărpina** (O III, p. 36) — *a (se) zrepțina* (O XIII, p. 589)
450. **a (se) schimba** (O IV, p. 204) — *a (se) primeni* (O IV, p. 205)
451. **a (se) schimba vremea** (O XVIII, p. 33) — *a vremui* (O XVIII, p. 35) — *a (se) zbîrli vremea* (O VIII, p. 376)
452. scoarță (O IV, p. 16) — *chilim* (O IV, p. 19) — *lăicer* (O IV, p. 226)
453. **a (se) scotoci** (O IV, p. 496) — *a (se) scociorî* (O IV, p. 350)
454. **scrisoare** (O X, p. 16) — *carte* (O X, p. 118) — *epistolă* (O III, p. 46) — *misivă* (O X, p. 21) — *răvaș* (O X, p. 17)
455. **a scuipa** (O III, p. 91) — *a stupi* (O III, p. 454)
456. **scurteică** (O XIII, p. 87) — *cațaveică* (O X, p. 529)
457. **secure** (O I, p. 438) — *bardă* (O I, p. 437)
458. **sentinelă** (O II, p. 409) — *caraulă* (O II, p. 432) — *strajă* (O II, p. 482)
459. **septemvrie** (O I, p. 376) — *răpciune* (O V, p. 412)
460. **a serba** (O XII, p. 15) — *a prăznui* (O XII, p. 14)
461. **sergent-major** (O II, p. 33) — *vagmistru* (O II, p. 26)
462. **serviciu religios** (O XII, p. 500) — *serviciu divin* (O XII, p. 502)
463. **sfat** (O XVIII, p. 116) — *povață* (O XIII, p. 857)
464. **a sfătui** (O IV, p. 203) — *a sta de vorbă* (O IV, p. 203) — *a sta la taclale* (O XIII, p. 69) — *a sta la taifas* (O XVII, p. 581)
465. **a sfătui** (O XIII, p. 541) — *a da sfat* (O XIII, p. 480)
466. **Sfîntul Gheorghe** (O VI, p. 128) — *Caterleț* (O VI, p. 128)
467. **sfîrșit** (O X, p. 315) — *desnodămînt* (O X, p. 314)
468. **sicriu** (O X, p. 650) — *coșciug* (O I, p. 19) — *cutie de brad* (O X, p. 651)
469. **sifon** (O II, p. 537) — *apa gazoasă* (O II, p. 546) — *sodă* (O II, p. 546) — *zodă* (O II, p. 537)
470. **a sigila** (O X, p. 103) — *a pecetlui* (O X, p. 243)
471. **sihastru** (O IX, p. 163) — *aschet* (O III, p. 216) — *pustnic* (O III, p. 216) — *schivnic* (O III, p. 216) — *singuratic* (O IV, p. 188)

472. **silință** (O IV, p. 126) — *osîrdie* (O IV, p. 117) — *strădanie* (O X, p. 114)
473. **singurătate** (O XV, p. 261) — *solitudine* (O XV, p. 266)
474. **slănină** (O X, p. 382) — *clisă* (O X, p. 382)
475. **slim** (O XVIII, p. 92) — *lip* (O III, p. 109)
476. **a slobozi** (O XIII, p. 235) — *a da drumul* (O XIII, p. 235)
477. **slugă** (O XIII, p. 510) — *argat* (O IX, p. 331) — *serv* (O X, p. 8) — *slujitor* (O XIII, p. 708)
478. **slujnică** (O IV, p. 376) — *servitoare* (O IV, p. 376)
479. **smerenie** (O X, p. 114) — *evlavie* (O X, p. 114)
480. **soare** (O XII, p. 453—454) — *zeul luminii* (O XIV, p. 522) — *zeul verii* (O XII, p. 453)
481. **soartă** (O XVII, p. 147) — *destin* (O XVII, p. 160) — *fatalitate* (O X, p. 326)
482. **a socoti** (O XIII, p. 188) — *a(-și) face socoteală* (O XIII, p. 142)
483. **soldat** (O VI, p. 365) — *oștean* (O VI, p. 365)
484. **soldat vechi** (O II, p. 344) — — *deșcă* (O II, p. 344)
485. **a (se) spînzura** (O I, p. 16) — *a ajunge aninat de gît într-o creangă de copac* (O XIII, p. 203) — *a fi împodobit cu o cravată de funie și aninat într-o creangă naltă* (O XV, p. 236) — *a-i fi sfîrșitul sus* (O XIII, p. 233) — *a (se) sui în creangă de copac* (O XIII, p. 234)
486. **spre** (O III, p. 401) — *cătră* (O III, p. 400)
487. **sprîncene** (O II, p. 20) — *mustățile de deasupra ochilor* (O II, p. 26) — *stogul de deasupra ochilor* (O III, p. 36)
488. **stăvilar** (O IX, p. 375) — *opust* (O I, p. 125) — *zăgaz* (O IX, p. 375)
489. **steag** (O XII, p. 280) — *flamură* (O XII, p. 278)
490. **stejărei** (O XVIII, p. 359) — *tufă roșie* (O XVIII, p. 359)
491. **sticlă** (O I, p. 117) — *clondir* (O I, p. 515) — garafă (O I, p. 515—516) — *glajă* (O X, p. 382) — *șip* (O I, p. 117)
492. **stînă** (O XVIII, p. 67) — *cîșlă* (O XVI, p. 79) — *cîșlărie* (O III, p. 569) — *tabără a oierilor* (O XVI, p. 78) — *tîrlă* (O XVIII, p. 214)
493. **stîrc** (O VI, p. 70) — *egretă* (O VI, p. 70)
494. **a stîrni** (O XIII, p. 855) — *a zădări* (O XIII, p. 854)
495. **strachină** (O XIII, p. 181) — *blid* (O XIII, p. 181)
496. **străin** (O I, p. 677) — *venetic* (O I, p. 677)
497. **a străluci** (O XIII, p. 792) — *a luci* (O XIII, p. 875) — *a scînteia* (O III, p. 48) — *a sclipi* (O XIII, p. 875) — *a sticli* (O III, p. 437)

498. **a striga** (O XXII, p. 407) — *a da glas* (O XXII, p. 407)

499. **strigătoare** (O IX, p. 297) — *viu colorate* (O IX, p. 294)

500. **a strînge** (O IV, p. 244) — *a agonisi* (O X, p. 359) — *a chivernisi* (O X, p. 371)

501. **stupi** (O XVIII, p. 624) — *buduroaie* (O XVIII, p. 269) — *ştiubeie* (O XVIII, p. 269)

502. **a suferi** (O IX, p. 606) — *a pătimi* (O IX, p. 597)

503. **suferinţă** (O III, p. 122) — *aht* (O III, p. 99) — *alean* (O XVIII, p. 9) — *necaz* (O IV, p. 494) — *năduh* (O IV, p. 467) — *neplăcere* (O X, p. 33) — *scîrbă* (O X, p. 7)

504. **superstiţie** (O VI, p. 82) — *eres* (O VI, p. 318)

505. **surd** (O X, p. 36) — *tare de ureche* (O IX, p. 532)

Ş

506. **şcoală** (O VI, p. 287) — *lăcaşul luminii* (O VI, p. 287)

507. **şindrilă** (O XXII, p. 426) — *draniţă* (O XXII, p. 426)

508. **şirag (de mărgele)** (O VII, p. 373) — *zgărdiţă (de mărgele)* (O VII, p. 381)

509. **şorţ** (O X, p. 484) — *pestelcă* (O IV, p. 41)

510. **ştreang** (O X, p. 435) — *juvăţ* (O X, p. 88)

511. **ştrengar** (O II, p. 298) — *poznaş* (O II, p. 298)

T

512. **tablou** (O II, p. 229) — *cadră* (O II, p. 160)

513. **tata** (O XI, p. 204) — *babaca* (O XI, p. 207)

514. **tatar** (O V, p. 514) — *nohai* (O V, p. 514)

515. **tavan** (O IV, p. 217) — *bogdadie* (O XIII, p. 847)

516. **tăinuit** (O III, p. 391) — *pitulat* (O V, p. 301)

517. **tălmăci** (O X, p. 95) — *interpret* (O X, p. 99)

518. **telegramă** (O IX, p. 146) — *depeşă* (O IX, p. 151)

519. **a (se) teme** (O III, p. 467) — *a-i fi frică* (O III, p. 467)

520. **testament** (O XI, p. 203) — *diată* (O XI, p. 204)

521. **tigaie** (O I, p. 501) — *tingire* (O I, p. 501)

522. **a tinde** (O IX, p. 604) — *a năzui* (O IX, p. 362)

523. **tinereţe** (O XVIII, p. 381) — *juneţe* (O XVIII, p. 371)

524. **tîrg** (O IV, p. 203) — *iarmaroc* (O IV, p. 203)

525. **tîrgoveţ** (O IV, p. 272) — *pantalonar* (O IV, p. 272)

526. **toană** (O XIII, p. 805) — *fason* (O X, p. 439) — *nacafa* (O XIII, p. 803) — *naz* (O XVIII, p. 221)

527. **torbă** (O XIII, p. 417) — *taşcă* (O XIII, p. 419)

528. **tovarăş** (O XVI, p. 82) — *camarad* (O XVII, p. 53) — *ortac* (O XVI, p. 77) — *soţ* (O XVI, p. 81)

529. **traistă** (O XIII, p. 827) — *desagă* (O XIII, p. 933)

530. **a trăi** (O III, p. 74) — *a (se) afla trăitor* (O XVIII, p. 21) — *a viețui* (O XII, p. 75)

531. **trecătoare** (O XII, p. 200) — *pas* (O XII, p. 280)

532. **tren** (O XII, p. 83) — *iapa-neamțului* (O XII, p. 83)

533. **a tresări** (O I, p. 659) — *a răsări* (O I, p. 549)

534. **a trezi** (O XIII, p. 209) — *a deștepta* (O X, p. 69) — *a scula din somn* (O X, p. 63)

535. **tribună** (O XII, p. 45) — *catisma* (O XII, p. 44)

536. **trufie** (O XIII, p. 102) — *fală* (O X, p. 144) — *fudulie* (O III, p. 476) — *semeție* (O X, p. 97)

537. **tunel** (O III, p. 395) — *boștiură* (O III, p. 395)

538. **turci** (O I, p. 197) — *ismailiteni* (O I, p. 182) — *osmanlîi* (O X, p. 403) — *otomani* (O XII, p. 212) — *păgîni* (O I, p. 197)

539. **tutun** (O X, p. 395) — *duhan* (O X, p. 382) — *iarba-dracului* (O I, p. 224) — *iarba rău-mirositoare* (O IV, p. 463)

540. **țigan** (O III, p. 178—179) — *baragladină* (O III, p. 69)

541. **a țipa** (O XIII, p. 192) — *a da țipăt* (O XIII, p. 192)

U

542. **ucenic** (O VIII, p. 338) — *cirac* (O XVI, p. 73) — *învățăcel* (O VIII, p. 338)

543. **uliță** (O I, p. 112) — *hudiță* (O I, p. 110)

544. **uliu** (O VIII, p. 575) — *hultan* (O VII, p. 476)

545. **umbrelă** (O IX, p. 131) — *cortel* (O IX, p. 356)

546. **unchi** (O IV, p. 607) — *moș* (O IV, p. 607)

547. **uneori** (O X, p. 382) — *cîteodată* (O XIII, p. 62)

548. **uragan** (O I, p. 342) — *orcan* (O I, p. 261)

549. **ură** (O X, p. 369) — *vrajbă* (O XIII, p. 475) — *vrăjmășie* (O X, p. 318) — *zavistie* (O X, p. 105)

550. **a urma** (O XIII, p. 249) — *a fi următor* (O XIII, p. 151) — *a fi urmăritor* (O XIII, p. 177)

551. **a urmări** (O XVIII, p. 302) — *a prigoni* (O XVIII, p. 302)

552. **a usca** (O XVII, p. 428) — *a zbici* (O X, p. 75)

553. **usturoi** (O XIII, p. 876) — *ai* (O XIII, p. 876)

V

554. **vagabond** (O IV, p. 498) — *derbedeu* (O IX, p. 349) — *golan* (O IX, p. 367) — *haimana* (O IV, p. 500)

555. **varză** (O VIII, p. 633) — *curechi* (O VIII, p. 540)

556. **văduvă** (O VII, p. 377) — *vadană* (O VII, p. 380)

557. **văl** (O XII, p. 136) — *hobot* (O XII, p. 154) — *iaşmac* (O XIII, p. 88)

558. **vătaf** (O III, p. 524) — *vatav* (O III, p. 504) — *vechil* (O III, p. 11)

559. **vecin** (O XV, p. 446) — *megieş* (O XV, p. 446)

560. **vechi** (O XVII, p. 70) — *arhaic* (O XVII, p. 69—70)

561. **vers** (O III, p. 46) — *stih* (O XIII, p. 251)

562. **a (se) veseli** (O XIII, p. 181) — *a (se) amuza* (O X, p. 499) — *a face haz* (O XIII, p. 361)

563. **viclenie** (O XVIII, p. 223) — *şireclic* (O X, p. 49) — *şiretenie* (O XIII, p. 376)

564. **vie** (O IV, p. 15) — *podgorie* (O VI, p. 28)

565. **a vinde** (O IV, p. 254) — *a desface* (O I, p. 567)

566. **a vindeca** (O XII, p. 21) — *a tămădui* (O III, p. 457)

567. **vioară** (O I, p. 236) — *ceteră* (O X, p. 513) — *diblă* (O I, p. 198) — *scripcă* (O I, p. 198) — *ţiteră* (O I, p. 71)

568. **visterie** (O XII, p. 201) — *hazna* (O XII, p. 205)

569. **vizitiu** (O II, p. 637) — *surugiu* (O II, p. 634)

570. **vînător** (O XIV, p. 401) — *puşcaş* (O XIV, p. 401)

571. **vînătoresc** (O X, p. 476) — *cinegetic* (O X, p. 469)

572. **voinic** (O III, p. 9—10) — *zdrahon* (O III, p. 274) — *zdravăn* (O III, p. 8)

573. **vopsită** (O X, p. 650) — *boită* (O IV, p. 353)

574. **a vorbi** (O XII, p. 583) — *a cuvînta* (O VIII, p. 484) — *a grăi* (O XII, p. 8) — *a rosti* (O XII, p. 337) — *a spune* (O XIII, p. 264) — *a zice* (O XII, p. 46)

575. **vrajă** (O I, p. 587) — *fapt* (O I, p. 585) — *farmec* (O I, p. 571)

576. **vreascuri** (O XXI, p. 94) — *găteje* (O XXI, p. 277) — *uscături* (O XXI, p. 95)

577. **vultur** (O XII, p. 70) — *acvilă* (O XIV, p. 463) — *hultan* (O XIII, p. 344) var. *vultan* (O XII, p. 70)

Z

578. **zădărnicie** (O IX, p. 314) — *deşertăciune* (O IX, p. 315)

579. **a zălogi** (O XVII, p. 78) — *a pune amanet* (O XVI, p. 76)

580. **zăpadă** (O I, p. 88) — *nea* (O IV, p. 320) — *omăt* (O I, p. 88) — *ometiţă* (O VIII, p. 63)

581. **zbîrlit** (O IX, p. 507) — *hirsut* (O IX, p. 476)

582. **ziar** (O VII, p. 227) — *gazetă* (O VII, p. 231)

583. **zicătoare** (O XV, p. 248) — *zicală* (O XV, p. 248)

584. **zimbru** (O XII, p. 29) — *boul pădurii* (O X, p. 45) — *bison bonasus* (O XII, p. 8—9) — *bour* (O XII, p. 17)

585. **Zîna apei** (O I, p. 128) — *Ştima Apei* (O I, p. 128)

586. **zgîrcit** (O XIII, p. 827) — *avar* (O VII, p. 689) — *cărpănos* (O III, p. 137) — *hapsîn* (O III, p. 139) — *hrăpăreț* (O IX, p. 527) — *lacom* (O IV, p. 352)

587. **zvînturat** (O X, p. 301) — *buiac* (O X, p. 107) — *zbrehui* (O XVIII, p. 39)

---

* Sinonimele sînt dispuse în perechi şi serii sinonimice în funcție de termenul fundamental, care se află deci pe primul loc. Ceilalți membri ai seriei urmează în ordine alfabetică.

BIBLIOGRAFIE

I. OPERA

Sadoveanu Mihail, *Opere,* vol. I—XXII, București, E.S.P.L.A., E.P.L., Editura Minerva, 1954—1973

II. STUDII DESPRE OPERA LUI M. SADOVEANU

1. Andriescu Al. — *Locuțiuni și expresii populare în opera lui Sadoveanu* [în] *Anuar de lingvistică și istorie literară.* Iași, tom XVI, 1965, p. 83—97 ; articol reprodus [în] *Stil și limbaj,* Iași, Editura Junimea, p. 169—185.
2. Andriescu, Al. — *Mihail Sadoveanu despre limba literară* [în] *IL,* Iași, XI, (1960), nr. 11, p. 49—54.
3. Bulgăr Gh. — *Mihail Sadoveanu* [în] *Cum vorbim,* II, (1950), nr. 11—12, p. 6—9.
4. Bulgăr Gh. — *Cu privire la limba literară a lui Sadoveanu* [în] *Scrisul bănățean,* Timișoara, VI, (1955), nr. 1, p. 171—180.
5. Bulgăr Gh. — *Originalitatea stilistică a operei lui Mihail Sadoveanu* [în] LR, București, IX, (1960), nr. 6, p. 3—12.
6. Bulgăr Gh. — *Mihail Sadoveanu* [în] *Momente din evoluția limbii române literare,* București, Editura didactică și pedagogică, 1973, p. 346—362.
7. Cazacu B. — *Aspecte ale oralității stilului lui Mihail Sadoveanu,* [în] *Omagiu lui Sadoveanu,* București, E.S.P.L.A., (1956), p. 141—156.

8. Cazacu B. — *Despre arta descriptivă a lui Mihail Sadoveanu* [în] L-L, București, 1957, vol. III, p. 19—26.
9. Cazacu B. — *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul „Nicoară Potcoavă“* [în] LR, București, VI, (1957), nr. 2, p. 45—49.
10. Cazacu B. — *Considerații asupra limbii și stilului din „Nicoară Potcoavă“ de Mihail Sadoveanu* [în] *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei,* București, E.S.P.L.A. 1960, p. 111—193.
11. Cioculescu Șerban — *Valori muzicale în opera lui Sadoveanu* [în] *VR* București, XIII, (1960), nr. 11, 166—174.
12. Cioculescu Șerban — *Mihail Sadoveanu, creator de limbă* [în] *VR,* București, XIV, (1961), nr. 12, p. 147—150.
13. Ciopraga Constantin — *Arta evocării la Mihail Sadoveanu* [în] *Portrete și reflecții literare,* București, E.P.L. 1967, p. 77—90.
14. Ciopraga Constantin — *Mihail Sadoveanu,* București, Editura tineretului, (1966).
15. Coteanu Ion — *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu* [în] *A.U. „C. I. Parhon“,* București, seria științe sociale-filologie, 1956, p. 9—21.
16. Garzonio Ida — *Observațiuni asupra stilului lui Mihail Sadoveanu în romanele istorice* [în] VR, București, XIII, (1960), nr. 11, p. 124—133.
17. Haneș Gheorghina — *Terminologia botanică în opera lui Mihail Sadoveanu,* I, [în] LR, București, XVI, (1967) nr. 1, p. 41—55.
18. Haneș Gheorghina — *Terminologia botanică în opera lui Mihail Sadoveanu,* II, [în] *LR,* București, XVI, (1967) nr. 2, p. 145—159.
19. Hásar Al. — *Ideile lui Sadoveanu despre arta literară* [în] *IL,* Iași, XI, (1960), nr. 11, p. 81—87.
20. Ianoși Ion — *Varietate și sinteză artistică* [în] *GL,* București, 1962, nr. 30, p. 1, 6, și nr. 31, p. 6.
21. Ianoși Ion — *Eposul sadovenian* [în] *VR,* București, XV, (1962), nr. 10, p. 65—75.
22. Iordan Iorgu — *Maestru al limbii noastre literare* [în] *Omagiu lui Sadoveanu,* București, E.S.P.L.A., (1956), p. 32—37.
23. Iordan Iorgu — *Observații asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă“* [în] *VR,* București, XIII, (1960), nr. 11, p. 153—160.
24. Iosifescu Silvian — *Arta povestitorului* [în] *VR,* București, XIII, (1960), nr. 11, p. 184—190.
25. Istrate Gavril — *Vocabularul operei lui Sadoveanu, „Creanga de aur“* [în] *IL,* Iași, XX, (1969), nr. 2, p. 43—53.

26. Istrate Gavril — *Vocabularul operei lui M. Sadoveanu* [în] *Limba română literară (Studii și articole)*, București, Editura Minerva, 1970, p. 291—375.
27. Istrate Gavril — *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare* [în] *SCL*, XIX, 1965, nr. 3—4, p. 313—331.
28. Lalescu Pop Șt. — *Terminologia diverselor ocupații în opera lui Mihail Sadoveanu* [în] *Studia Universitatis Babes-Bolyai*, Cluj, series philologiae, fasciculus 2, 1967, p. 69—83.
29. Mancaș Mihaela — *La synestésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu* [în] *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, București, 1962, I, p. 53—89.
30. Manolescu Nicolae — *Sadoveanu sau Utopia cărții*, București, Editura Eminescu, 1976.
31. Marcea Pompiliu — *Lumea operei lui Sadoveanu*, București, Editura Eminescu, 1976.
32. Marcea Pompiliu — *Umanitatea sadoveniană de la A la Z*, București, Editura Eminescu, 1977.
33. Mocanu Dragoș — *Exprimarea ideii de moarte în opera lui M. Sadoveanu* [în] *L-L*, București, 1966, vol. 11, p. 427—447.
34. Morariu Corneliu — *Mijloace lexicale de evocare a mediului străin în opera lui Mihail Sadoveanu* [în] *Anuarul de filologie*, Iași, XV, (1964), p. 117—130.
35. Perpessicius Panaitescu D. — *Lirism și narațiune în opera lui Mihail Sadoveanu* [în] *Omagiu lui Sadoveanu*, București, E.S.P.L.A., (1956), p. 46—50.
36. Petrescu Ana — *Despre laxicul arhaic în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu* [în] *LR*, București, III, (1954), nr. 6, p. 78—85.
37. Petrescu Cezar — *Mihail Sadoveanu, maestru al cuvîntului* [în] *VR*, București, XIII, (1960), nr. 11, p. 75—84.
38. Philippide Al. — *Note despre stilul lui Mihail Sadoveanu* [în] *VR*, București, XIII, (1955), nr. 10, p. 33—34.
39. Rosetti Al. — *Mihail Sadoveanu, artist al cuvîntului* [în] *Omagiu lui Sadoveanu*, București, E.S.P.L.A., p. 60—63.
40. Sala Marius — *Contribuții la cercetarea evoluției stilului lui Mihail Sadoveanu* [în] *LR*, București, XIV, (1965), nr. 5, p. 37—48.
41. Sângeorzan Zaharia — *Mihail Sadoveanu. Teme fundamentale*, București, Editura Minerva, 1976.
42. Tohăneanu G. I. — *Clausula în proza lui Sadoveanu* [în] *LR*, București, XIV, (1965), nr. 1, p. 143—159 ; articol reprodus [în]

Dincolo de cuvînt, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976, p. 244—265.
43. Tohăneanu G. I. — *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu* [în] *Scrisul bănățean,* Timișoara, XIII, (1962), nr. 11, p. 18—24.
44. Tohăneanu G. I. — *Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă“*, I, *Situarea în timp* [în] *Scrisul bănățean,* Timișoara, VIII, (1957), nr. 4, p. 60—65.
45. Tohăneanu G. I. — *Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă“* II. *Structura frazei* [în] *Scrisul bănățean,* Timișoara, VIII, (1957), nr. 5, p. 68—72.
46. Tohăneanu G. I. — *Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă“* III. *Caracterul popular* [în] *Scrisul bănățean,* Timișoara VIII, (1957), nr. 6, p. 75—79.
47. Tohăneanu G. I. — *Ritm și adecuare în opera lui Sadoveanu* [în] *VR,* București, XXIV, (1971), nr. 2, p. 117—119.
48. Tohăneanu G. I. — *„Locuri eminesciene“ la Sadoveanu* [în] *Expresia artistică eminesciană,* Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 192—209.
49. Tohăneanu G. I. — *Arta evocării la Sadoveanu, Timișoara,* Editura Facla, 1979.
50. Ursu G. G. — *Sensuri umaniste și valori artistice în opera lui Mihail Sadoveanu* [în] *L-L,* București, 1966, vol. II, p. 299—317.
51. Vianu Tudor — *Cîteva observații despre limba și arta literară a lui Mihail Sadoveanu* [în] *De la Varlaam la Sadoveanu,* București, E.S.P.L.A., (1958), p. 451—462.
52. Vianu Tudor — *M. Sadoveanu* [în] *Arta prozatorilor români,* București, E.P.L., 1966, vol. II, p. 35—65.
53. Zdrenghea M. — *Neologismul în romanele istorice sadoveniene* [în] *Steaua,* Cluj, XVIII, (1966), nr. 2, p. 105—109.

III. STUDII DESPRE SINONIMIE

1. Bally Charles — *Traité de stylistique française,* seconde édition, vol. I, Heidelberg — Paris, 1932.
2. Bejan D. — *Sinonime și serii sinonimice în lexicul cronicii lui Grigore Ureche* [în] *L-L,* București, 1969, vol. 22, p. 121—219.
3. Berejan S. — *À propos de la délimitation des unités synonymiques dans un champ conceptuel* [în] *Revue roumaine de linguistique,* București, XVI, (1971), nr. 2, p. 129—134.

4. Bogrea V. — *Din sinonimele lui „drac“ : Chiorchiojilă* [în] *DR*, III, 1922—1923, p. 815—816.
5. Bogrea V. — *Studii de semantică* [în] *DR*, III, 1922—1923, p. 406—440.
6. Bogrea V. — *Probleme de sinonimică românească* [în] *DR*, III, 1922—1923, p. 441—460.
7. Bogrea V. — *Din sinonimia „dracului“* [în] *DR*, IV, 1924—1926, p. 874—876.
8. Bogza R. — *Cîteva observații asupra sinonimiei* [în] *AUB*, București, IX, (1960), vol. XVIII, seria filologie, p. 335—345.
9. Bucă M. — *Cu privire la sinonime* [în] *LR*, București, V, (1956), nr. 1, p. 36—42.
10. Bucă M. — *Observații asupra întrebuințării sinonimelor în limba rusă* [în] *AUT*, Timișoara, IV, (1966), seria științe filologice, p. 187—197.
11. Bucă M. — *Sinonimele și variațiile formei cuvintelor (Observații asupra limbii ruse)* [în] *AUT*, Timișoara, VI, (1968), seria științe fologice, p. 187—197.
12. Bucă M. — *Probleme ale sinonimiei lexicale (Cu privire specială la limba rusă contemporană)*, rezumatul tezei de doctorat, Timișoara, 1969.
13. Bucă M. — *Cu privire la aplicarea metodei substituției în cercetarea sinonimelor* [în] *AUT*, Timișoara, X, (1972), seria științe filologice, p. 29—41.
14. Bucă M., Evseev I. — *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla, 1976.
15. Budagov R. A. — *Sinonimele și autonimele* [în] *Introducere în știința limbii*, (traducere și note de G. Mihăilă), București, Editura științifică, 1961, p. 65—79.
16. Bulgăr Gh. — *Sinonimele în viitorul dicționar general al limbii române* [în] *LR*, București, VIII, (1959), nr. 2, p. 34—46.
17. Bulgăr Gh. — *Despre sinonimia lexicală în variantele poeziilor lui Eminescu* [în] *AUB*, București, XVI, (1967) seria științe sociale-filologice, p. 113—137.
18. Bulgăr Gh. — *Sinonomia lexicală în limba română* [în] *Studii de stilistică și limbă literară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 272—282.
19. Bulgăr Gh. — *M. Sadoveanu despre sinonimele limbii române* [în] *Studii de stilistică și limbă literară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 282—289.

20. Bulgăr Gh. — (sub redacție), *Dicționar de sinonime*, București, Editura Albatros, 1972.
21. Corlăteanu W. — *Sinonimele* [în] *Studiu asupra sistemei lexicale moldovenești*, Chișinău, 1964, p. 226—263.
22. Coteanu I. — *Contribuții la o semasiologie sistematică* [în] *Probleme de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, vol. I, p. 11—36.
23. Coteanu I. — *Stilistica funcțională a limbii române (Stil, stilistică, limbaj)*, București, Editura Academiei R.S.R., 1973.
24. Coteanu I. — Vrănceanu Bidu A., *Sinonimia în Limba română contemporană*, vol. II, (Vocabularul), București, Editura didactică și pedagogică, (1975), p. 75—84.
25. Coșeriu Eugenio — *Pour une sémantique diachronique structurale*, [în] *TLL*, II, 1 1964, p. 139—186.
26. Cressot Marcel — *Le style et ses techniques*, Paris, 1974.
27. Diaconescu Paula, Mancaș Mihaela — *Sémantique et stylistique. La structure sémantique des déterminants chez Mihail Sadoveanu*, [în] *Revue roumaine de linguistique*, Bucarest XIV, 1969, nr. 2, p. 111—137.
28. Ducháček Otto — *Synonymes* [în] *Précis de sémantique française* Université J. E. Purkyné, Brno, 1967, p. 55—69.
29. Ducrot, Oswald, Theodorov Tzvetan — *Synonymie et homonymie* [în] *Dicționnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Editions du Seuil, 1972, p. 302—305.
30. Forăscu Narcisa — *Schiță a sinonimiei limbii române (descrierea structurală a sinonimiei adjectivale)*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1976.
31. Frigură-Iliasa Doina — *Sinonimia lexicală în opera lui Mihail Sadoveanu*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1977.
32. Graur Alexandru — *Fondul principal al limbii române*, București, Editura științifică, 1957.
33. Greimas A. J. — *Sémantique structurale*, Paris, Librairie Larousse, 1966.
34. Guiraud Pierre — *La sémantique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1966.
35. Guiraud Pierre — *La stylistique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970.
36. Guiraud Pierre — *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1960.
37. Guiraud Pierre — *Essais de stylistique, série B (Problèmes et Méthodes)*, Paris, Editions Klincksieck, (1969).

38. Guiraud Pierre et Kuentz, Pierre — *La stylistique,* série A (Lectures), Paris, Editions Klincksieck, 1970.
39. Guțu Romalo Valeria — *Distribuția* [în] *Elemente de lingvistică structurală,* București, Editura științifică, 1967, p. 38—59.
40. Iordan Iorgu — *Limba română contemporană,* București, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 42—48.
41. Iordan Iorgu — *Stilistica limbii române,* București, Institutul de lingvistică română, 1944 ; ediția definitivă în Editura științifică, 1975.
42. Ivănescu G. — *Limba poetică românească* [în] *L-L,* București, 1956, vol. II, p. 197—225.
43. Kelemen B. — *La synonymie à la lumière de structure sémantique des mots* [în] *Actes du X-e Congrès international de linguistes,* Bucarest, 28 août-2 septembre, 1967, vol. II, p. 518—525.
44. Kiraly Maria — *Sinonimia substantivelor în limbile rusă și română,* rezumatul tezei de doctorat, București, 1974.
45. Kisch Ruth și Mantśch Heinrich — *Note asupra teoriei cîmpurilor semantice* [în] *LR,* București, XVIII, p. 1969, nr. 1, p. 25—30.
46. Lewandowski Th. — *Linguistiches Wörterbuch,* 3 U.T.B., Quelle-Meyer, Heidelberg, 1975.
47. Maneca Constant. — *Analiza semică a lexicului* [în] *LR* București, XVIII, 1969, nr. 1, p. 3—24.
48. Mihăilă Rodica — *Analiza semantică distribuțională a adjectivului românesc „ușor“* [în] *SCL,* XX, 1966, nr. 6, p. 627—637.
49. Munteanu Ștefan — *Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu* [în] *Orizont,* Timișoara, XVI, 1965, nr. 12, p. 65—70.
50. Munteanu Ștefan — *Aspecte stilistice în sintaxa lui M. Sadoveanu* [în] *Orizont,* Timișoara, XV, 1964, nr. 2, p. 73—76.
51. Munteanu Ștefan — *Considerații asupra sinonimiei în limba lui Bălcescu* [în] *Studii despre N. Bălcescu,* București, 1969, p. 147—150.
52. Munteanu Ștefan — *Stil și expresivitate poetică,* București, Editura științifică, 1972.
53. Nyrop Kr. — *Grammaire historique de la lanque française,* tome IV (Sémantique), Copenhague, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlang, 1913.
54. Poalelungi Goldiș Ana — *Aspecte istorice ale unei sinonimii : cuvînt-rezon-motiv-rațiune* [în] *L-L,* București, 1967, 15, p. 179—191.
55. Pottier Bernard — *Vers une sémantique moderne* [în] *TLL,* II, I, 1964, p. 107—137.

56. *Poetică și stilistică (orientări moderne),* Prolegomene și antologie de Mihail Nasta și Sorin Alexandrescu), București, Editura Univers, 1972.
57. *Probleme de stilistică. Culegere de articole,* București, Editura științifică, 1964.
58. Pușcariu S. — *Limba română,* vol. I, Privire generală, București, 1940.
59. Radu Mircea — *Observații în legătură cu sinonimia, sistemul vocabularului și raportul limbii cu gîndirea* [în] *L-L,* București, 1967, vol. 13, p. 107—128.
60. Ricken U. — *Observații asupra onomasiologiei* [în] *LR,* București, IX, (1960), nr. 4, p. 3—23.
61. Saussure F. — *Cours de linguistique générale,* publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, avec la collaboration de Albert Riedlinger, Paris, 1922.
62. Săteanu Cornel — *O problemă de onomasiologie (mononimie și polinimie),* [în] *Studia Universitatis „Babes Bolyai“,* series philologia, 1966, fasciculus, I, p. 91—106.
63. Schaff A. — *Introducere în semantică,* București, 1966.
64. Seche Luiza — *Juxtapunerea sinonimică în limba română,* [în] *CL,* XII, 1967, nr. 1, p. 103—113.
65. Simone Raffaele — *Per una semantica scientifica (Postille alla semantica di Antal),* [în] *Lingua e stile,* 1966, anno I, nr. 3, p. 355—387.
66. Slave Elena — *Note asupra sistemului sinonimelor figurate* [în] *Sistemele limbii,* București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 85—95.
67. Solovov B. — *Neologismele și sinonimia* [în] *Limba și literatura moldovenească,* Chișinău, 1958, nr. 1, p. 7—11.
68. Șăineanu Lazăr — *Încercare asupra semasiologiei limbii române,* București, Academia Română, 1887.
69. Tohăneanu C. I. — *Sinonimia și polisemia metaforică,* [în] *LR,* București, XIII, (1964), nr. 5, p. 495—501.
70. Tohăneanu G. I. — *Sinonimia* [în] *Stilul artistic al lui Creangă,* București, Editura științifică, 1969, p. 130—170.
71. Tohăneanu G. I. — *Sinonomia în afara vocabularului* [în] *VR,* București, XXIV, (1971), nr. 12, p. 101—110.
72. Tohăneanu G. I. — *Sinonimia dincolo de cuvînt* [în] *Studii de limbă și stil,* Timișoara, Editura Facla, 1973, p. 95—136.
73. Tohăneanu G. I. — *Sinonimia* [în] *Expresia artistică eminesciană,* Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 43—45.

74. Tohăneanu G. I. — *Sinonimia în limba literaturii artistice* [în] *Dincolo de cuvînt,* București, Editura științifică și enciclopedică, 1976, p. 41—67.
75. *Tratat de lingvistică generală,* București, Editura Academiei R.S.R. 1971.
76. Tudose Claudia — *Sinonimia în limba română din secolul al XVI-lea* [în] *Omagiu Rosetti,* București, 1965, p. 947—950.
77. Ullmann Șt. — *La synonymie* [în] *Précis de sémantique française, deuxième édition,* Editions A. Franche, S. A. Berne, (1959), p. 180—199.
78. Vianu Tudor — *Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi* [în] *LR,* București, XII, (1963), nr. 4, p. 347—352.

IV. ALTE STUDII

1. Avram M. — *Observații asupra structurii locțiunilor conjuncționale de subordonare circumstanțială* [în] *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română,* București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 227—233.
2. Bahner W. (Leipzig) — *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului* [în] *LR,* București, X, (1961) nr. 3, p. 193—203.
3. Ciobanu Fulvia — *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română* [în] *SG,* 2, 1957, p. 91—104
4. Coteanu Ion — *Locul stilului artistic în limba literară* [în] *LR,* București, X, (1961), nr. 2, p. 144—155.
5. Crașoveanu D. — *Locuțiuni prepoziționale* [în] *AUT,* Timișoara, V, (1967), seria științe filologice, p. 227—233.
6. *Dicționarul explicativ al limbii române,* București, Editura Academiei R.S.R., 1975.
7. *Dicționar de expresii și locuțiuni românești,* București, Editura științifică, 1969.
8. *Dicționarul limbii române,* tom. I, partea I, București, 1913, și tom. I partea a II-a, București, 1940.
9. Dimitrescu Florica — *Locuțiunile verbale în limba română,* București, Editura Academiei R.P.R., 1958.
10. Dimitrescu Florica — *Despre verbele „delocutive"* [în] *SCL,* XII, 1961, nr. 3, p. 307—312.
11. Dragomirescu Gh. N. — *Locuțiuni adverbiale* [în] *L-L,* București, 1961, 5, p. 59—69.

12. Edelstein Frieda — *Perifraze verbale formate din „a fi“ și gerunziul verbului de conjugat* [în] *CL*, XI, (1966), nr. 2, p. 233—263.
13. Macrea Dimitrie — (sub redacție) *Dicționarul limbii române moderne*, București, Academia R.P.R., 1958.
14. Macrea Dimitrie — *Palatalizarea labialelor în limba română*, extras din DR, IX, p. 1936—1938.
15. Macrea Dimitrie — *Probleme de lingvistică română*, București, Editura științifică, 1961.
16. Macrea Dimitrie — *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965.
17. Macrea Dimitrie — *Studii de lingvistică română*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970.
18. Nica Dumitru — *Locuțiunile substantivale în limba română* [în] *LR*, București, XII, (1963), nr. 5, p. 514—526.
19. Poalelungi Gh. — *Locuțiunile adjectivale* [în] *LR*, București, XII, (1963), nr. 2, p. 133—146.
20. Pușcariu S., Pop Sever — *Atlasul lingvistic român*, Partea I, (ALR I), vol. II (Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea), Muzeul limbii române Sibiu — Otto Harrassowitz, Leipzig, 1942.
21. Pușcariu S., Petrovici Emil — *Atlasul lingvistic român*, Partea a II-a (ALR II), vol. I, (Corpul omenesc Boale și termeni înrudiți) ; (Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători. Casa, acareturile, curtea, locul, mobilierul, vase, scule), Muzeul limbii române, Sibiu — Otto Harrassowitz, Leipzig, 1940.
22. Seche Mircea — *Schiță de istorie a lexicografiei române* vol. I, București, Editura științifică, 1966 și vol. II, București, Editura științifică, 1969.
23. Slave Elena — *Expresiv și afectiv* [în] *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 65—78.
24. Vasiliu Laura — *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională* [în] *LR*, București, XIII, (1964), nr. 2, p. 103—110.

CUPRINS

	pag.
Sigle şi abrevieri	7
În loc de prefaţă	9
Consideraţii generale asupra sinonimiei lexicale	21
1. Sinonimia — categorie semasiologică	21
1.1. Definiţia sinonimelor şi a sinonimiei	21
1.2. Clasificarea sinonimelor	23
1.3. Sinonimia şi polisemia	29
1.4. Sinonimia şi neologismele, regionalismele, termenii populari, arhaismele	30
1.5. Orientări mai noi în problema studierii sinonimiei	31
2. Sinonimia — categorie stilistică	36
Sinonimia lexicală propriu-zisă	43
1. Sinonime perfecte	43
2. Sinonime parţiale	48
2.1. Sinonime parţiale figurate	48
2.1.1. Sinonime parţiale figurate ale limbii comune	50
2.1.2. Sinonime parţiale figurate contextuale	58
2.2. Sinonime parţiale non-figurate	58
3. Distribuţia sinonimelor	81
Sinonimia perifrastică	90
1. Sinonime perifrastice figurate. Analogia sinonimică	92

15

pag.

1.1. Sinonime perifrastice ale limbii comune 93
1.2. Sinonime perifrastice figurate contextuale . . . 108
2. Sinonime perifrastice non-figurate (Sinonimia locuțională) 111
2.1. Locuțiuni verbale 111
2.1.1. Locuțiuni verbale vechi 111
2.1.2. Locuțiuni verbale populare 115
2.1.3. Locuțiuni verbale construite cu numele de agent al verbului 117
2.2. Locuțiuni substantivale 118
2.2.1. Locuțiuni substantivale vechi. Locuțiuni delocutive 118
2.2.2. Locuțiuni substantivale populare 119
2.3. Locuțiuni adverbiale 122
2.4. Locuțiuni adjectivale 123
2.5. Construcția locuțiunilor 124
3. Distribuția sinonimelor perifrastice 127

În loc de concluzii 130

Indice alfabetic al perechilor și seriilor sinonimice care au stat la baza lucrării 139

Bibliografie 165

Lucrarea elaborată de Doina Iliasa-Frigură are meritul de a fi prima prezentare completă a unui aspect al stilului sadovenian, și anume sinonimia, ea constituind un exemplu și un îndemn pentru a se elabora alte lucrări similare asupra limbii marelui scriitor, cum ar fi compoziția lexicului, metaforele și alte procedee stilistice.

Prof. univ. dr. doc. DIMITRIE MACREA
Membru corespondent al Academiei R.S.R.

Editura Litera

Lei 23